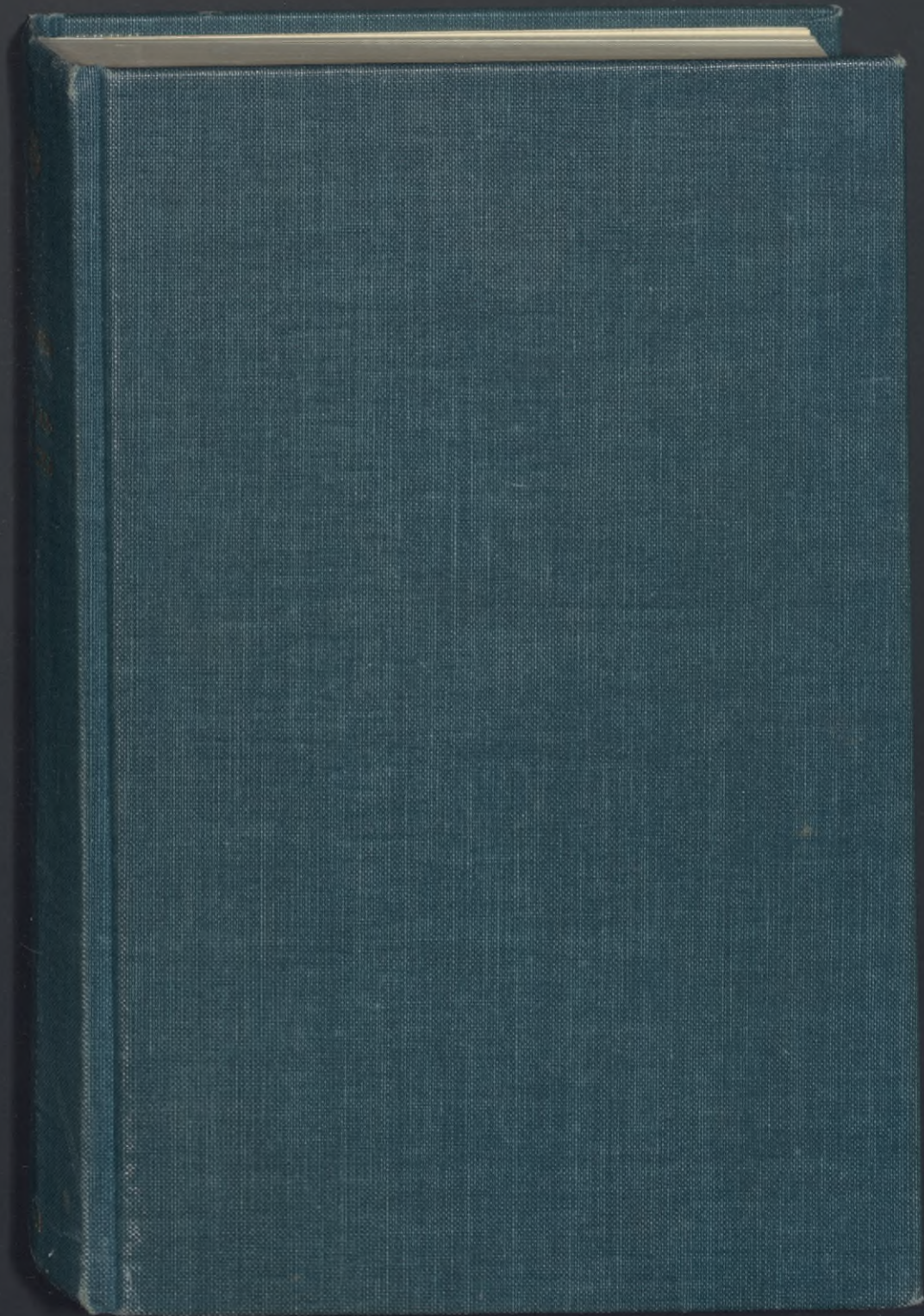

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Allmänna Sektionen

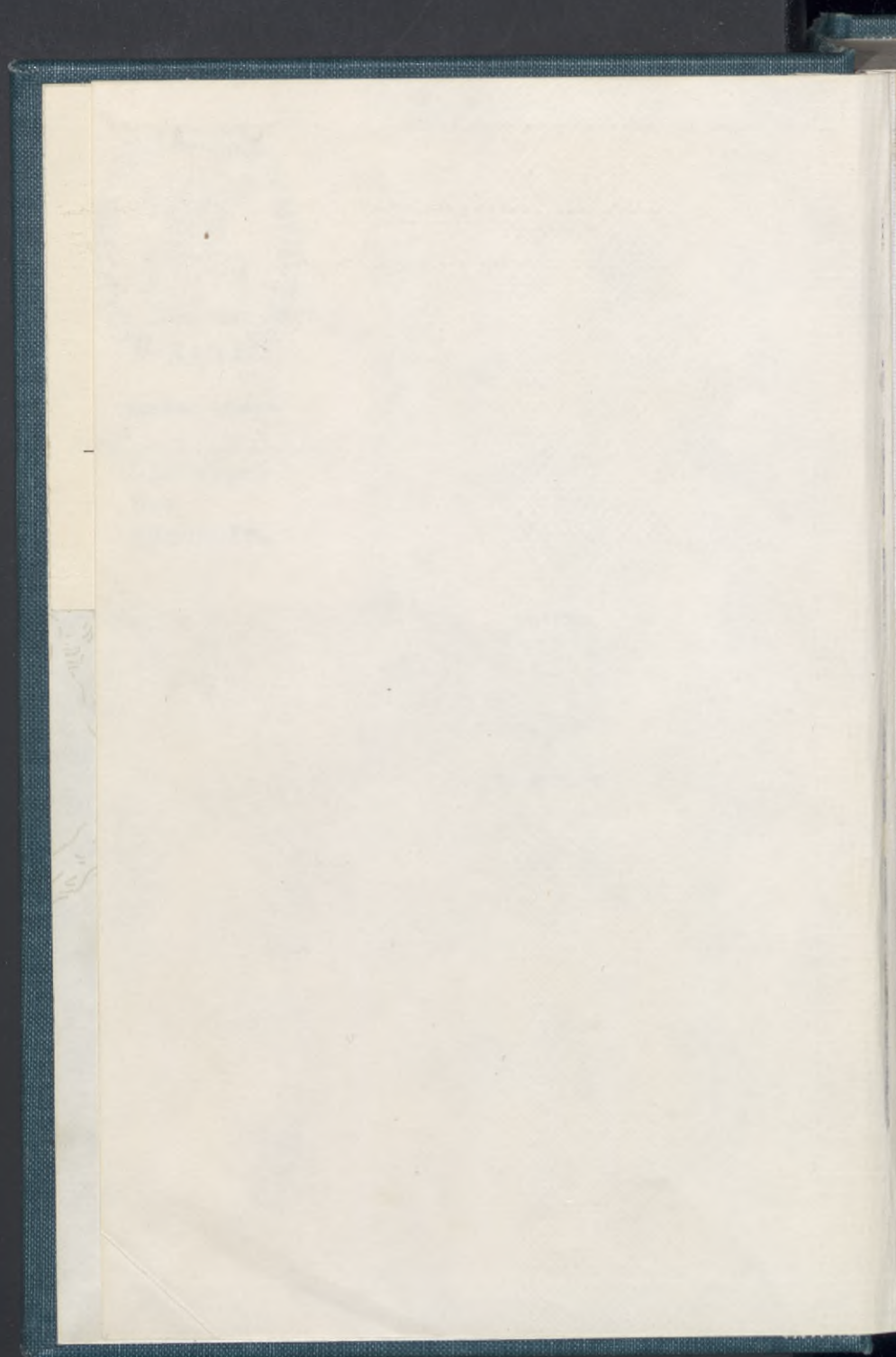
Socialpol.

Sv.

Kvinnofr.

UNIVERSITÄTSGEBÄUDE
BIBLIOTHEK
GÖTTINGEN
CENTRAL-
BIBLIOTHEK

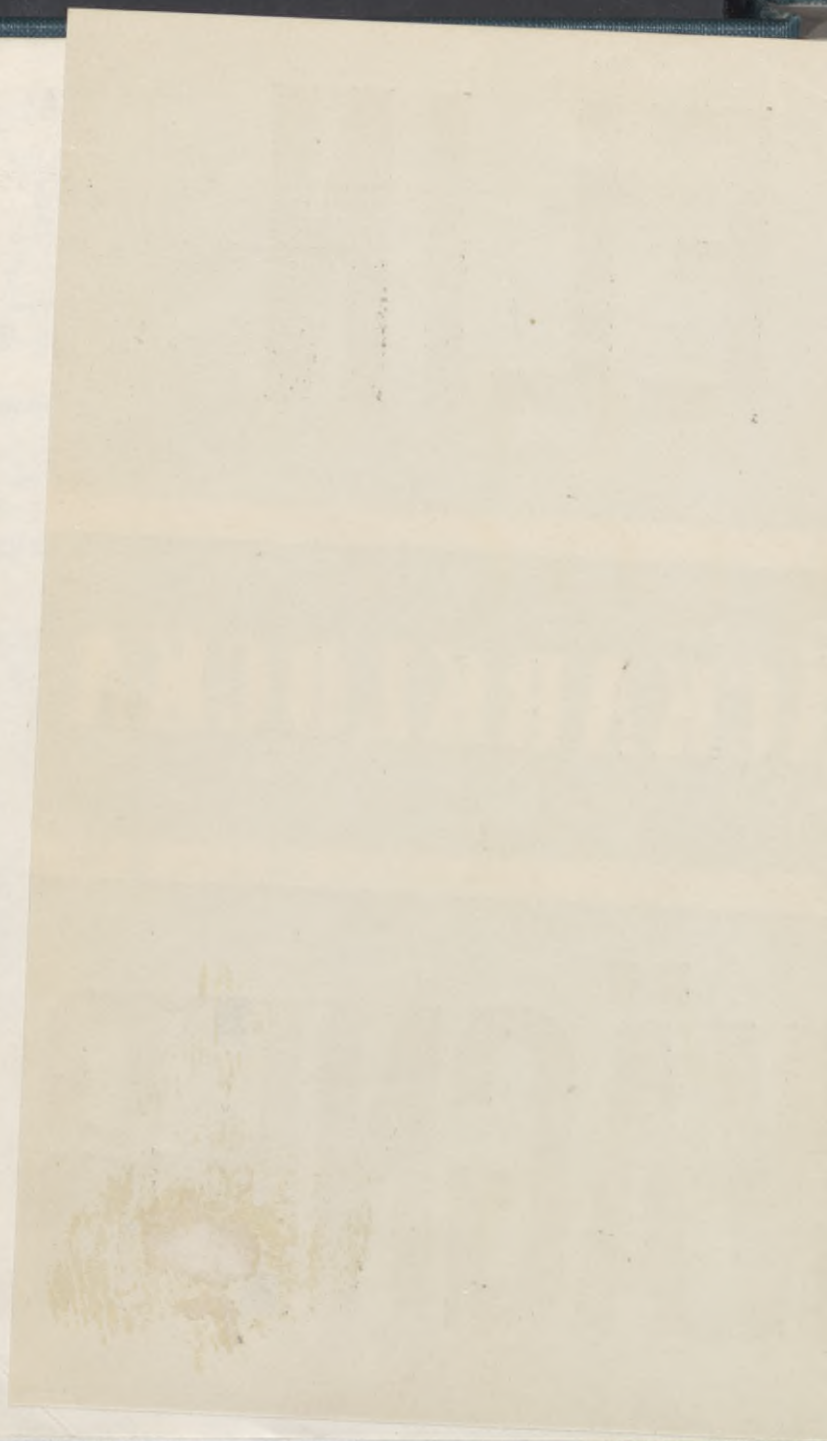
ELIN

*Southern
to
Hawaii*

VÄCKARKLOCKA

WÄGNER

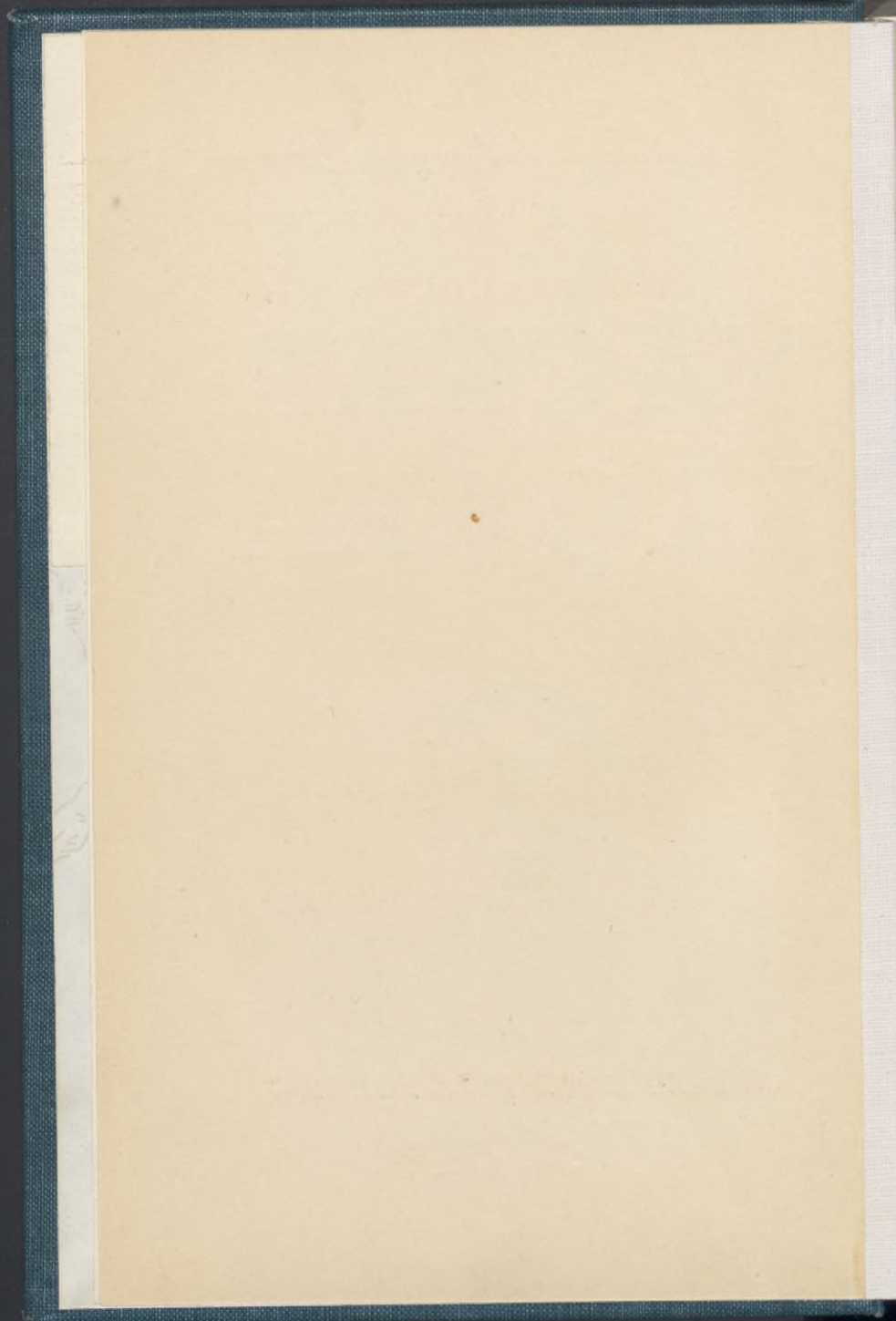

Elin Wägner — *Socialpolit.
Fr.
Kvinnoför.*

VÄCKAR- KLOCKA

ALBERT BONNIERS FÖRLAG
STOCKHOLM

ELIN WÄGNER
VÄCKARKLOCKA

OF THE
BIBLIOTHEK

VÄCKARKLOCKA

AV

ELIN WÄGNER

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM

Stockholm. Alb. Bonniers Boktryckeri 1941

VÄCKARKLOCKA

*"Herre, jag är själv en bracka
och jag tronar själv på minnen
som en gammal farisé."*

Harriet Löwenhjelms.

Denna sommar har en väckarklocka ringt genom huset klockan $\frac{1}{2}8$ varje morgon. Då har jag släppt skrivmaskinstangenterna eller vad jag haft under händerna för att söka lyssna ut vilken verkan ringningen fått där inne i studentens rum. Detta regelbundna intermezzo har varit en så spännande del av min arbetsdag, att jag till slut kommit att identifiera mig med den där väckarklockan. Ibland har signalen blivit tvärt avbruten, och dödstystnad rått omkring mig ännu någon timme, till och med mera. Då har jag tyckt att det var ett meningslöst yrke att vara väckarklocka och beklagat min lilla kollega där inne. Men andra morgnar har den ju haft bättre tur, och då har den tjänat mig till glädje och uppmuntran.

Men varför välja ett så impopulärt föremål till symbol?

Ja, syftet med en väckarklocka det är ju så enkelt och avskryvärt och lättförstått, det är inte att ta miste på.

Vidare: dess kamp är ojämn, dels mot sömnen, dels mot andra och mäktigare oljud än dess eget som uppfyller atmosfären. Däri ligger alltså också en antydning, kanske den enda, att författaren besitter förmåga att bedöma avståndet mellan sitt syfte och sina möjligheter.

Under mina försök att få fram något resultat av långvariga förarbeten har händelsernas lågor slagit upp skyhöga omkring vårt land. Ingen har kunnat undgå ögonblick av yttersta medvetenhet om hur förintande ohygglig den monotona förstörelsen av liv och värden är. När bävan inför det alltför mäktiga griper en, är det som om uppsätet med ens arbete runne en ur händerna. Mitt var att ge ett bidrag till kvinnornas självprövning, en analys från min synpunkt av vårt läge, hopsummering av våra svårigheter och möjligheter, våra drömmar och planer för framtiden. Arbetet har blivit genomdränkt och försvårat av den bävan, den ångest som tar fatt i varenda människa vilken inte är gjord av plåt.

Men trots allt: Det finns en tanke som kan driva upp en om morgnarna och det är denna: Tiden är knapp och när som helst kan kontakten bli avbruten.

Vad som skulle sägas innan tråden klipptes av var till en början:

Kvinnorna har högsta anledning att ta under omprövning huruvida inte det mesta de accepterar som

självfallet och böjt sig för som oundvikligt, verkligen också är självfallet och oundvikligt. Detta betyder att granska det samhälle vi lever i och den ställning och hållning vi intar där.

Mina skäl för omprövning framställes i en rad påståenden. Boken försöker visa hur resultatet av en omprövning kan komma att te sig och vad följderna kan bli. Den kommer att ge intryck av att jag bortser från eller föraktar allt gott och värdefullt i det samhälle som givit mig min utkomst och skyddat min personliga frihet från grövre övergrepp i snart sextio år.

Det kommer att verka som om jag själv tillräckligt skilde ut mig från vänner med vilka jag har väsentliga ideal gemensamma:

One ship sails east, another west
by the selfsame wind that blows,
it's the set of the sails
not the strength of the gales
that determines the way it goes.

Det kommer att verka som om jag i min envishet att se forntid, nutid och framtid ur kvinnornas synpunkt alldeles glömde bort att män och kvinnor är i samma båt.

Det kommer att verka som om jag inte alls toge hänsyn till den gärning kvinnorna gör nu, och som om jag inte visste att de som har en annan uppfattning än jag kan ha arbetat hundra gånger intensivare och bättre.

Men jag har inte tid att gå omkring mitt ämne

och betrakta det från alla sidor. Så komplicerat, så mångtydigt och skiftande som det historiska förloppet är, framför allt för amatören, så svårbestämbar kvinnans ställning, skulle jag aldrig kommit ur inledningen om jag gjorde ett försök (kanske har jag gjort det).

Den bild jag lägger fram är förenklad till gränsen av det tillåtliga. Jag avstår från att köra fram alla belägg jag har för min uppfattning och avstår från att skärskåda även sådana motskäl, vilka vore värda en sådan behandling. Jag kan inte med jämna mellanrum tala om att jag förstår skilja på krig och krig, även när jag betraktar krig som ett allmänt fenomen. Även när jag som skarpast framhåller att hela civilisationen har ett diktatoriskt drag, försöker jag förstå vad det betyder att demokratierna försöker hålla uppe en standard som skiljer dem från diktaturerna, men jag kan inte jämt upprepa det.

För mig är det avgörande att den huvudriktning vår civilisation fått och det mål den formar ut åt sig under färden, just äventyrar det värdefulla vår kultur har vunnit. Därför är jag oräddvis mot de försonande dragen hos vår tid. Viktigare än att tala om dem är enligt min mening att framhålla andra man inte får försona sig med.

Redan är mycket av mänsklighetens dyra arvegods krossat: det som återstår måste bringas i säkerhet om så är möjligt, flyttas ut ur den racerbil som när som helst kan ligga krossad i ett dike.

Alltså: Min bok kommer att ge intryck av att jag

tar mig en ton som ingalunda passar. Det gör den inte heller. Det är alldeles rätt. Men den är ändå inte tillkommen i krigarens lovliga avsikt att såra och döda. Jag anser inte att det är en lovlig avsikt. Det är ett av de citat jag skulle vilja vernichten, détruire, annihilate, förinta.

*

Den som under tjugofem års fredsarbete varit med om ett återtåg, fördröjt av små segrar som man gärna övervärderat, har intensivt upplevt sin generations vanmäktiga försök att undvika det öde som nu är över den. Planer avsedda att göra kriget omöjligt har blivit omintetgjorda, innan de ens kommit till utförande, ja medan de ännu blott var tankar, och konspiratörerna spridda för alla vindar. Har man försökt vädja till de hemska minnena från första världskriget, till människors kärlek till livet, barnen, framtiden och det fredliga arbetet, så har man funnit att en osynlig motståndare redan värvat allt detta för sina olycksbådande syften.

Den stigande förnimmelsen att stå mot en allestädes närvarande makt vars krafter och resurser är överväldigande, var en fruktansvärd påfrestning på fredsarbetarnas moral. Som andra vikande härar råkade de i oenighet om orsakerna till nederlagen och om den taktik som borde följas. Men måste inte arbetet fortgå ändå, så länge vi hade ett andrum? Kapten Carl Brunskog trodde det och dog på en utsatt post. Natanael Beskow tvekade aldrig om att

det fanns en ännu starkare makt att lita till och kunde därför framhärda med att leva och kämpa.

Då jag märkte att mänskligheten under mellankrigsåren blott legat inne på krigslasarett för att nödortfigt läkas och sen drivas ut igen, gjorde jag de mest halsbrytande flyktförsök från alltihop. Men upplevde detsamma som andra desertörer: "if me you flee I am the wings". I stället för att aktivt propagera för fredssaken försökte jag då att förstå vad det var som givit strömdraget fram mot katarakten dess oemotståndliga styrka. Och under dessa försök upplöste sig för mig detta som verkat som en personligt gestaltad ond makt till ett jättelikt missförstånd. I vilken grad flyktens ande trasslat sig med i denna övertygelse, förmår jag inte själv bedöma. Därför för jag fram den ståndaktigaste av de ståndaktiga och låter honom uttrycka vad jag tror. Gandhis ord kan aldrig förlora sin tyngd i vilket sammanhang de än må stå. Här är de:

"Jag känner dunkelt att medan allt omkring mig evigt förvandlas och alltid dör, finnes bakom allt detta en oföränderlig levande makt som sammanhåller allt, skapar, upplöser och åter skapar. Denna makt är Gud och Han allena är, medan allt som jag förnimmer med mina sinnen försvinner. Är denna makt välvillig eller ondskefull? Jag ser den såsom uteslutande välvillig. Ty jag ser att mitt i döden förbliver livet, mitt i osanningen förbliver sanningen, mitt i mörkret förbliver ljuset."

*

De aktiva medkämparna i vårt århundrades stora strid hinner inte mer än söka hålla sig döden från livet i det längsta och sen dö så värdigt de kan. Ehuru illa svedda av de kringvärvande lågorna har vi i vårt land ändå tid att forma ut omdömen om det fantasitiska jätteföretag som är i gång till människornas förstörelse. I den allmänna diskussionen möter särskilt två betraktelsesätt som syns försvåra en allvarlig prövning av vad det är som egentligen sker.

Det ena ser kriget som en outrotlig företeelse i det mänskliga livet. Genom skoningslösa strider och hänsynslös uttagning av de svagares tribut till den starkare, har mänskligheten banat sin väg och bevarat sitt liv.

Det andra anser att vår civilisation var på väg att komma ur det där barbariska stadiet och ordna förnuftigt för sig, då en fruktansvärd tillfällighet, förkroppsligad i några få personer, hejdade mänskligheten på dess väg mot allt större fullkomning. Därmed tvangs försvararna av vunna värden att gripa tillbaka efter i sig ovärdiga metoder med risk att annars allt vad mänskligheten vunnit skulle gå förlorat.

Båda dessa uppfattningar hjälper oss att förlåta oss själva varför vi anpassar oss och inte gör uppror. Därför trivs de sida vid sida, förmedlade av många nyanser.

Båda kan emellertid inte vara riktiga.

Kanhända ingen av dem är riktig.

Kvällen före Mors dag gjorde jag ett litet slag ut genom byn där jag bor. Överallt i husen brann det ljus, trots att de borde ha varit släckta vid det här laget. Det förvånade mig inte ty jag visste att grannfruarna måste vara uppe längre än vanligt för att förbereda sin egen firning. De måste baka, duka bricka, mala kaffet, lägga in ved i spiseln så att ungarna bara behövde sätta stickan till för att få eld.

En sådan kväll hade man anledning betänka att livet ingalunda är ett rov som den starke erövrar från den svage.

Livet är också den starkares gåva till den svage. Nuets överväldigande erfarenhet är att svagheten utlöser den starkes lust att förgöra. Vi bär oss åt som om vi glömt att mötet med svagheten hos den starkare utlöser lust att skydda och bevara. Frivilliga offer från den starkares sida har större del i livets bevarande än de offer som styrkan avtvingar svagheten.

Människorna är inte födda med detta öde, har inte alltid levat under det och behöver inte alltid göra det.

Men det är heller inte så att detta krig kommit över oss som en grym tillfällighet. Männen med de ledande rollerna har inte ramlat ner som meteorstenar från rymden. De har uppträtt under en fas i mänsklighetens historia då allt var tillrättalagt för deras böjelser och begåvning. Därav deras enastående prestationer.

Nu är alltså det ögonblick inne då jag i min tur måste komma med en teori. För mig ter sig vår

civilisation som den traktor Albin Johansson längtar efter, lika skickad för att plöja mark och gå mot fienden. Man kunde också likna den vid en fabrik som gör sprängämnen eller silkesstrumpor, läkemedel eller giftgaser, allt efter behov. Eller vid ett flygplan som transporterar bomber eller sårade vilka träffats av dem. Att det går att ställa om vårt samhällsmaskineri och engagera varenda kugge i krigets tjänst, beror på att vår civilisation även under fredliga perioder är inställd på att bryta upp sammanhang, krossa motstånd, omgestalta, erövra. Den måste ha varit tänkt som ett medel till människornas frihet och lycka. Men människornas frihet och lycka har kommit att betyda herraväldet över jorden. Detta erövrarmål, som allt mer kommit att bestämma utvecklingens hållning, har inte tålt att några gränser bestod för människan.

Därför har civilisationen även under fredstid varit på krigsfot. Den arbetar med fart, massa, med krafter som den väcker upp och inte helt behärskar. Den älskar att bryta lagar och motstånd. Den är krigisk och nedbrytande, även där den skenbart arbetar uppbyggande. Där den går fram, måste äldre kulturer raseras, naturen skändas och plundras. Dess uppbyggande, uppfinnande, producerande har ett hetsigt, nervöst drag. Den har gett den mekaniska människan möjlighet att driva sina idéer och projekt ut i det gränslösa med hjälp av de energier hon tagit i sin tjänst. Men detta har, som vi ser, inte fört till välstånd, lycka och hälsa, utan till olyckor och

oro. Människans lycka har måst offras som alltid under krig. För att civilisationen skulle bli jordens herre har människan måst bli slav under sitt eget system. Somliga slavar vet det. Andra inte. Men någon skillnad i uppförandet hos dem som vet, har man svårt att uppleta. De vet och resignerar. De vet och går ut i krig för ett system de är missnöjda med.

En avgörande omgestaltning av samhällsstrukturen har skett genom att klasser, yrken och näringar samlats in under centralorganisationer som sedan lagts under en stark statsmakt. På det hela taget har detta skett frivilligt emedan den enskilde dragit vissa fördelar därav.

Men likväl förbereder denna process det totala kriget. Det är väl ingen slump att organisationsarbetets symbol, de sju sammanbundna käpparna, också är fascismens. Det är inte bara så att kupper och erövringar underlättats när trådarna är samlade i *en* hand och med ett grepp kan flyttas över i en annan. Det viktigaste är att människorna blir så vana att lyda och så förfärade inför utsikten att komma utanför det allomfattande organisationsnätet, att de överallt utan protest bemannar krigsmaskineriet.

Det var därför det låg så bländande möjligheter att vinna triumfer öppna för den förste som fick idén att alla livets resurser inom ett folk kunde ställas i dödens tjänst. Anbudet till en enda människa att erövra världen och dess härligheter återkom. Denna gång antogs det.

Världen kan erövrast nu, så långt är vi komna. Men aldrig dess härlighet. *När erövringen av världen är fullbordad, då är också dess härlighet förgången.*

Med denna syn på situationen fruktar man ingenting så mycket som att firman Västerländsk civilisation liksom efter första världskriget skulle försöka ta upp sin verksamhet efter samma principer om än efter flottare, modernare och mer kontinentalt lagda ritningar. Till och med om stridigheterna mellan delägarna i firman kunde inställas innan hela företaget äventyras, vore inte allting väl beställt. Visionen av en mänsklighet, evigt och rastlöst verksam att tillgodogöra sig varje fläck och varje frö, att spåra upp varje kraftkälla som ännu inte är utnyttjad, kommer en att rygga tillbaka. Det är kanske teoretiskt möjligt att en sådan uppgift skulle lyckas den uppdrivna manliga intelligensen. Men den drömmen förverkligad skulle betyda att vi bara så mycket fortare skulle vinna hela världen och förlora dess härlighet.

Frågan är om vi lever i civilisationens begynnelse eller i härskaepokens slut. Alla tider är väl på en gång avslutning och förberedelser. Vårt ytskikt präglas av upplösning, avslutning, under detta försiggår förberedelsen till något nytt. Men medan man står mitt i en tid, är man ur stånd att bedöma hur fort eller sakta denna växling sker. Eftervärlden kan kalla ett förlopp snabbt och koncentrerat, som syns oss brutet och förvirrat, långsamt som de sömnlösa timmarna före morgonen.

Det tar 16 flygtimmar nu att överfara Stilla Oceanen, men människornas reaktioner går långsamt. Upplysningstidens lära att vetenskapen omöjliggjorde tron på en Gud hade knappt hunnit tära sig ner i de breda lagren, då vetenskapen för sin del förklarade att den inte längre såg något direkt hinder mot att vi tänkte oss en Gud. Eddington anger årtalet 1927 som det då en bildad människa fick tillåtelse att tro på Gud. Mycket få har ännu begagnat sig av tillåtelsen. Även sen de teoretiska hindren att tro på Gud är undanröjda, är kontakten fortfarande avbruten, och människorna dyrkar helst dem som företräder oppositionen mot eller ersättningen för Gud. Därigenom blir det lättare för staten att driva genom sitt anspråk att vara högsta lag. Lockbetet på dess krok är ett interimssamvete, som vi får använda i stället för det som bildats hos människorna genom oändliga tiders erfarenhet om följderna av att lyda eller trotsa Gud.

*

Man kunde ju vänta att den krigsberedda staten som kan bruka allt, även skulle slå ner på den outnyttjade eller halvutnyttjade kvinnokraft som stod att få. Men när detta sker är det inte en seger för kvinnorna utan för tekniken och den suveräna statsmakten. Vem önskar inte kvinnorna att deras latent energi kunde kopplas in på en stor uppgift? Men det får inte bli vilken uppgift som helst. *Livets krafter i dödens tjänst, det är den paradoxala situationen.*

Sedan jag läst i tidningarna att sädeskornets groddar vilka omsorgsfullt rensas ut av kvarnarna innan säden males till mjöl, användes i fallskärmstruppernas livsmedelsförpackning, är jag mycket mindre glad än förut över det groddrika mjöl som vi här nere övertalat vår möllare att leverera i strid mot alla hans maskiner och principer.

Det system vi lever i nalkas sin fullkomning allt efter som det lyckas inränga kvinnorna. Därmed förlorar det också all balans, precis som en båt kan göra då alla passagerare rusar över till ena sidan.

Att komma in i systemet betydde nämligen inte för kvinnorna att få något väsentligt inflytande där. Verkligheten uppträder i så många varianter att den har rum för fall vilka motsäger varje linje man vill följa. Men i stort sett blir det ändå riktigt att för de allra flesta har utbildning till tjänst i det manliga systemet betytt omskolning, avslipning, anpassning. Och därmed också förlust av möjligheterna att bjuda motstånd mot kriget.

Satsen att man inte kommer huvudstupa i en så förtvivlad situation gäller också för kvinnorna. Genom att släppa mer och mer av sin auktoritet och värdighet som mödrar, har de mist båda delarna. "Framför dig trädde hon, såsom modern som fött dig, talade hon till dig", vilket obegripligt eko ur en längst förgången föreställningsvärld. Kvinnorna har passivt överlåtitt åt männen att ordna för sin och barnens trygghet, de har aldrig sträckt sig till kvinnlig solidaritet över gränserna utan accepterat dessa

hur tillfälliga och orättfärdiga de än varit. Därför har de nu inga att vädja till, inga att komma överens med när det gäller att stoppa eländet.

Det finns ett samband mellan den nuvarande vanvettiga situationen och bristen på mäns och kvinnors inflytande i samhällslivet.

Männen kan svara att de släppt fram kvinnor till utbildning och underhuggarposter på deras egen begäran och till deras eget bästa. Jag tror också att de tänkt på vårt bästa, men inte så mycket att de hejdade sig ett ögonblick innan de lade in så stor del av kvinnornas arbetsområden under maskinernas välde, hejdade sig och frågade sig själva vad återverkningarna skulle bli.

Man kan inte skylla denna underlåtenhet på en grupp eller generation av män ensamt. Lika litet som man kan begära att en generations kvinnor skulle förmått sätta upp en varnings- och stoppsignal. Men resultatet har i alla fall blivit att när männen intet motstånd mötte, så drev de tanklöst sin egen linje ut i det absurda.

”Kungsådran i den västerländska mannens intresseström är mekanokratien, maskinväldet, men vi behöver det biologiska livet som vi behöver sömn och sol, ett evigt skapande moderselement i livsrytmen,” skriver Gunnar Beskow i *Världsbildernas kamp*. Det är den enda ansats till manlig självprovning jag efter ivrigt letande kunnat upptäcka i den samtida diskussionen. Men kanske klagomålen mot kvinnorna över att de inte längre är eller vill vara männens

komplement bottnar i en sådan insikt? Det är psykologiskt tänkbart att män i sitt yttre handlande reagerar häftigt på varje opposition från kvinnorna, men innerst inne vet att de hade behövt möta motstånd och gräns!

Så har män och kvinnor genom motsatta förhållningssätt: det gåpåiga och det vikande, hjälpts åt att skapa fram det nuvarande läget. Krafter och gåvor som i sig var goda har blivit fördärvbringande genom att stegas till måttlöshet. Tålmod i allt för stor utsträckning och i orätt användning har givit den otålighet fritt spel som slutligen stegas till krig.

Det kraftspel som skulle skapa en harmonisk tillvaro är stört.

I den värld vi drömmar om är den återställd.

*

Stundom händer det mig att låta arbetet ligga och tacksamt tänka på dem som genom personlig kontakt, genom vad de skrivit, genom föredöme, varit mig ett stöd och inspiration vid min prövning och omprövning. Sen tänker jag på alla dem som vandrar samma väg som jag, fast jag inte ser dem. De måste ju finnas. Brytningen mellan lusten att fly ansvaret och vissheten att det är ogörligt, måste ju ha drivit många att rädda sina dyraste förhoppningar in i framtiden så som jag har gjort.

Genom att konsekvent säga ja till alla förfrågningar om föredrag under en längre tid, gjorde jag

ett försök att få kännning med kvinnovärlden och dess reaktion på det nuvarande läget. De svenska kvinnorna är både särställda och likställda i förhållande till sina medsystrar, från min synpunkt sett dock mera likställda, varför vi får duga som prov och som exempel.

Mitt erfarenhetsmaterial var emellertid inte helt begränsat till dem som bett mig, ty somliga människor trängde jag mig på själv. Nå resultatet? Ja av en hastig anteckning från dessa resor till olika svenska samhällen, ser jag att det funnits ögonblick då jag behövt mobilisera upp alla himmelens, jordens och underjordens krafter på vår sida som vågade tro på framtiden.

När jag nu försöker sammanfatta de intryck jag fått av stämningen under detta andra världskrig, vaknar ekot från kurser, möten, konferenser, sammanträden och improviserade debatter. Det är många ansikten och tonfall som ristat sig in i mitt minne, därför att de uttryckt en levande känsla. Brottstycken ur samtal dyker upp, infall, anfall, frågor, frågor, frågor. Jag kommer ihåg tillfällena då diskussionen varat över midnatt, andra då vi måste sluta emedan ämnet var för upprörande, åsiktsskillnaderna för stora.

Från dessa slutna debatter har jag ett ganska patetiskt intryck av hur vi egentligen ha det. Här sitter vi några stycken i en stad och mödar oss med att komma till klarhet i frågor som hela den omgivande befolkningen anser inte angår oss. Man kan ha disku-

terat sig så trött att man avundas de problemlösa som självfallet accepterar allt som sker, och ändå har man inte kommit till något svar.

Vi befinner oss i alla slags stadier: elevstadiet, då vi tror mer på våra manliga lärares ord och förmåga än de rimligen kan göra själva, eller upprorsstadiet då vi i största allmänhet tycker att alla karlar är omöjliga. Somliga har aldrig trott på kvinnan, alltid föraktat henne och alltid beundrat männens kolossala prestationer och beundrar dem även nu — blott de övas på den sida av stridslinjen man valt ut. Andra har från en svärmisk tro på kvinnorna kastats över i kvinnoförakt och självplågeri. Många av dem som vägrar medge att det finns något som heter kvinnoosynpunkter och att kvinnorna har något gemensamt, framhåller i nästa andetag att de ha sin larvighet och obegåvning gemensamt.

De mest givande diskussionerna har varit där man fått lov att ställa frågan om kvinnorna fört en riktig politik eller ej, även om resultatet blivit ett erkännande att nånstans har vi gjort ett fel, efter vi står där vi står. Från det erkännandet kan man börja leta efter nya vägar och möjligheter.

Om jag kompletterar min erfarenhet av mina direkta kontakter med den icke överväldigande men dock jämnflytande korrespondens i dessa frågor och med vad jag erfarit ur diskussionerna i kvinnopressen, så blir resultatet så här:

Det råder en oro inom den svenska kvinnovärlden.

Men den är inte på långt när så stor som den borde vara.

Oro har det länge funnits bland kvinnorna på grund av den ovisshet om livsstil och målsättning som blev följderna då samhällets omdaning kastade dem ur deras banor. Somliga har genom det som nu senast hänt tvärtom lyfts ur osäkerhet och otillfredsställdhet, emedan de, då beredskapen har behov av dem, ser sin plikt och sin väg klarare än förut. Det står för dem utom all diskussion att kvinnorna skall följa kallelsen att tjäna inom det breda gränsbälte av uppgifter där livsvårdande gärningar och militära syften inte kan skiljas från varandra. Klagar de, så är det för att de behandlas ohöviskt då de gör sitt bästa och att ingenting finns för dem att göra, när de hörsammar kallelsen att komma. De är dock så lojala att de talar inte om hur de blir behandlade annat än i trängre kretsar.

Andra däremot känner att situationen är förvirrande och förödmjukande. De opponerar sig inte mot vad den kräver, men under tiden vet de att vad kvinnorna skulle göra nu, inte var det att öka krigspotentialen i alla länder.

Vad som utmärker oss alla på vilket stadium vi än befinner oss, är att vi inte tillräckligt genomträngts och skakats av det historiska faktum att här bryter ut en världskonflikt mellan männen av oöverskådliga följder utan att kvinnorna som icke är i krig med varandra, kunnat göra något för att hejda den. Ingenting tyder på att vi ens trängt igenom utanver-

ken av det faktum att denna världskonflikt fortsätter ett år, två år utan att kvinnorna rör ett finger att få slut på den. Vi vet att vår medverkan behövs för att föra krig, men splittrade och maktlösa kan vi inte dra den enkla slutsatsen som borde ge sig därav och vägra denna medverkan. Vi märker inte vilken medveten och omedveten oförskämdhet som ligger i att vi inte tillfrågas om någonting varken före, under eller efter dessa världskrig. Vi kränks inte tillräckligt i våra samveten över vår overksamhet och maktlöshet, ty vi anser dem självfallna. Vi tänker inte på att om vi håller denna inställning ända till slutet, kommer den nya världen att gestaltas utan hänsyn till oss.

Vid förra krigets slut ville männen tacka kvinnorna för att de uthärdat så länge, och så fick de medborgerliga rättigheter på båda sidor om de nuvarande frontlinjerna. Likväl är kvinnornas ansvars-känsla inför det som sker mycket mindre märkbar nu än förra gången. Då försökte många av dem demonstera sin avsky för kriget och sin solidaritet utöver gränserna. Något sådant är inte möjligt nu. Mindre fredskärlek? Nej men den är engagerad hos respektive nationalstater. Man kan inte förena en överstatlig fredsmission med den starka nationella bundenhet som kvinnorna råkat i under mellankrigs-åren.

Har vi inte starka skäl att pröva om vår ställning, våra så kallade segrar och vinster, hela vår hållning?

Den uppgift att bearbeta opinionen för medling

och väpenstillestånd som fredskvinnorna sökte fullfölja under förra kriget, översteg deras krafter. Vad skall man då säga nu, när uppgiften vidgar sig till att pröva hela det system vi låtit binda oss i, pröva om vår arbetsplan, våra mål?

Jag återkommer till Mors dag. Marskalk Pétain passade då på att tacka de franska mödrarna för att de gärna ville offra livet för sina barn. Vad de franska mödrarna tänkte i sina hjärtan vid detta beröm, har inte blivit förmedlat av press eller radio. Men för några århundraden sen levde det en kvinna som förstod att tolka vad som är mödrarnas dilemma av i dag och det var Birgitta. Hon lade märkligt nog orden i Guds moders mun, så att alla mödrars moder fick ge dem giltighet:

”Jag är lik en mor med två söner som ej kunnat ta till sig av modersbrösten emedan de frusit i oeldat rum. Och ändå älskar modern dem så mycket att hon gärna skure sönder brösten åt sina söner om det vore möjligt.”

Om det vore möjligt! Det är ju vad som sker varje dag som kriget pågår därför att kvinnorna finner sig och hjälper till. Det tragiska är att sönerna, som står deras hjärta närmre än allt annat, definitivt blir utan modersmjölk och att kvinnornas självstympning är förgäves.

Såsom otaliga fäders offer också är förgäves.

Tjänar då ingenting någonting till?

Jag bläddrar tillbaka till min anteckning från föredragsresan, där jag inventerar de krafter vi kan lita

till för att befria oss från den kedja av orsaker och verkningar, av åtgärder och motåtgärder vi är bundna vid, och som ingen militär seger kan lösa upp, så visst som krigets logik är den samma nu som 1918.

Dessa krafter kommer att arbeta, och de arbetar redan. Det är vår uppgift att medvetet lära oss hur vi skall kunna ställa oss i deras tjänst och tvinga dem att tjäna oss.

Så här såg min lista ut:

Förteckning på bundsförvanter:

- 1) Gud.
- 2) Nöden vi råkat i.
- 3) Förtvivlan över nöden.
- 4) En hemlig längtan hos kvinnorna.
- 5) En hemlig längtan hos männen.
- 6) Deras kärlek till varandra.

UTSIKT FRÅN PARTENON

Det värsta med att uppleva historia så som vi gör det nu, är att stå mitt uppe i ett fruktansvärt skeende utan att kunna fatta dess mening eller göra något för att hejda dess förlopp. Varför måste Europa i grund förstöras, förgiftas och utarmas? Varför får människor inte leva, inte syssla med någonting förnuftigt, varför får de inte glädjas åt oskyldiga ting, inte sörja när det vore naturligt att sörja? Varför får inte människor som hör ihop vara tillsammans? Varför får vi inte ha en framtid? Varför får vi inte dö i fred? Är allt detta nödvändigt? Ja precis så länge som vi tror det själva. Varför tror vi det? Ett betydelsefullt skäl är den uppfattning vi har om den mänskliga historien.

Vårt handlande i nuet är bundet vid det förflutna. Därvidlag gör det ingen skillnad om vi själva tror att vi skurit av alla band. Varenda människa har någon slags historieuppfattning, hur dunkel och förvrängd den än må vara, och den hör till de faktorer som bestämmer hennes uppförande. Därför att flertalet människor tror att tillvaron måste vara en evig kamp där den starkaste segrar, blir den det också.

När jag frågar en person som käckt bekänner sin okunnighet om eller likgiltighet inför det förflutna, om motivet till dess val av ställning och uppgift i nuet, så visar det sig att det går tillbaka till detta samma förflutna.

*

Flertalet människor nu för tiden dricker vatten från sjöar de aldrig sett. Det har runnit långa vägar genom rör, det har förändrats genom de filter det passerat. Folk vill ha mycket vatten men förstår sig inte på att begära gott vatten. Källvatten är för de flesta en okänd lyx. Endast de mycket sjuka eller förmögna dricker sådant vid brunn eller ur butelj. De historiska lärdomar på vilka vi formar vårt öde, liknar sådant vattenledningsvatten. Endast ett fåtal specialister har tillgång till historiens källor.

Naturligtvis måste vetenskapen ge en sovrad, för-
enklad och fattbar bild av vad som hänt. Frågan är om den urvalsmetod som nu tillämpas vid förenklingen är rättvis och om förklaringarna förklarar det som skett.

Den historia som formar vår syn är en syntetisk produkt. Verkligheten löses upp i sina beståndsdelar och sammansättes på nytt efter metoder som är ett patent inom den lärda världen. Under den processen utrangeras en del av verkligheten som oangående. Det är den verklighet som innehåller kvinnans historia. Mäns och kvinnors historia är ju så samman-

flätad som varp och inslag i en väv. Men det har lyckats göra en historia enbart av inslaget.

Detta betyder ett tryck på kvinnan i så enorm skala att det i och för sig blir historieskapande.

Alla inser betydelsen av att vissa nationers svårigheter och oförrätter utnyttjats av en skicklig propaganda till att rikta om deras livssyn och målsättning. Den påverkan som omriktat kvinnornas livssyn och målsättning erkännes däremot av ingen, ehuru den är mera farlig och mera systematisk. Den är så vällyckad att ingen märker dess existens.

Psykologien sysslar numera mycket med suggestionens betydelse. Men att det utstrålar en suggestion från historien som gör kvinnorna osäkra, lydiga, rädda att gripa in även där deras djupaste intressen är hotade, det faller ingen in.

Allra minst kvinnorna själva.

Det finns ingenting de tycker sämre om att höra än att de är offer för en suggestion.

En fågel värjer sin egen bur. Det är det enda den kan göra om den tillhör en gammal burfågelsläkt och inte vet av någon annan uppehållsort. Den öppna dörren är då inte utgång till friheten utan ingång för katten. Fågeln har rätt i att det betyder katastrof om katten kommer in i buren, men om den fria fågelns möjligheter att klara sig utanför buren vet den ingenting. Jag kände en kvinna som brukade predika för kvinnorna om deras forna ställning och uppmana dem att söka återvinna den. Om en på tio lyssnade, ansåg hon sig ha gjort stor lycka och att de

nio hackade på henne ansåg hon helt naturligt. De är ju arma fångar, sade hon.

På den tiden då kvinnorna huvudsakligen läste biblisk historia, undgick inte en enda av dem att få höra att kvinnornas första historiska insats var att ha förverkat paradiset. Vartenda barn lärde sig utan till det bud där Gud själv antages sätta kvinnan näst före oxen och åsnan och övrig lös egendom som män inte fick stjåla från varann. I den kristna epoken följde denna formulering med, och till yttermera visso fick kvinnan höra att hennes ställning till mannen var densamma som mannens till Gud. Eftersom det redan var långt från mannen till Gud, borde det ha varit betydligt längre för kvinnan. Men i förhållandet till Gud inträder hemliga faktorer som omintetgör alla avståndsberäkningar.

Då kvinnorna nu kommer i åtnjutande av allmänbildning på materialistisk grund, riskerar de att tappa bort det hemliga samförstånd de haft med Gud, tvärs över alla officiella värderingar. En historiekunskap som domineras av föreställningen om striden som tillvarons grundprincip och styrkan som den utslagsgivande faktorn är katastrofal för dem. De lär sig att dyrka hjältar och inse att de aldrig kan bli det. Gracernas biologiskt sett onaturliga moder blir deras ideal, likaså Torpflickan. "Han fanns ej bland de döda där och därför vill jag dö".

Hur skulle historien se ut om man betraktade den från kvinnornas synpunkt? Jag vet att det är förbjudet, men ställa frågan kan man åtminstone få göra.

En god vän försöker avråda mig från att fastna i kvinnornas historia. Men hennes motivering styrker mig bara i min olydnad. Hon skriver: "om man vädjar till mig som kvinna, känner jag mig jordbunden, könsbunden, förnedrad". Varför det? Varför inte lika gärna hedrad, förväntansfull, ivrig att söka finna och fylla den uppgift som kräver gemensamma kvinnliga krafter? Tanken att kvinnorna med sammanflätade viljor skulle kunna bilda den bro på vilken historiens tåg bures över till andra sidan avgrunden, är henne lika främmande som den är naturlig för mig. Hur kan det komma sig? Beror det på att den ena av oss är blind och den andra seende? Att den ena föraktar mannen och den andra kvinnan? Nej, ingalunda. Men hon ser på den manliga ledningen av kulturutvecklingen som något självfallet, jag betraktar den som ett skede i mänsklighetens historia. Jag kan också se detta skedes triumfer och dess sublima ögonblick, såväl som dess nederlag, men jag ser det alltmer luta mot nederlag ju mer systematiskt organiserad dess ensidighet blir. Jag anser ett genombrott av det kvinnliga inflytandet nödvändigt för att återställa jämvikten. För mig är det tänkbart att kvinnorna skulle kunna överge sin vikande hållning, därför att min syn påverkats av den glimt jag sett av kvinnornas kulturskapande period. Men jag skulle aldrig ha kunnat få denna glimt om inte något som varit fördolt hade blottats.

Mina mest förstående manliga vänner råder mig att framställa denna glimt ur en förgången värld

som en produkt av min fantasi, vilket ju bör vara möjligt för en författare. På så sätt skulle jag undgå alla törnar med den obönhörliga och exakta specialvetenskapen. Men det kan jag inte. Ingen fantasi, allra minst min, kan skapa något så absolut väsensfrämmande för vår tillvaro som en värld där kvinnliga i stället för manliga synpunkter vore dominerande. Hur mycket jag överbetonar det förbisedda och skiljer ut vad som tjänar mina syften, så finns det något att överbetona och skilja ut.

Däremot är det givetvis en trossak om man tror att det ligger en mening och en maning till kvinnorna fördold i det faktum att deras värld upptäckts *nu*. Allt jag kan säga om denna tro är: Gud hjälpe dem som har den och Gud hjälpe dem som inte har den.

*

Nyligen satt jag i en krets husmödrar och förvärvsarbetande kvinnor som inte värderade kvinnans ställning och möjligheter i nuet vidare högt. De drog fram direkta exempel ur verklighetens värld för att bevisa hur kvinnornas erfarenheter, råd och behov ignorerades och deras insatser underskattades. Varje exempel följdes av ett: "men så har det ju varit i alla tider". Jag räknade dessa eftersatser, tills jag kommit upp i ett rätt högt tal. Sedan försäkrade jag de närvarande att det funnits tider, då det inte var nådigt att vägra lyssna till kvinnornas erfarenheter och rätta sig efter deras råd.

Alla såg så klentrogna ut att jag hastigt måste dra

fram med ett exempel. Det första som föll mig in var följande, hämtat ur G. Daumas, *La femme arabe*. En arabisk stam hade blivit kringränd av fiender. Militärt sett var den förlorad, men då red fyra av dess kvinnor ut åt var sitt väderstreck och ropade: "denna sida är under mitt beskydd". Jaså då så, tänkte angriparna och drog sig genast tillbaka. Då deras egen stam begärde förklaring, svarade de: "kvinnornas värdighet är såsom himmelens ljus. Vi är dem skyldiga respekt och hänsyn emedan de är våra härskare." Sådan kan den så kallade orientaliska uppfattningen av kvinnan ha varit.

Jag tror inte att någon av dem som hörde denna historia trodde att jag kallblodigt försökte ljuga dem fulla eller att jag plötsligt blivit tokig. Men å andra sidan kunde de inte införliva berättelsen med sin historiska syn, ty den gick inte in i den.

Inte alla sådana historier om hur kvinnor dragit in slagsmålslicensen kan verifieras, men de bevisar ändå något, nämligen tillvaron av en jordmån i vilken den typen av sagor kan växa.

I vår världsbild är en enda sådan historia ett främmande och i ordets egentliga mening opassande element. Antingen måste den vika eller också tränger den ut över hela ens föreställningsvärld och omfärgar den.

Ska vi då skriva en historia bara för fruntimmer? Man tänker på Nösselts kompendium och småler över ett passerat stadium. Men detta stadium är inte passerat. Negativet av en historia skriven av män,

om män och för män blir en historia för fruntimmer och i den meningen läser vi alla historia för fruntimmer. En mänsklig historia skall ägna lika mycket intresse åt män som åt kvinnor för att bli en mänsklig historia.

Det är en enorm uppgift att leta fram kvinnornas historia. Den är ett skiffer vars nyckel ligger i en förgången värld.

*

I mitten av förra århundradet hände något mycket underligt. En juris professor vid namn Bachofen från Schweiz av alla länder, satt en dag och läste Aischylos Eumeniderna, säkerligen på originalspråket. Han hör hur prästinnan i Apollotemplet i Delfi öppnar den sista delen av trilogien med följande ord:

”Bland alla gudar går min första bön,
till Jorden urtidssierskan, därefter
till Themis, hon som sedan slog sig ned
på moderns siartron, såsom det säges.
Med hennes vilja utan något våld,
kom som den tredje Phoibe, även hon
en Jordens dotter av Titaners ätt.
Som födslogåva skänkte hon oraklet
åt Phoibos, som bär namnet efter henne . . .”

(Översättningen lånad från Emil Zilliacus.)

Och så med ens slog honom betydelsen av att den heliga platsen som under urminnes tider stått under

kvinnornas vård och varit helgad åt urtidssierskan, kommit att bli en kultplats åt siaren Apollo. Han läste vidare och fann att hela dramat var uppbyggt över minnet av de strider som ägde rum inom människorna och mellan dem, då kvinnlig världssyn växlar över till manlig. Erinnyerna, vårdarinnor av urtidslagarnas helgd, förföljer som hämndgudinnor modernördaren Orestes. Blodsbandet som förbinder mor med barn är det heligaste av allt och den som kränker det begår ett oförsonligt brott. Det hjälper inte att Orestes på modern hämnar sin faders död, ty Klytaimnestras mord på sin make kan inte alls jämföras med sonens brott: "hon var ju inte blods-förvant med den hon slog." Hon var visserligen gift med honom, men föreningen mellan man och kvinna är ett tillfälligt och löst band i jämförelse med det heliga och oförstörbara som binder barnen vid modern. Här formuleras i dramats språk den uppfattning på vilken all matriarkal samhällsstruktur är byggd. Här anges också grunden på vilken moderns auktoritet vilar.

Den nye guden i Delfi, Apollo, förkunnar med våldsamt kraft och agitatoriskt raseri en motsatt åskådning. Dels tynger han mera på den äktenskapliga föreningens helgd, dels och framför allt vrider han vapnen ur händerna på Erinnyerna genom att förkunna upptäckten att "en moder ger ej livet åt det barn som kallas hennes. Nej hon vårdar endast den färska säd som blev i henne sådd. Och den som sår ger livet." Uppfattningen att mannen är ovidkom-

mande vid barnets tillkomst har växlat över i uppfattningen att modern är det, en föreställning som hållits ända in i Strindbergs tid. Den nya biologiska uppfattningen om föräldrarnas del i tillkomsten av ett nytt liv har ännu i dag inte verkat ut sig i någon slags balans mellan parternas inflytande i samhällslivet, men den borde komma att göra det, om argumenteringen skall fortsätta efter samma linje.

Hur ny, hur full av bitterhet och önskedrömmar den åskådning är som Apollo företräder, framgår därav att Atenas födelse ur Zeus huvud anropas som bevis för att det går att bli far utan moderns hjälp! Denna moderlösa Atena, inte den äldre och äktare, blir symbolen för de kvinnor som hjälpt till att störta moderväldet och ännu stöttar fadersväldet. Det är hon som räddar Orestes ur hämndgudinnornas våld och därmed etablerar en ny lag för det mänskliga samvetet. Hon lyckas också med smicker och löften förmå Erinnyerna att acceptera sitt nederlag och ett tu tre välsigna vad de nyss förbannat. Moderåldern har förlorat sin inre säkerhet och böjer sig för den nya tiden.

Den omständigheten att dramat handlar om en rättegång vid vars slut den yngre av två diametralt motsatta rättsuppfattningar hemför segern, kan förklara att det blev en jurist som först skulle fatta vad det här dramat egentligen handlade om. Från denna utgångspunkt gick han på studiefärd bland myterna, de antika historieskrivarna, bland museisamlingarna av antik gravkonst. Och med material

från dessa studier återskapade han den sjunkna värld där kvinnorna präglade livsformen. Ehuru han för sin del i den heroiska tidens seger över moderåldersepoken ser ljusets och tankens seger samtidigt med mannens, böjer han sig själv inför den mystiska makt som kvinnligheten utövade på moderålderns män.

Bachofens verk väckte i början en hel del uppseende och vetenskapen har i hög grad använt sig av de fynd han gjort, men fullföljt hans linje har den ej. Snarare var gången den, att hans teorier mer och mer råkade i misskredit och belades med tystnadens bann.

Bachofen själv var en av den grekiska kulturens beundrare. Men han kunde inte bekänna sig till den uppfattningen att allt som föregått den eller som den bekämpat måste vara kulturlöst, kulturfientligt eller rena kaos. Framför allt inte det senare, eftersom han långt bortom grekerna fann en gynokrati med mycket fast samhällsstruktur. Han såg den grekiska kulturens spänning och öde inte bara i spänningen mellan Österland och Västerland utan också i spänningen mellan moderåldrar och fadersvälde. Han såg också att moderåldern var den fiende som grekerna inte förmådde vara riktigt rättvisa och ädelmodiga emot emedan de fruktade den. Aischylos är även här det lysande exemplet. Han är måttfull och nobel mot perserna, när han berättar om deras nederlag, ty så uppförde sig en grekisk gentleman, men moderålderns representanter skildrar han som ett svart och vederstyggligt följ, vämjeliga väsen och mera sådant.

Denna Aischylos' värdering höll sig mot Bachofens. Emedan det som den grekiska kulturen åstadkommit under sina korta blommande århundraden, är så underbart, räknades det som begynnelse till all verklig kultur. I Hellas föddes de sköna konsterna menade man, och all skön konst måste ha något av hellensk anda i sig. I Hellas föddes tanken som en gång skulle leda fram till kunskap och behärskande av världen. Här föddes friheten. Vad som därförinnan varit, var inte värt människans intresse — det skulle ha lärt kvinnorna att de ägt en storhetstid.

Men det kom till sist en dag då myterna visade sig vara goda vägvisare till de platser som dolde rika arkeologiska fynd. Historieskrivaren Hecateus av Miletus som femhundra år före Kristus kallade myterna löjligen, visade sig ha fel liksom hans rationalistiska efterföljare. Så mycket märkliga fynd grävdes ut runt medelhavsbacken, att de antika reseskildrarnas berättelser kunde läsas med mera tilltro och i en ny anda. Man frågade var Homeros och tragöderna fått sina ämnen från. Den mänskliga historien började växa i alla dimensioner. Ingen gräns skönjdes för den mänskliga förmågan att variera sina framsteg, tillintetgöra dem och börja på nytt.

Bachofen var ingen beundrare av 1800-talets kvinnlighet, på den punkten var han ganska typisk bland lärda herrar av format. Men när han jämförde kvinnorna omkring sig med dem som burit upp de första kulturstadierna, förstod han att det förfall de råkat i

”väsentligen beror

på att deras verksamhet inskränkts till livets småsaker,

på deras förtryckta ställning,

på att de uteslutits från all betydelsefull verksamhet, varav också följer lust att skaffa sig inflytande på hemliga vägar genom list och intriger.”

Den slutsatsen måste han dra av sin uppfattning, att det var medvetandet om den självklara maktställningen som ”gav kvinnorna i urtiden en för senare tiders uppfattning gåtfull storhet och värdighet.”

Och ändå var kvinnorna från den tid ur vilken han tar sina citat, blott en avglans av ännu äldre tiders kvinnor.

”Redan de gamle”, säger Bachofen, ”frågade: Vart har de kvinnor tagit vägen vilkas kroppsliga skönhet, höga karaktär och fulländade behag drog själva gudarnas blickar och längtan till sig? Sådana som Alkmene Medea Corinis och många andra finner man ingenstädes mera”.

Man behöver faktiskt inte mer än detta enda citat ur en så gott som oöverkomlig bok för att förstå varför den är oöverkomlig, varför den aldrig användes i den svenska kvinnorörelsen, varför den inte finns nämnd i de två raderna om Bachofen i Svensk uppslagsbok. Var skulle 1800-talets kvinnor fått mod att erkänna att de läst Bachofen eller att de till och med trodde på honom?

Innan vi kunde fatta mod, måste gränserna för vår

kulturvärld raseras genom nya upptäckter och en allmän osäkerhet i fråga om vunna resultat och värderingar sätta in.

*

En dag satt jag mellan Partenons sköna pelare och såg bort över den areopagiska kullen, där moder-åldern enligt dramat led sitt stora nederlag i och med domstolsutslaget till Orestes favör. Jag reste i Grekland i sällskap med några medlemmar av det grekiska brödraskapet, om jag får kalla det så. Jag såg deras lycka över att vara i sitt andliga hem, jag följde dem från konstverk till konstverk och lyssnade till vad de hade att berätta om dem. Men jag förstod att aldrig någonsin skulle jag kunna tillhöra detta brödraskap ens som understödjande medlem. Jag lärde det grekiska alfabetet så att jag kunde stava till orden demokrati och skola när jag fann dem på byggnader, jag rörde mig ibland med begreppen frihet och filosofi, men jag skulle aldrig lära mig vad de betydde för de klassiskt bildade som använde dem. Jag tillhörde den slavkast som i Hellas ingen frihet hade, ingen skola behövde och ingen visdom bet på. Jag tillhörde det kön som i flöjtspelerskans gestalt skickades ut ur rummet, då Sokrates och hans vänner skulle diskutera kärleken vid sitt symposion.

Detta hade jag väl kommit fram till utan Bachofen. Men om inte han och hans efterföljare varit, skulle jag aldrig tänkt på grekerna annat än som skapare av all kultur värd namnet. Jag skulle ha trott att

bakom den kultur de skapade lurade kaos. Jag skulle aldrig drömt om att leta efter tecknen på en annan kulturform. Jag skulle trott att den grekiska kulturens födelse var rena mysteriet, och inte en sekund drömt om att den kommit fram ur tävlingsanspänning och segerstämning och att den skuggades av fruktan för den makt den besegrat. Jag skulle accepterat alla bortförklaringar av gossekärleken som man avspisats med, och jag skulle aldrig förstått vilken ångest för den besegrade kvinnan som uttrycker sig däri.

Jag skulle heller inte ha ägnat en tanke åt de grekiska husmödrarna på de hellenska gravmonumenten. Dessa anses visst inte vara så stora konstverk, men konstverk eller ej så utstrålar de en obeskrivlig tristess.

När den grekiska husfrun tar avsked från livet, är det slavinnan, smyckeskrinet och sitt eget ansikte i spegeln hon tar avsked av. Döttrarna är bortgifta till en annan avelsgård för söner. Män och söner vandrar på agoran eller ligger till bords vid ett symposium, i bästa fall hos Agaton med Sokrates. I döden utbyter dessa hustrur en form av ensamhet mot en annan.

Så kunde, emedan en schweizisk professor för år-tionden sedan fått en idé, en svenska fånga en glimt av den grekiska historien, sedd från kvinnornas synpunkt, i Aténs Nationalmuseum, salen för gravmonument.

*

Bland de män som hjälper kvinnorna, så som Atena en gång hjälpte männen, måste man också räkna in Robert Briffault. På helt andra vägar än Bachofen, eller rättare genom att bearbeta ett material som delvis låg utanför Bachofens kännedom, kom han också fram till det resultatet att det funnits en moderålder på andra sidan om de grekiska, judiska och romerska kulturerna. Men inte bara bakom dem. Den har också hållit sig kvar vid sidan av dem, den kan letas fram ur de skildringar som västerländska forskare, missionärer och kolonisationsörer ger av de folk, som ännu vid sitt första möte med den västerländska kulturen hade sin egen i behåll, ja den kan i degenererad form studeras än i dag.

Briffaults bok *The Mothers* är ett jätteverk på tre tjocka band med en oändlig materialsamling. Läger man den bredvid Westermarcks Äktenskapets historia eller Frazers *The golden bough* får man ett bländande exempel på hur olika urvalet ur samma historia kan ske, och hur skilda slutsatserna blir alltefter de ögon man ser med. Regler och bruk som de två äldre antropologerna antingen går förbi i sin framställning eller tolkar som kuriositeter, blir för Briffault betydelsefulla spår av moderåldern.

Då *The Mothers* kom ut på 20-talet behandlades den ungefär som Bachofens *Mutterrecht*. Sen dess torde både Westermarck och Frazer ha förlorat åtskilligt av sin dominerande plats som antropologer

och inte blott genom att de avlidit, utan emedan det kommit upp en ny skola med ny syn och nya arbetsmetoder.

Något intryck i kvinnovärlden som helhet har boken inte väckt, men enskilda kvinnor ha inspirerats av honom. Hans betydelse liksom Bachofens ligger däri att båda hjälper de suggererade och försiktiga kvinnorna på traven vid tydningen av historiens skifferskrift. Utan dem kunde inte en anonym österrikisk dam kunnat skriva den lysande kvinnliga kulturhistoria som bär titeln: "Mütter und Amazonen". Bachofen är förutsättningen för Mathilde Vaertings "Frauenstaat und Männerstaat", det är honom Ida Lublinski faller tillbaka på i "Vom Mutterrecht zum Vaterrecht", Sofie Lazarsfeld i sin inledning till "Wie die Frau den Mann erlebt" och Fannina Halle i "Frauen des Ostens".

Den sista av dessa böcker är samtidigt den första i vilken man kan skymta något som liknar begynnelsen till en ny polväxling. I de asiatiska sovjetrepublikerna slog Lenins order att kvinnorna skulle anses som männens jämlikar ner som en bomb. Effekten blev störst där kvinnorna varit djupast föraktade och hårdast förtryckta. En ukas, en kungörelse på en marknadsplats, och kvinnorna flög upp som eldsågor. De rev av sig slöjorna, de lärde sig i flygande fart att läsa, att skriva, att flyga, att hålla föredrag och sätta igenom sin auktoritet som ordförande i en bysovjet. Det finns ingen mer gripande och mer

okänd uppståndelse än den som här försiggick inom mänskliga varelser vilka behandlats långt sämre än djur.

Nyheten om den kvinnliga värdigheten träffade här mer mottagliga sinnen än vi har att räkna med i Europa, där alla nu håller på att drivas genom den militära och industriella skruven. Dessutom kommer ingen generalorder att ge oss inflytande på världens öden. Men så mycket större vikt ligger det vid att vi hämtar inspiration av historiens lärdomar.

Min avsikt med det följande är inte att ersätta studiet av ovannämnda verk utan att uppmuntra därtill. Det är anmärkningsvärt att de flesta av de här nämnda författarinnorna arbetade i Wien där det före 1938 fanns en studiegrupp av intresserade kvinnor som lyssnade till dem. Liknande studiegrupper kan nu endast tänkas i demokratiska länder, men där är återigen svårigheten den att kvinnorna för mycket räddas att anses fanatiska och tokiga. Men jag anser att några får ta på sig uppgiften att vara fanatiska och tokiga, emedan de behövs för att bereda marken för den eller för de skapande människor som ska kunna med oemotståndlig kraft kasta in visionen av mödraåldern i den ångestjagade tid av permanenta katastrofer som vi lever i.

Materialet är inte på långt när färdigarbetat. Men vi får ta risken och dra våra slutsatser i alla fall. Vi kan inte sitta fastklitrade i den gamla historiepuffattningen, det är för farligt att vi så gör.

Den spänning som håller historien i rörelse kan inte längre betraktas som en affär mellan män av olika raser, tider och tro. Vi har att försöka fatta att bakom de kortare och brantare vågor varom all historia skrivits, går en rytm med större böljeslag. Det är den som markerar avlösningen av en världsbild, präglad av kvinnornas erfarenheter, med en annan som formats av männens.

Här rör det sig om den största av alla omvandlingar. Ty här ändras människans inställning till den värld där hon är satt att leva och hennes uppfattning om vilka lagar som egentligen styr den. Metoderna för hennes sätt att klara sig i världen undgår därmed också en förändring. Genom att människorna ändrar metoder, ändras i viss mån omvärldens hållning till människorna.

Om vi granskar den syn på tillvaron som bildar underlag för majoritetens livsinställning, så ska vi se hur krigarens erfarenheter bidragit till att forma den.

Symbolspråket är hämtat ur krigarens värld. Hela tillvaron är ett ofantligt slagfält. Går jag i en skog måste jag komma ihåg att det fredliga intrycket endast är ett sken. Det pågår en förbittrad kamp mellan träden om ljuset, om platsen, om salterna i jorden. Är jag Viktor Rydbergstrogen, måste jag rysa så snart jag ser den hänsynslösa förgätmigejen i ett dike. Gläds jag åt att iakta ett djur som kommer över min väg måste jag genast dämpa min glädje

med att tänka på att det är en förföljd eller en förföljare eller båda delarna.

Jag måste minnas att liksom krigaren på fältfot får varje levande varelse vara på sin vakt mot fiender och på språng efter byte för att inte gå under. Ända sen sin barndom anses människan ha morrat och bitit sig fram och visat tänderna mot hela skapelsen. Civilisationen och herraväldet över jorden har ännu inte befriat oss från detta öde, tillvarons lag är strid och den kan inte upphävas. Vi har lärt oss att tillämpa den på ett värdigare och mera rationellt sätt, men vi måste alltid räkna med våra egna urinstinkter och andras. Livets glädje köpes genom triumfen över fiender, de ömmare sidorna i mannens natur uttrycker sig naturligtast genom den stridslust han visar så snart hans egna kvinnor och barn hotas av fara. Och så vidare.

Enligt denna teori sker allt uppbyggande arbete liksom på trots mot denna livets lag. Alla skönhetsvärden som skapats, är erövringar från de onda makterna, alla milda och fredliga ögonblick, även krigarens vila i kvinnans famn, måste köpas med vaktsamhet och risker, all barmhärtighet är en paradox. Ja, själva leendet som egentligen är något lika självfallet som en blomma, har blivit något som vi kämpat oss fram till genom årtusenden.

Varför lever vi vidare? Jo, svarar patriarkatet, för att av den vilda grymma oberäkneliga tillvaron skapa något bättre, som vi i tvedräkt med våra egna urinstinkter längtar efter.

Krigaren ger sig i kast med själva tillvarons lag, verksam även inom honom själv. Han har satt sig det fantastiska målet före att bli segrare i den kamp som han tror att tillvaron är. Sina vapen och sin stridsteknik förbättrar han därför i det oändliga, han underkastar sig disciplin och sätter lagar för sig själv, vartill ingen motsvarighet finns i hans blinda och grymma universum.

Det är en grandios världsbild, han sålunda skapat sig, men den är ensidig och därför osann. Den är än mera osann sedan den blev vetenskapligt begrundad av den darwinistiska skolan, än den var före dess uppträdande, ty då hade den plats för en Gud som av begynnelsen skapat en god värld.

"Gud fann allt ganska gott" betyder på vårt språk att förutsättningarna för en harmonisk utveckling var nedlagda från begynnelsen i detta märkvärdiga universum. Det lidande och elände som förmörkar världen är resultatet av ett brott mot livets lag och inte lagen själv. Det finns emellertid en svår motsägelse i denna bibliska världsuppfattning. Den ligger däri att Gud själv uppges ha uppmanat människan att uppfylla världen och råda över henne, vilket ju inte kan ske annat än genom att grundligt skapa om i den värld som Gud själv fann så bra strax han gjort den.

En världsbild formad av kvinnornas erfarenhet och accepterad av männen, måste förete en helt annorlunda sorts ensidighet är en världsbild formad av männens erfarenhet och accepterad av kvinnorna.

Dess ensidighet kan vi inte förstå utan att tänka bort det mesta av de föreställningar vi rör oss med.

Män och kvinnor drivs båda av en önskan att uppehålla livet och föra det vidare. Men för kvinnan är inte livet det pris man erövrar genom en seger. Det blir till genom ett mysterium, vilket i sig innebär en oerhörd upplevelse av förbundenheten mellan generationerna. Det uppehålls genom vård av det svaga. Moderns hållning till omvärlden kan inte vara aggressiv och provocerande. Hon måste inta en försiktig hållning och lära sina ungar att göra det samma.

Moderna människor inbillar sig att deras förfäder från första början kom upp sig på en blandning av våld och intelligens, emedan de utrustar dem med samma manér som de själva har nu, då de står som segrare över naturmakter och djurvärld.

Modern i tidernas begynnelse däremot måste söka vänskap med dessa makter. Det hon behöver för ungarnas uppehälle får hon ta försiktigt, människan har ännu inte något begrepp om att jorden är hennes och vad däruppå är. Den kraft hon förnimmer i universum ter sig för henne som en moder, hela symbolvärlden sluter sig kring moderserfarenheterna. Alltings ursprung är det stora modersskötet, det som en gång födde världen och återföder livet samt tar det tillbaka. Kvinnan nalkas denna kraft såsom dess jordiska representant, begär auktoritet i sin värld av samma skäl och får den.

Lika litet som en renodlat manlig världsbild kan en kvinnlig omfatta hela den tillvaro vi blivit insatta i. Inte ens om vi kunde komma fram till en mänsklig erfarenhet, där förbundenhet och beroende präglade bilden lika väl som strid och motsatshållning, skulle vi komma så långt.

Men det förefaller som den kvinnliga inställningen måste ha varit den enda tänkbara i mänsklighetens barndom, ty hur skulle det ha gått för en liten hårlös hop att göra sig till ovän med hela skapelsen? Tänk vad ett krigstjut i urskogen skulle ha gett för ett mångfaldigt eko! Kanske var människan i sin barndom lika klok som ett barn är, och rörde sig med samma trygghetskänsla i sin värld.

*

Avsikten med det föregående har varit att förbereda läsaren på en frihandsteckning av moderåldern, dess olika skeden och förvandlingsformer.

Detta har skett på olika sätt.

Först genom att understryka vilken betydelse en schematisk och ensidig historieuppfattning, sådan de flesta av oss får sig påprackad, har för vårt handlande i nuet.

Vidare genom att ange de viktigaste fyndorterna för spåren och lämningarna av moderåldern.

Än vidare genom att presentera den förste upptäckaren av dessa fynd och nämna något om hans motståndare och efterföljare.

Slutligen genom att ställa moderns och krigarens livssyn mot varandra och försöka ge min föreställning om hur grundolika de världsuppfattningar måste bli som behärskas av hennes livssyn i motsats till hans.

Då jag redogjort för skälen till min uppfattning att en livsinställning, präglad av moderns möjligheter och metoder, måste varit den enda möjliga i mänsklighetens barndom, har jag föregripit de slutsatser som först skulle kunna göras efter genomläsningen av kapitlet: Det första fotstegets moder.

*

En uppfattning man kommit fram till genom långvarig inre bearbetning av det material man kan ha haft tillgång till, kan man inte utan vidare pressa på någon. Man önskar det inte heller. Men om läsarna under den stund som ögat vandrar över de följande sidorna, provisoriskt ville erkänna ovanstående satser som möjliga, skulle 'de göra författaren en stor tjänst.

DET FÖRSTA FOTSTEGETS MODER

"O du det första fotstegets moder!"

Så anropas enligt reseskildrare från Söderhav-öarna den gudomlighet vars bistånd är nödvändigt för att medicinmannen och hans efterföljare må oskadda företa sin högtidliga vandring över glödgade stenar. Denna form av religiös övning har vi svårt att förstå oss på. Men i bönen till det första fotstegets moder vid den långa och farliga vägens början slår ett eko tillbaka från tidernas morgon.

Det är det första fotstegets moder som vakar över de tidiga människorna vid början av vandringen. När de hann fram till att tänka sig något om tillblivelsen av den värld där de levde, tänkte de sig den född ur en gudamoders sköte, född genom ett under av samma art 'de såg för sina ögon då en planta, ett djur, ett barn bröt sig fram ur jordens eller moderns dunkla sköte i ljuset. Därför kände de sig närmre det heliga ursprunget på de platser där jorden öppnade sig till en klyfta, därför var också natten och döden en öppnad modersfamn. Världsföräldraparet som hjälps åt att frambringa världen är en

senare föreställning, och Gud som skapar med ord och händer följer efter den, för att så småningom avlösas av teorien om det eviga urverket som driver världen.

Genom att gå vilse i en skog lär man sig åtminstone hur oändlig den är. Om den mänskliga historiens oändlighet har jag fått något begrepp, och tror därför inte att kvinnans väg genom historien kan dras med en så enkel linje som jag gör här. Men något annat sätt att föra in en bortskymd del av verkligheten i denna bok har jag med mina resurser inte haft. Och den måste in. Har historieskapande omvandlingar blivit bortglömda, så ska de in i utvecklingshistorien igen och hänsyn tagas till deras betydelse.

"Dogmatiskt förnekande uppväcker dogmatisk påståelighet", har Gerald Heard sagt på tal om striden mellan äldre och nyare antropologiska skolor. Frågan om moderåldern funnits eller ej har dock inte kommit inom hans synfält som problem. Han förklarar mänsklighetens fredlighet under tidiga skeden därmed att hon härstammade från ett djur "med känsliga händer och kvicka ögon, vakna sinnen och behagligt uppförande". Likväl antecknade jag hans tes såsom tillämplig även på växelverkan mellan dem som förnekar varje spår i historien av en moderålder och dem som ser dem tydligt tecknade där.

Den ställning kvinnan intog i en värld som övervakades av det första fotstegets moder var icke er-

övråd, den var framvuxen ur livet själv. Den stod till en början inte i strid med männens instinkter och intressen och föreföll båda parter lika naturlig.

Människomodern har en hjälplös unge. Även om hon själv tillhör en försvarslös art, så är ungen ännu försvarslösare. Den är naken och måste strax skyddas för hetta och kyla, för revor och bett. Den måste ha en bädd och ett bo till sitt skydd. Den när sig i årtal av modersmjölken och ger sig inte ut att beta gräs så fort den slutat därmed. När modern får en ny unge vid sitt bröst måste hon fortsätta sina omsorger om de äldre. I den lilla grupp vars medelpunkt hon är, tar hon huvudansvaret för försörjningen. Det är en lika självfallen sak för henne som amningen. Så blir hon den stora arbetskan, outtröttlig i att leta upp och tillvarata de möjligheter som ligger och väntar i den värld där hon blivit satt. Hon måste lära sig känna igen, samla och bearbeta allt som kan tjäna till barnens näring och skydd. Hon måste lära sig skilja på tjänligt och otjänligt, lära sig göra det oätliga ätligt, hon måste förstå att konservera och skydda sina samlade förråd och att ransonera dem. Hon måste finna och förbättra de verktyg hon behövde liksom mannen sina, hon måste vidga sitt kunskapsområde och fullfölja sina försök genom framgångar och felseg.

Detta är också en väg att lära känna tillvaron och en form av forskning under vilken kvinnans fysiska prestationsförmåga drives till sin höjdpunkt, hennes intelligens skärpes och hennes känsla mognar för dem

hon har under sitt beskydd. Ur förlängd modersvård uppstår ömhetsbindning inom den grupp där värden ges och tas emot. Ömheten generationerna emellan blir 'det första sociala bindemedlet. Det ömsesidiga beroendet sörjer för dess bestånd.

Detta stämmer inte alls med den vanliga föreställningen om de tidiga människorna. Vi har alltid hört att de skaffade sin föda genom jakt och fiske. När jägaren gav sig ut i skogen med en sensträngad båge och fiskaren på vattnet i sin urholkade trädstam, satt kvinnan hemma och försökte lugna ungarna med att snart kom far hem med en fisk eller ett villebråd. Det var säkert inte en slump att Carl Larsson i sin bildserie av kvinnan genom tiderna framställde urtidskvinnan som ett vidunder, rensande fisk, ty det var och är den populära föreställningen. Konstnärligt sett har det varit mycket mera givande att framställa kvinnan då hon med botanikspade begav sig ut på vandring för att gräva upp näringsrika rötter och lökar var hon fann dem. Men samlarverksamheten vilken övades av kvinnorna och var lika viktig som jakten och fisket, har liksom inte kommit att bli nämnd i samband med de andra näringsgrenarna.

Det var på dessa strövtåg kvinnorna lärde sig växtplatsernas hemligheter, trädens och örternas hemligheter som var många. Så småningom begrep hon vilka växter man blev mätt av, vilka som hade läkekraft, vilka som hade sövande, upplivande eller rusande verkan. Jag vet inte om man funnit några nya

sedan den första botaniska expansionen. Hon fann växter med starka fibrer som man kunde fläta hållbara korgar av att ta hem förråden i. Det fanns bland allt som stod och väntade på henne också spånadsväxter av vilka man kunde göra mattor och tyger. Här fanns färgväxter för att använda vid dekore-ring som glädde ögat och tjänade magiska ändamål. Härden där elden brann var också ett viktigt laboratorium, där försöken fullföljdes. Resultaten fick alla del av, men endast de som skulle ta vid samma arbete fick del av kunskaperna, och det var döttrarna. Kanske fanns det på manssidan en liknande tradition rörande abborrgrunden och hjortarnas vattenställen samt sättet att knacka flintyxor och gillra fallgropar för en varg.

Liksom byggnadskonst, textilkonst och keramik uppstod ur nödvändigheten att skydda och bereda de hemförda skatterna, så uppstod åkerbruket ur samlarverksamheten.

Vid en utställning av urgamla redskap som år 1934 visades i Berlins Museum für Völkerkunde, fick man också se det redskap som jag nyss kallade botanikspade under intrycket av svårigheten att till svenska översätta det tyska "Grabstock", det vill säga grävkäpp. Denna käpp tillhörde jämte hackan och planteringsstaven de urgamla kvinnliga verktygen. En tysk etnograf skrev till utställningen en liten förklarande bok vari han yttrar: "Genom sitt stordåd att uppfinna åkerbruket säkrade kvinnan sin ställning bland de primitiva folken". Tror man att den

tes är riktig, som här liksom fastslogs officiellt, då har man inte svårt att förstå varför den odlade jorden som var ättens gemensamma egendom, disponerades av kvinnorna, senare gick i arv *mellan* dem, ännu längre fram *genom* dem. Jorden följde den som lagt ner mödan vid dess odling, som ägde kunskapen om dess brukande samt dessutom handlaget, fliten och verktygen.

Röjningen nämnes i samma bok som männens del i arbetet liksom yxan och senare plojen som hans verktyg. I detta sammanhang omnämnes att plojen användes i Norden redan 1000 år före Kristus. Men detta betyder inte att mannen vid den tiden avlöste kvinnan som jordarbetare och jordägare. Det har tagit i runt tal tretusen år för mannen och plojen att hävda sin ensamställning på jorden mot kvinnan och hackan.

Sägningen om den visa drottning Hacka från Småland som gav den hungriga och upproriska ungdomen bland virdefolket hackor och utsåde att dra ut i obygdan med, och därmed räddade den äldre generationen från att bli ihjälslagen, har tillsammans med hackbruket faktiskt hållit sig ända till våra dar. Om Disa berättas samma historia i Uppland.

Kvinnans verksamhet som hantverkare hängde nära samman med samling, beredning och lagring av föda. Hon var mjölnare, bagare, bryggare, slaktare, charkuterist, garvare, krukmakare på sitt primitiva vis. Då hon behövde förrådshus byggde hon dem. Den erfarenhet som sålunda samlades måste läras vidare,

så blev hon läromästare. Erfarenheterna måste överföras inte bara genom att handgreppens hemligheter lärdes ut utan också genom minnesinprägling. Om man tror att det endast var minnet av jakter och strider som bevarades i saga och sång, glömmer man hur viktigt det var att hela den kunskapsskatt som låg inom kvinnornas område överfördes i traditionen genom sagor, liknelser och sånger. Inom Norden har Finland längst bevarat denna tradition. Där har sysslornas sånger, liksom sångerna som bevarade för eld och för vilda djur, sjungits av de gamla kvinnorna ända in i våra dar. De karelska gråterskorna erinrar oss så om den tid då muserna sjöng själva i stället för att stå modell och staty.

Ordspråken inpräntade de sederegler som kvinnorna uppställde. Den yngre fick lära sig av den äldre

att aldrig ta det sista av någonting,
att gå fram försiktigt,
att söka vara vän med allt levande,
att gå undan för den dräktiga honan och den
ruvande fågeln,
att rätta sådd och skörd och andra företag efter
månens rytm,
att akta släktens sammanhållning högt,
att en gång själv lämna ut sin kunskap till döttrarna
men endast till dem,
att se till att bevara männens respekt för kvinnornas
makt och hemligheter.

Den största hemligheten av alla är livgivandets hemlighet. Kvinnans ställning vilar inte blott på hennes outhärlighet som försörjerska. Den är rotad i vördnaden för moderskapet som ger henne en djup naturförbundenhet. Hon är i denna egenskap representant för den alstrande kraften i tillvaron och förespråkarska hos den. Hon har hand med den kraft som låter livet spira ur jorden liksom dagen ur natten och livet ur döden och hon är en god ledare för den mana som bor i alla ting. Hennes natursynthet anses ha ett mera hemlighetsfullt ursprung än hennes blotta erfarenhet kunnat ge. Ingalunda förklaras fenomenet att allt växer under hennes händer blott med att hon vet hur man bär sig åt. Samma sådd och samma mylla ger större skörd om en fruktsam kvinna utför arbetet. Varför? Hon är laddad med den kraft som bor i allt levande och kan ladda fröet och jorden med dem. Det är två ting man måste kunna: leda till sig kraften och hjälpa till att ladda om på nytt.

Det är därför helt naturligt att släktskapen räknas över modern, att hennes blod och ätt bestämmer barnens ställning. Därför funderar man aldrig över varför döttrarna ska stanna hemma och bilda klanens stomme medan sönerna ger sig iväg att söka hustrur ur andra klaner, det är bara så. Moderns centrala ställning i ringen av döttrar, syskonens bundenhet till varandra måste därför prägla det primitiva samhället. Vilken ställning har fadern? Ja han är egentligen mera morbror än far än så länge.

Även om vi skulle besluta oss för att tänka bort alla föreställningar om vad som är möjligt och rimligt, har vi ytterst små förutsättningar att förstå denna värld. Den är regerad av nödvändigheter, sinnestryck och förnimmelser som vi inte känner. Språket lär väl säga dem som förstår ordens härkomst och vandringar en hel del, när det till och med kan hända oss andra att någon gång se ett ord stå där i hela sin nakna verklighet löst från sina abstraktioner t. ex. bröstarvinge. Vi förstår då att de symboler varmed vi rör oss i tillvaron en gång har betytt realiteter och anar något om den föreställningsbotten ur vilka de steg upp.

Vi förstår att uttrycket jordens sköte inte är att fatta bildligt utan verkligt liksom nattens eller dödens famn. Mörkret är i bokstavlig mening ljusets moder, därigenom heligt och kvinnornas syster. Mörkret uppenbarar universums hemlighet, då visar sig världsträdet i all sin prakt med gyllene löv av stjärnor. Genom mörkret skrider månen i alla sina tids- och teckenbestämmande kvarter, ett av dem förkroppsligat i gudinnan Hegemone. Den förebildar födelse, tilltagande, avtagande och så hela kretsloppet igenom. Nattens makter är goda. Drömoraklen vägleder människorna, om natten ilar de alla till "drömmarnas ting". De ställen där jorden öppnar sig för att låta en källa kvälla fram, är heliga, står under kvinnornas beskydd och är föremål för deras 'dyrkan, likaså träden, framför allt de fruktbarande.

Varför ormen är kvinnornas ledsagare, delaktig

i deras riter, husets beskyddare, småbarnens väktare, upphöjd av botekvinnorna till läkekonstens heliga djur vet vi inte, såvida inte den verkligen skulle blivit odödlighetens symbol genom att krypa ur sitt skinn, men vad menade de med odödlighet? Kretsloppets eviga förnyelse, föreställer vi oss. Emedan likheter inom naturen spelar så stor roll och anses ange ett heligt samband, kan det också vara riktigt att ormen dyrkades som sexualtecken, i vilket fall vi kan förstå dess senare roll som frestare.

Den stora allomfattande uppgiften för kvinnor och män är att föra livet vidare och se till att det får ostört genomlöpa alla sina utvecklingsstadier. De medel för lösning av denna uppgift som ligger närmast till hands för kvinnorna blir de som utarbetas och användes och bestämmer den allmänna hållningen. Föreställningen om livets outtömlighet som tillåter varje form av slöseri är manlig och kan inte göra sig gällande under kvinnlig dominans. Försiktigheten med livet var därför en naturlig hållning då, men säkert också en riktig. Även om människorna var färre och allmänningarna där man kunde samla och jaga syntes oöverskådliga, kostade folkförsörjningen tillräckligt med arbete och möda för att noggrann vård därom skulle vara nödvändig. Det gick heller inte an att skatta naturens verkstad för hårt, utrota begärliga växter och djur, innan människorna hade medel i sin hand att efter eget behag föröka dem. Den verkligt snabba förbrukningen har ju inte ens vågat sätta in förr än surrogatindustrien nått den

utomordentliga utveckling som gjort oss oberoende av naturens egen mångfald.

Livlig barnalstring och stor barndödlighet tillhör inte heller moderålder utan patriarkatet, där sträng sexuell bundenhet för kvinnorna sammanhänger med sexuell frihet för männen och prostitution.

Ärelystnaden att föröka sig och uppfylla jorden finns inte, behovet av att uppnå numerär överlägsenhet inte heller, en sådan är utmanande och komplicerar förhållandet till andra stammar.

Då jag blir för utledsen vid att höra talas om krigsindustriens kapacitet, tänker jag på hur underbart detta måtte ha varit att kunna skicka i väg männen med ett parti flinta och sen ha dem sysselsatta i årtal.

Att moderåldern är fredlig är knappast någon högre moralisk egenskap hos den, blott helt naturligt. Kriget är ett brott mot livets lag och inte lagen själv, hur underligt det än må låta för oss som lärt oss att strid är den bärande principen och utvecklingens drivfjäder — ja där föll jag in i ett uttryck från urverksteoriens dagar.

Att slåss må vara roligt och uppfriskande och striden kan tolereras som kraftutlösning, men har sin begränsning given därmed att den icke kan väcka eller påskynda den livsprocess som samlar allas vördnad och intresse. Vapnen och den fysiska styrkan har en gång haft mindre möjligheter än nu. Lag kom inte att sitta i spjutstångs ände förr än modern var besegrad. Med vapen kan man inte skrämma

jorden att bära frukt, vilket är det viktigaste av allt. Man kan inte reta upp en del av skapelsen mot sig, ty allt är besjälade och allt en enhet. Redan så långt fram i tiden som då Agamemnon dödade den dräkliga harhonan, visste vinden det genast och hämnades. Den fysiskt starkare har därför inte som vi tror alltid härskat blott genom denna egenskap. Det är en uppfattning som sitter så djup inne i hjärnvindlarna att den är svår att operera bort, det medföljer allt för mycket substans därvid, och huvudet blir inte svindligt och tomt. Men som tankeexperiment kan operationen måhända uthärdas i fem minuter. Under de minuterna vill jag försöka att säga mycket fort att i en sådan värld var det helt naturligt att kvinnorna förmådde reglera männens kamplust och inskränka dess yttringar till det för motion och gruppens skydd nödvändiga. Kvinnor slösar ej med liv så länge de befinner sig i biologisk balans, det är ju naturligt. Inte ens de urartade Erynnierna tänkte döda modermördaren Orestes, de endast förföljde honom med samvetsqual, det är sedan en smaksak om man föredrar döden framför dem.

Genom att läsa om de sumeriska och babyloniska gudinnornas hållning till den naturkatastrof som kallats syndafloden och jämföra den med den hållning som bibeln tillskriver Israels Gud, fick jag kontrasterna särskilt skarpa, som det ju måste bli då mänsklig inställning flyttats upp till gudomlig förstoring. Jahves plan är enkel och praktisk. Han vill börja på nytt eftersom det hela gått så galet, men

han vill likväl inte göra om hela skapelsearbetet. Därför plockar han med hjälp av Noak och hans familj in ett par av varje djurart i arken och låter resten förgås. De räddade borde nu ha fått en läxa för alltid.

Modergudinnan är inte alls så klart praktisk. För det första har inte hon förorsakat den stora katastrofen, och när den inträffar, söker hon rädda så många som möjligt. "Då ropade Nintud som en kvinna i barnsnöd". "Den heliga Innanna jämrade sig för sitt folks skull. *Har jag då ensam fött människorna* för att de som fiskyngel skall uppfylla havet? (Kurs. av mig ej av professor Briem). Varför skall det jag skapat dö och ödet rycka bort det jag givit liv?"

Så ledes man att tro att de tidigaste åldrarna överbetonat det livsvårdande, moderliga i tillvaron, vilket icke behöver ha uteslutit känsla för dess gåtfullhet och tragik, ovisshet och bävan inför naturkrafterna. De har kanhända alltför mycket förbisett farorna, grymheten, obarmhärtigheten, allt detta som nu behärskar världsbilden. Det ser ut som om människorna ännu i dag inte nått till att få in jämvikt i sin syn på tillvaron. De har skapat sig olika slags världsbilder och under olika åldrar fått världen att forma sig efter den bild de sett, alldeles som vi vet att en enskild människa inom snävare gränser kan göra med sin värld. Har individen behållit en stark upplevelse av moderstryggheten, eller har han upplevt den faderstrygghet som kristendomen inplanter, då

är det möjligare att genom allt erfara "den trygghet som skapar världen". Men ju mer föreställningen om striden som tillvarons grundval arbetas in i medvetandet, ju mer träder detta drag fram, medan andra drag gömmer sig undan. Därmed blir otryggheten större och stridsinställningen nödvändigare. På så sätt förändras även världen då en manlig symbolik efterträder den moderliga, som slutit sig omkring alla företeelser.

DET ANDRA FOTSTEGETS MODER

Hur långt fram kan moderåldern ha hållit sig? På den frågan ges inte något tillfredsställande svar. Om man frågade en fackman hur länge stenåldern varade, skall han säga att den avlöstes för tiotusen år sen och att den höll sig till i förrgår. Ändå är det ju lättare att datera stenåldersfynden, särskilt som stenyxorna håller sig längre än resultaten av kvinnornas flit, likaså lättare att bestämma en livsform efter formen på stenyxorna.

Moderåldern måste ha gestaltat sig på tusen olika vis. Om intetdera vet vi säkert besked. En teori är att inga folk genomgått den, en annan att alla gjort det. En kompromissteori är att endast indogermanerna undslupit detta skede och ännu en annan att de visserligen passerat därigenom, men så tidigt i sin utvecklingshistoria att de med obrukade krafter kunde störta sig över de folk som ännu levde i moderåldern samt tillintetgöra, fördriva eller förslava dem. De som håller teorien att hela randen kring medelhavsbäckenet i förantik tid var boplats för en ras med moderbetonad kultur, ser i grekernas erövring

av Hellas, Egeiska arkipelagen, Syditalien och Kreta ett sådant manligt befrielsekrig, liksom romarna senare befriade Spanien och Nordafrika med Kartago från matriarkal kultur och judarna befriade Kanaans land genom att slå ihjäl dess innevånare.

Det man vet om denna illa åtgångna och nästan utrotade medelhavsras är så pass mycket att man vågar säga följande: kvinnorna har inte överallt släppt taget på tröskeln till ett mera komplicerat kulturellt stadium, 'de har ej heller förlorat sin uppfinningsförmåga eller sin naturliga känsla av värdighet. Det första fotstegets moder var också det andra fotstegets moder och det tredjes. Även sedan kvinnorna klarat att lära känna världen med de allra enklaste erfarenhetsmetoder och lärt sig de enklaste former av djurvård, åkerbruk och hantverk, kan kulturen fortsätta under deras ledning eller med dem i ledningen.

Därför att männen ensamma tagit äran av alla uppfinningar och all kultur är det inte nödvändigt att 'de har rätt därtill. Kultur och samhällsbyggnad kan ha nått ganska stor fulländning under förhistorisk tid.

Redan den klan som sammanhölls av blodsgemenskapens lag och styrdes av de äldsta kvinnorna bör ha representerat en för sin tid oerhörd kulturvinning genom sin förmåga att inordna alla sina medlemmar i samarbete för det hela, och fastlägga människans hållning i tillvaron i klara bestämda regler för uppförande, vilka åtlyddes på grund av sin egen tyngd.

Hur svårt det än är för oss, som måst ändra uttrycket : "så gör man inte" till: "så gjorde man inte", måste vi försöka tänka oss att vissa saker var omöjliga att begå, medan å andra sidan ett visst förhållningssätt var givet som det enda riktiga. Människorna var inte så långt hunna då. Ett enstaka jag i opposition mot ordningen var något orimligt. De kände en barnslig andakt inför mysterier som sedan lösts upp i biologiska processer och de förstod vad deras frid tillhörde.

Bachofen och i viss mån också hans efterföljare ända fram till Briffault har förenklats spänningen moderålder—mansvälde i motsatsparen jordbundenhet—himlasträvande frihet, mörker—ljus, tyngd—lätthet, materia—ande, instinkt—tanke, stillastående—rörelse. Då mätes moderålderns vinningar åt mänskligheten, dess sätt att tillägna sig världen, att känna och uttrycka sig, med mått som ger sig från en senare tid, vilken redan därför att den är senare, måste te sig bättre för den utvecklingstroende.

Något kan ligga i det.

Men det finns emellertid vittnesbörd om att moder-gudinnan som högsta gudom inte bara tillägges livs-skapande och uppehållande egenskaper utan även får äran för uppfinningar och lärdomar som förutsätter ett relativt högt kulturstadium. I idealbilderna av den Stora Modern torde man ha rätt att se en spegling av uppfattningen om kvinnans roll i tillvaron, eftersom människan i sin ofullkomlighet klär sin religiösa uppfattning mer eller mindre i sin erfarenhets dräkt.

Hymnerna till gudamöternas ära låter henne med stor värdighet och majestät framträda som giverska av alla goda gåvor och ensam härskarinna. "Jag är drottningen, den som är värd offer. Jag födde Allfadern. Jag finns i vattnen, i djupen och sträcker mig därifrån genom allt skapat. Jag vidrör himlarna med min krona. Jag blåser som vinden. Alla varelser är inneslutna i mig, så även himlarna och jorden."

Eller:

"Vad som är, skall bliva och har varit, är jag. Ingen har lyft min klädnad. Den frukt jag födde var solen".

Det är inte så egendomligt att gudinnorna dyrkas som de stora hemkonsulenterna i fråga om samlarverksamhet, jordbruk, trädkultur, hantverk. Det är tvärtom naturligt om man accepterat tanken att kvinnorna med sitt primitiva sätt att forska hann en bra bit innan den s. k. egentliga kulturen tog vid.

Däremot blir det svårare att följa med då moder-gudinnan gör anspråk på att ha uppfunnit skeppet, rodret, seglet, skrivkonst och räknekonst och stjärnkunskap.

*

— *Varför finns det ingen kvinnlig Beethoven?*

Den frågan lär de första studenterna vid universitetet ha fått bereda sig att möta varenda dag. Jag vet inte hur de svarade, själv var jag alltid bet i min ungdom. Frågade man mig nu skulle jag svara med en motfråga: "hur vet ni det? Själva formule-

ringen av frågan förräder er kompletta obekantskap om de former av tillvaro vari människorna levat bortom historisk tid, ja kanhända tror ni att det inte finns någon tid bortom den. Ni känner naturligtvis till moirerna, horerna och muserna. Möjligen också de rättsvårdande och statsbyggande gudinnorna med murkronor på huvudet. Men för er är de uttunnade betydelselösa symboler, och ni tror att de alltid varit det. Ni tror att de är skapade av bildhuggare som var roade av att skulptera kvinnofigurer till omväxling eller av tanklösa, förälskade poeter. Det faller er inte in att sång och drama, skrift och världsbild samt samhällelig ordning kan leda sitt ursprung ur kvinnornas kulturskapande kraft, inspirerad av ingenting annat än naturen själv."

— Men de var ju anonyma i så fall.

"Ja, ibland hade de namn, till exempel Jambe, men ni gjorde om henne till en versfot.

Är ett sådant förfaringssätt otänkbart? Akta ni er egen professor Röntgen, han är just nu inbegripen i processen att bli en terapeutisk metod från att ha varit metodens upptäckare."

På vilken ståndpunkt befann sig moderålderskulturerne då de störtades? Det är naturligtvis den fråga som därefter kommer från dem som inte låter avspisa sig med Jambe, med några brottstycken ur ett drama eller en hymn, några fragment av skulpturer eller ens av vas målningarnas märklige bilderbok. Och det med all rätt.

Det ligger utanför min förmåga och till och med utanför min fräckhet att gå in i svaromål här. Det enda jag kan göra är att tala om vad en person som är ute och letar efter spåren av moderåldern kan finna på Kreta av dem.

Den fantastiske Bachofen som inte hade den blekaste aning om vad utgrävningarna på Kreta skulle blotta långt efter hans död, visste likväl besked om kretensarnas religion. Där uppträdde, säger han, modergudinnorna som jorden själv förkroppsligad. Det är de som sänder upp all växtlighet ur sina sköten. De jordiska kvinnorna representerar deras värdighet och uppgift.

Dödliga mödrar representerar de odödliga, som är ursprunget till allt levande på jorden. I denna deras egenskap som ställföreträderskor ligger grunden till deras värdighet. De står i spetsen för släktet liksom urmödrarna i spetsen för naturlivet överhuvud.

*

Mycket otur annars i livet uppväges av att jag fick komma till Kreta år 1937 eller jämnt fyra år innan den senaste förstörelsen gick fram över denna sköna ö. Från den stolta tempelruinen vid Kap Sunion på Attika hade jag en afton spanat över det solnedgångsfärgade havet bort mot det osynliga Kreta. Mina grekiskt bildade ciceroner erinrade om att vi stod just på den plats varifrån de svarta seglen på Teseus skepp blev synliga vi horisonten, när han

kom tillbaka från sin befrielseexpedition till Kreta med de räddade ynglingarna och jungfrurna välbehållna. I kväll såg vi inga båtar alls, men en av de bortre öarna i arkipelagen, av kvällsdiset förtunnad och löst från sin grund, kunde nästan likna en båt med sorgesegel på. Vilket som, 'där på fläcken for det för mig att det var med flit och inte av glömska som Theseus behållit på masten de svarta segel med vilka han for bort.

Det är psykologiskt otänkbart att en heros i någon tidsålder skulle *glömma* att tillkännage en seger, något sådant har aldrig hänt.

Även om man inte vill insinuera att han med flit framkallade den katastrof som följde, kan man finna vägande motiv till hans svarta segel, om man betänker att han varit borta och tagit död på moderåldern. Han hade tagit sig in i labyrinten, slagit ihjäl den stora gudinnans son, 'den helige tjurkalven, lurat med sig Ariadne som hjälpt honom in och ut samt dödligt skymfat henne genom att sätta av henne ensam på Naxos. Alltsamman oerhörda hjältedåd, men farliga också för den som har kvar något av vördnad och rädsla för den makt han krossat. De svarta seglen kan ha varit segrarens kamouflage som han kände sig behöva tills han hunnit säkert i land...

*

Något senare på sommaren befanns det att professor Axel Persson måste lämna sina utgrävningar på det grekiska fastlandet för att genom en titt på vaser-

na i Herakleions museum bekräfta någon teori rörande fastlands- och ökeramikens inbördes förhållanden. Jag fick då följa med i det sällskap som ledsagade honom från hamnen i Pireus och fara Teseus' väg till Kreta. Redan tidigt på morgonen såg vi dess majestätiska silhuett stiga ur havet, och snart låg vi i Herakleions fredliga hamn, kom i land och kunde strax börja skala av århundraden och årtusenden för att komma till det ursprungliga Kreta. Det senast pålagda lagret var då ännu grekiskt, men nära intill ytan låg det turkiska. Vi konstaterade med nöje detta, då vi upptäckte att Herakleions hälsovårdspolis vid ryktet om de distingerade främlingarnas ankomst mobiliserats att spruta med Flit i de hotellrum där herrarna skulle bo, medan de överlät åt damerna att klara kackerlackorna själva.

Överintendenten vid museet i Herakleion hade till yttermera visso vanan att vända sig bort utan att svara då någon av damerna dristade fråga honom något. När vi sen kom ut på landsbygden, såg vi hur de kretensiska bondkvinnorna i närvaro av främmande män genast stoppade in flikarna av sin slöja i munnen och höll fast den med tänderna. Vi förstod då att det var så vi borde ha uppträtt, men det var för sent.

Vi besåg venetianska bastioner och bysantinska mosaiker som olika erövrare lämnat efter sig och hade fram på eftermiddagen slutligen nått Knossos med kung Minos palats. Därmed hade vi hunnit bakåt ända till den minoiska kulturens sista period,

en tusenårig blomning som bröts av omkring 1400 före Kristus, allt detta approximativa tal. Nästa dag stod vi vid Phaistos vid Kretas sydkust och såg med kikare bort mot Kamaresgrottan där mångtusenåriga votivgåvor till mödergudinnan blivit funna, och därmed var vi så djupt tillbaka i det bottenlösa som det överhuvud kunde gå att komma.

På den tiden då studenter plågade studentskor med Beethoven, torde redan den kretensiska kulturen ha börjat grävas fram under sitt djupa kulturlager. Men vad som skedde då var säkert inte känt i Uppsala och är det för den delen inte än, om man undantar arkeologernas och konsthistorikernas krets.

När engelsmannen Evans grävt ut kung Minos palats, palatset vid Phaistos och Hagia Triada och funnit rester av en utsökt och förfinad bronsålderskultur, skyndade sig den lärda världen att lägga beslag på dessa fynd för att därmed ge den europeiska kulturen äldre och förnämligare anor än den förut haft. Detta var vackert som tribut åt Kreta men för resten var det rena rekvisitionen på erövrarmanér. Ty vad man funnit på Kreta var just rester av den medelhavskultur som grekerna, vår egen kulturs grundare, stampade ut och glömde bort. Det inflytande den kretensiska världen haft på europeisk kultur måste huvudsakligen ha bestått i att europeerna skapade sin ordning i direkt motsats till den de förstört. De trivdes antagligen med klimatet på Kreta och gillade dess strategiska läge, de beundrade öns ädla keramik och andra alster av konsthantverk, men

de beundrade inte dess samhällsskick och seder, dess arkitektur, dess fredlighet eller dess kvinnor. Teseus tog ju inte heller med sig Ariadne hem!

Det doriska templet som restes på yttersta spetsen av den klippiga udde på fastlandet varifrån Teseus siktades, står där i skön och triumferande motsats till allt vad Kreta skapat av arkitektur. Väsensskilt annorlunda måste de direktiv ha varit som ledde de kretensiska arkitekterna i jämförelse med de grekiska. I det antika Grekland ägnade man sig åt tempel som man placerade på kullar och åt offentliga byggnader överhuvud, på Kreta åt vackra, hygieniska och behagliga hem, medan gudomligheten dyrkades antingen i grottorna på de heliga bergen eller i små huskappell, nergrävda ett par trappsteg under boningsrummens nivå som om man samtidigt velat söka sig närmare jorden och gud. Här har man verkligen motsättningen dunkel och ljus, djup och höjd.

Det minoiska palatset saknade monumentalitet, men det var byggt med ett system av ljusgårdar som löser upp den vanliga rumskuben och förmedlar övergången från de skyddade inre rummen till naturen därutånför. Det hade utsökta väggmålningar med naturalistiska motiv: vackra blommor och djur och, det är mycket typiskt, sköna ynglingar smyckade som fasantuppar eller påfågelhannar.

Det finns också bildscener från kvinnornas liv under olika historiska skeden. Kvinnorna från den sista perioden har blivit kallade rokokodamer, till och med parisiskor, emedan de är klädda i volanger och

krås och särskilt välfriserade. Jämförelsen ligger nära till hands men är oerhört missvisande. Frisyren tillhör den prästerliga skruden liksom volangerna, konstigt nog. På det rekonstruerade altaret i Herakleion stod inte bara volangprydda prästinnor med ormar i lyfta händer utan också tomma volangprydda skrudar på båda sidor om det likarmade korset.

I de kultiska festerna måste kvinnorna ha tagit en överväldigande del. De förekommer i offerprocessioner, de förrättar själva tjuroffer, och offerprocessioner av män synes vandra in mot dem med gåvor. Vi ser dem vid det altare där Pasifae dyrkades, måndrottningen som skiner över alla. På den tiden var hon ännu en hög och vördad gudinna, förtalskampanjen var ännu inte startad då, som gjorde henne till en äktenskapsbryterska och hennes son, det heliga tjurbarnet, till ett missfoster. Kvinnorna deltar också i de rituella tjurspelen, i en farlig vapenlös lek med tjuren. De som sett vilken övermakt som samlar sig mot offret vid en modern tjurfäktning, skulle aldrig trott denna lek möjlig, om minnet inte bevarats i realistisk avbildning på en fresk. Behändigt tar en smärt ung flicka tjuren vid hornen, medan en annan som placerat sig vid dess svans, tar emot en yngling som gjort en volt längs över djuret.

Vi vet inte mycket om de människor som skapade denna kultur, hur väl vi känner deras profiler, deras huvudform, deras gestalter, kläder, frisyrer och miljö. Den ras som vandrat omkring här på liljeängar och krokusfält är utdöd, dess språk är okänt, dess skrift

ännu inte tydd, delvis beroende på svårigheterna att tyda ett okänt språk, delvis på att den gamle upptäckaren inte lämnar ut åt Axel Persson originaltavlor på vilken den är ristad. Men så mycket kan vi i alla fall säga att den största motsatsen mellan denna och efterföljande kulturer får vi fram genom att jämföra kvinnornas hållning och ställning inom de båda kulturerna. Man behöver bara jämföra kretensiskans yttre med den domesticerade grekinnans, den unga tjurspelerskans vinthundsmala kropp med Venus Milo, som redan lagt om sig efter ett patriarkalt, mulligt och orörligt skönhetsideal, så lär man sig en hel del.

Om överhuvud något stämmer av vad här tidigare blivit sagt om moderålderns karakteristiska drag, så måste Kreta även under en övermogen kulturform haft kvar något av dem. Den starka naturförbundenheten måste ha funnits kvar, den slår igenom även i det raffinerade artisteriet som uttryckes i keramiken, sigillerna och freskerna. Över den kretensiska kulturens fredlighet har man spekulerat mycket. Den var ett högt spel får man säga, särskilt om det är sant, att kretensarna slutligen begick den oförsiktigheten och stillösheten att förena vapenlöshet med fordringar på tribut av ynglingar och jungfrur från det grekiska fastlandet.

Det förefaller forskarna gåtfullt att Knossos skulle ha blivit förstört och jämnat med jorden två gånger och likväl uppbyggt för andra och tredje gången utan befästningar. Man har sagt: "de litade väl på sin flot-

ta", men det är inte mer än en gissning. Flottan hindrade ju i så fall varken första eller andra gången invasion och förstörelse. Vidare har man föreslagit att Knossos de två första gångerna måste ha förstörts av naturkatastrofer och endast sista gången av fiender. Denna teori stödde den nyss nämnde turkiskt inställda museiintendenten med följande sats: "kretensarna kan ju inte ha varit sådana idioter att de två gånger byggt upp nya obefästa städer om det varit fiender som förstört de tidigare." Detta var en gissning ungefär i stil med den som förekom i katalogen från Aténs Nationalmuseum, där det förklaras att de eleganta damerna, vilka underhåller sig med varandra på den berömdaste av alla freskerna, anförtro varandra "betydelselösa hemligheter", trifles secrets. Museifolket vet åtminstone att damerna på Kreta vid festliga tillfällen för 4000 år sen småskvallrade med varann, om de också inte kunnat lösa någon annan gåta.

Spekulerande över hemligheten med de plötsliga brotten på denna fredliga och obefästa kultur har det fallit mig in, att det är endast från *vår* synpunkt som Kretas folk måste förefalla idiotiskt. Kanhända vi här står inför en kultur där trygghetskänslan var lika inrotad och freden lika självfallen som hos oss otruggighet och krig! Tänk om det var därför den framhårdade obefäst och fredlig i sina gamla spår, vägrade att ta varning av vad som hänt, riskerande följderna ändå till dess den yttersta förstörelsen gjorde slut på den kulturbyggande kraften.

Vad skulle de kretensiska människorna kalla oss för måntro, vi som gör ständiga erfarenheter av krigets vansinne och omätliga följdolyckor men likväl genast går ur e t t krig till förberedelser för det nästa? De fortsatte i sina spår så länge de kunde, tills det tog slut. Vi fortsätter i våra spår, tills det tar slut. Om både den ena och den andra formen av envishet för till undergång, så vet då jag vilken som är att föredraga.

På ruinerna av Kretas härlighet upprättade dorer-na ett härläger. Nu kom en sträng och hård och effektiv tid, de överlevande kretensarna fick pröva på något nytt: en totalitär stat. Snart glömdes Kretas storhetstid fullkomligt. Homeros kände den ej. Om någon stackars kretensare skröt om gångna tider, förklarades han vara en lögnare. Slutligen fick alla kretensare namn om sig att ljuga, bara för det. Men den kretensiska kvinnan, som gått där så fri och säker på sin mark med blottat ansikte och blottad barm, hon stoppade sløjans flikar i munnen och teg.

POLVÄXLING

Moderåldern som varit oändlig och mångfaldig i sina uppenbarelseformer, övergick så småningom i den samhällsform vi känner. Vi får kalla den patriarkatet, trots att patriarkalisk så ofta i inskränkt betydelse användes om förindustriellt husbondevälde av mer eller mindre välvillig natur. Förvandlingen har sträckt sig genom årtusenden och är inte överallt avslutad än. Den kan ha skett år 1400 före Kristus på Kreta och 1/1 1906 i en av de indiska staterna, då tronföljden övergick från kvinnolinjen till manslinjen.

Detta mäktiga drama har pågått i historien, obeaktat av dess krönikörer och historiefilosofier. Det har blivit så emedan det liksom inte funnits några psykologiska möjligheter att fatta att den mänskliga historien rymt skéden av så främmande art. Sen har underlåtenheten att se och beskriva denna sida av historien blivit använd som bevis för att den inte existerar där.

Etnograferna som ser och beskriver så många fantastiska varianter av mänskligt uppförande, har tidigare inte ens velat tillåta att de färgade folken haft något som kunde kallas en patriarkal ordning.

Deras fantasi vägrade att fatta just den sortens upp- och nervändhet och kalla den samhällsordning. Därför konstaterade de en del lösryckta mänskliga abnormiteter och barnsligheter utan att sätta in dem i ett sammanhang som kunde givit dem mening och betydelse. Även ur sådana konstateranden kan man emellertid få fram ganska betydelsefulla upplysningar, framför allt av de skildrare som sakna ärelystnaden att lägga in allt vad de ser under en förutfattad mening. Men inte ens dessa, inte ens en herre som James Frazer, undgår att få med ett och annat som inte passar i hans bild. Han kallade föreställningen om matriarkalt ordnade samhällsförhållanden "an idle dream" men plötsligt kunde det hända honom att berätta att de primitiva italiska stammarna levde i matriarkal ordning. De var uppdelade i klaner som alla bar kvinnonamn. Arvtagerskan hämtade sin gemål från en annan klan och gjorde honom därmed till kung. Om dessa klaners drottningar och översteprästinor måste vi dock läsa på annat håll, ty han har bara öga för sina prästkonungar.

Att invändningar och motfrågor måste möta den som djärves se historien ur så bakvänd synpunkt är helt naturligt. Men det är en motfråga som alltid förvånar mig, nämligen denna: "Varför släppte kvinnorna makten, ifall de en gång hade den?" Ty varje bildad person är ju förtrogen med och accepterar i andra sammanhang den stigande och sjunkande rytmen i historien, avlösningen skedena emellan. Lika gärna kan man fråga varför släppte svenskarna sitt

stormaktsvälde. Det är väl mindre underligt att moderväldet på tidigare eller senare stadier i sin historia förlorar sin växtkraft, än vad det skulle varit om det evigt hållit sig kvar.

Det är Aischylos, författaren till Orestien, som klarast överlämnat åt oss den idén att polväxlingen kan ha skett inom ett och samma folk som en medveten process, avslutad med ett domstolsutslag. Det faller sig dock naturligtast att tänka sig

dels ett så långsamt skeende, att varje generation är ur stånd till överblick av vad som sker,

dels en övergång sammanblandad med strider mellan olika raser och folk.

Även vid sådana strider spelar idémotsättningarna en stor roll. En landerövring synes icke segraren säker, innan hans egen ideologi ersatt den äldre i hans nya maktområde.

Hur uppstår idén att kasta moderväldet över ända, om det haft ett så naturligt och självfallet ursprung som vi här gett det?

Den oändligt långsamma rytmen i tillvaron kan ha saktat av till dess den skenbara orörligheten kändes som ett sådant tryck över bröstet, att mannen begick vad han trodde vara det värsta av helgerån och tog följderna blott för att bryta det eviga kretsloppets rytm och införa stegringen, uppåtstigandet i stället. Under kvinnans ledning intog inte människan den ställning som med en avgrund skiljer sig från övriga arter på jorden. Liksom de utförde hon då hon samlade föda samtidigt en gallrande uppgift, så att jor-

den kunde andas lättare och blomma rikare. Lika litet som andra varelser var hon till bara för sin egen skull, ej heller var allt skapat till för hennes. Själv var människan livligt övertygad om att hennes uttröttlighet i att förespela naturens skeenden med sina riter var nödvändig för att det hela skulle hållas i gång. De ansåg det möjligt att uppnå så stark förbindelse med kosmos att deras önskan som en alstrande kraft kunde stiga upp genom dess stora sammanhang som saven i träden om våren. Men då måste också människan underordna sig kosmos lag.

Därför måste härskaridén när den kom upp, ha stött på ett våldsamt motstånd från den gamla livs-åskådningens människor och framför allt hos kvinnorna, representanter för jorden som nu skulle behärras.

I bibeln står tanken om människans herravälde på jorden inplacerad strax i början av hennes historia, alldeles som skulle den vara lika gammal som människan, men så är det ej. Uppfattningen om människan som en avskild och upphöjd härskare, vilken kan befalla över sina ringare syskon och ensam disponera över det för alla gemensamma livsrummet, är en senare snilleblix. Heard beskriver i *Source of civilization* vad som hände så här: "Människan (man) må ha klättrat uppåt, ökande i makt med alla därtill hörande frestelser, till dess han en dag tittade sig omkring och såg att han ensam var Konung och att alla andra djur levde blott på hans nåd."

Men i en värld där gemensamheten medvetet upp-

fattades som en grundlag i tillvaron, måste en sådan idé snarare först ha uppstått som en önskan, som en dröm om befrielse från bojor, moderns och jordens, det var samma sak. Herraväldet över jorden, uppfattat som ett storslaget framtidsmål, kunde, det visste mannen, inte uppnås utan herraväldet över kvinnan och det erövrades inte utan vidare. Så satte övergångstidens strider in.

Mödrarna älskade säkert sina söner. De myter som berättar om hur mödraauktoriteten urartat till förtryck och hur bestraffningar för uppstudsighet urartat till grymma våldsdåd, rör sig om dekadans- och desperationsfenomen. Men mödrarna satt fast i föreställningen att gossarna skulle vara egendomslösa och till stor del befriade från ansvar, alldeles som männen senare trott att naturen velat ha det så i fråga om kvinnorna. Det arbete sönerna hade sig anförtrott inom den allmänna uppgiften att trygga klanens tillvaro och försörjning, var visserligen periferiskt men ansågs vara precis vad som passade dem. För att vinna en brud ur en annan klan behövde de inte något annat än sin unga styrka och sitt goda förstånd. Otaliga gånger måste mödrarna ha berättat för gossarna sådana friaräventyr som ännu skymtar i vår sagoskatt om än i förvanskad form. Tvingade de till sig en hemgift innan de drog bort till en annan klan, ansågs detta som ett bevis på att de inte längre trodde sig om vad deras fäder kunnat en gång. Detta med hemgiften var en kompromiss som inte förslog så långt kvinnorna hoppats.

Mödrarna undervärderade utan tvivel den väldiga expansionskraft som slumrade hos sönerna.

Herravälde över jorden? Men min käre lille vän, det är otänkbart! Avstå från det försöket så gott först som sist! Frihet? Har du inte en massa okontrollerbar tid till ditt förfogande på dina jaktfärder och dina resor för att hälsa på din fru? Håller jag kanske reda på hur många hjortar du skänker henne i jämförelse med dem du levererar till oss här hemma?

Kanske bröts moderåldern på sina håll så tvärt och omgestaltades så systematiskt i sin motsats, därför att mödrarna inte i tid varnade när sönerna började växa upp och kräva en annan ställning. När man säger tvärt, bör man dock alltid komma ihåg att det tar sin rundliga tid innan samhället genomsyras av nya lagar som vänder upp och ner på ordningen. Sedér och föreställningar har haft en underlig förmåga att leva kvar i det fördolda på avlägsna orter, i bergstrakter och på öar, bland samhällslager som skenbart fullkomligt fogat sig.

*

Det slagna moderväldet gör från dessa hemliga tillflykter nya ansatser att återvinna sin ställning. Det finns hela folk som behållit och önskar behålla den gamla samhällsstrukturen och livssynen.

Det nya är osäkert, ungt och traditionslost. Hur länge skall denna expansionskraft kunna fortfara, avskuren från den djupa kraftkällan, ja i direkt motsats till den?

Euripides besjunger hur moder Jord hämnades den orätt som tillfogats henne och hennes döttrar. Från sömnens förvirrade undervärld sände hon onda drömmar som visade människorna "vad som varit, är och skall komma". Det var straff nog. Gudsmodern kom tillbaka. Den jungfruliga jaktgudinnan Diana blev åter de Efesiers Diana med, om jag inte räknat fel, aderton bröst. Så har vi att räkna med att även de klara segrarna, de övermodiga segerdiktaten, måste följas av långa orosperioder innan mansväldet stabiliserades. Liksom vi måste komma ihåg att på den tid då grekerna befriade Grekland från moderväldet härskade detta samma välde ännu självklart över stora delar av jorden.

Det är denna övergångstidens maktkamp av växlande lycka som lämnar det dramatiska stoffet till myter, drama och dikt.

"Vad då för historier? Vi känner ingenting om dem. Det hela är en konstruktion från början till slut. Hade en så avgörande maktförskjutning ägt rum, måste det stått i läroböckerna."

— Nej det är av skäl som nyss antydde inte nödvändigt.

"Försök inte att påstå att epokgörande epoker i mänsklighetens historia blivit bortglömda!"

— Jag rår inte för att jag likväl måste framhärda med min uppfattning.

Det går bättre än man tror att glömma.

När templen och skattehusen på klippavsatsen vid Delfi fallit i ruiner, blev den heliga orten boplats

för lantbor som fann läget under Parnassens bergvägg skyddat och bra. De hade ingen aning om vad som gömde sig i jorden under deras små hyddor. De förstod fortfarande ingenting, när de med milt våld flyttades undan, för att arkeologerna skulle få komma till med spadar och spett. De kunde absolut inte förstå varför de måste flytta till en sämre och blåsigare plats, men de fann sig. På den gamla boplatsen är nu varje spår av deras hyddor undanröjda och där ligger tempelgrunden blottad, där står socklar som en gång burit statyer så tätt som stubbarna på en skogsfälla. Ett museum är uppbyggt som innehåller de märkligaste fynd och ett skattehus är rekonstruerat, för att man skall se hur Greklands städer ordnade för de legationer de hade här hos Phoibos Apollon. Men infödingarna går förbi allt detta utan att titta åt vad som uppgrävts under deras hus. En herde driver sina får, en kvinna vandrar där, flitigt spinande på sin slända, en annan driver sin åsna lastad med ull som skall tvättas i den kastaliska källan. Aldrig såg jag någon av dem kasta en blick uppåt ruinfältet, ej heller stötte jag på någon inföding i museet. Jag skulle nästan kunna våga ett vad att de aldrig varit där.

Vi betar oss ungefär som dessa bergsbor. Länge bor vi på ruinerna av det förgångna utan att ana att det funnits. När sedan spillror därav grävs fram, intresserar det oss inte att ta reda på vad de har att förtälja. Vi är förargade över att vi måst maka på oss, det är allt.

Eftersom jag härmed kommit till Delfi, skulle jag vilja stanna där ett ögonblick. Det är skuggigt och svaltt i klyftan mellan de två brystna klippblocken. Man kan begagna den högra av de två Faidriäderna som ryggstöd, medan man lyss till den kastaliska källan tätt invid och spekulerar över vad som varit, vad som blev och vad som är.

Kontrasten är mycket skarp mellan dunklet i klyftan och ljuset som faller över marmorspillrorna uppe på den delfiska terrassen. Det är Gaias dunkel bredvid Apollos ljus. Här, där Parnassens kala skrovliga berg bryts itu och bildar en klyfta, var från början den heliga platsen. Här var Gaias eller jordens helgedom som bevakades av den vinögda, metallglänsande ormen Pyton. Denna klyfta mellan det tvåtoppiga berget söktes sedan urminnes tider av människorna som här rådfrågade drömoraket. Här träffar vi därför också rättens och sedens gudinna Themis, Gaias dotter, eftersom oraket var högsta domstol.

Men något har hänt långt söderut på ön Kreta i Medelhavet. Där har grekerna störtat moderväldet, och i stoltheten över detta dåd får de mod att erövra ledningen av den heliga platsen med det gåtfulla namnet, som kanske betyder moderssko, kanske bara delfin. Med sagans ord: Apollo slår Pyton, kör bort Themis och installerar sig själv som högste Gud på stället. Men inte ens Apollo kan förskaffa nödvändigt gehör åt vad som hädanefter skall bli sanning och rätt utan att flytta upp oraklets prästinna och hennes rekvisita till ljuset och terrassen. Allmänheten

uppmånas tro att den gamla heliga klyftan har sin motsvarighet i en spricka här uppe, ur vilken bedövande ångor ska ha stigit, som även efter omflyttningen höll prästinnans siargåva vid makt.

Innan jag sökte skydd i klyftan den där varma sommardagen år 1937, hade jag varit uppe i Apollo-templet med ritning och beskrivning i handen och letat i marmorgrunden efter minsta spår till mystisk spricka, till källa eller underjordisk helgedom där Pytian kunde ha nått kontakt med sina gamla underjordiska inspirationskällor. Men när jag fann tempellets yta lika ordentligt belagd med marmorkadrer som golvet i en banklokal, frågade jag mig om här verkligen funnits någon spricka eller några exalterande ångor. Månne alltsammans varit ett jättelikt bedrägeri? Detta syntes så mycket mera troligt som det delfiska prästerskapet inte hade något intresse av att Pytian föll i extas. De måste ha henne där, hon måste kanske också ett ögonblick skymta i sin ämbetsdräkt som hon gör i Eumeniderna. Men det berodde på att folket var inställt på att orakelorden skulle komma genom en kvinnas mun. Man ställde frågor till prästerna, dessa gick in och lova'de rådfråga oraklet genom dess prästinna, och efter något abrakadabra gick de ut och förkunnade det orakelsvar som passade dem bäst.

Det föreföll mig verkligen i denna stund som om jag kommit på en av de mest framgångsrika metoder som använts för att klara övergångstidens svårigheter och massans konservatism. Den gamla ord-

ningen detroniseras, men den nya gör sig ett redskap av den gamlas tjänare och behåller därmed den gamla kundkretsen. Ungefär som en tidnings nya ägare är angelägen om att behålla den gamla utstyrelsen för att så få med sig de gamla prenumeranterna.

När tyngdpunkten flyttades från klyftan till tempelhöjden förklarade Apollotemplets präster att det inneslöt den enda auktoriserade förmedlingen med oraklet och dessutom jordens medelpunkt eller navel — fast det ska då alla veta att inte har denna omphalos ett navelartat utseende!

Diodorus berättar följande: "Somliga städer har av oraklet blivit befallda att ära mödrarna i Eggyyon. De som ärar dem blir inte bara lyckliga i sitt privatliv, utan kommer också att se sin stad i ett blomstrande tillstånd." Det var då det.

Man kan vara tämligen säker på att Pytiornas orakelspråk förändrade karaktär efter omflyttningen. Det finns vissa antydningar att de i början ännu var självständiga och hade ett personligt budskap, men sedan måste de ha övergått till att bli rena marionetterna, som tjänar de nya makthavarna och den grekiska imperialism som härifrån dirigeras av dem.

I den franska guide som jag läste om Delfi, stannade jag vid uppgiften att prästinnorna valdes ut "parmi les ignorantes" och att de helst skulle vara över femtio år. Andra auktoriteter uppger att prästerna övergick till att använda äldre kvinnor, emedan de yngre inte tålde vid den ansträngande sysslan. Överhuvud är de gränslöst oense om sina förkla-

ringar. Troligt är väl att man av gammal vana valde ut kvinnor som nått den efter moderåldersbegrepp heliga och fria åldern. Varför de skulle vara okunniga behöver man inte fråga. Den urvalstendensen sticker fram än i dag om man inte ser upp med den.

När på en viktig punkt av jorden och historien ljuset skulle avlösa mörkret, solen jorden, mannen kvinnan användes alltså våld och list. Det var knepiggt skött, men ändå behövdes det mäktigare hjälp för att åstadkomma denna världshistoriska omvandling. Jag tror mig också veta vem som gav den hjälpen. Där jag sitter i klyftan mellan Faidriaderna, behöver jag bara vända på huvudet för att en annan terrass ska komma in i mitt synfält, även den beströdd av tempelruiner. Där har stått ett tempel helgat den gudinna utan vars hjälp polväxlingen aldrig kunnat genomföras och hållas. Gudinnan Atenas födelse är den rena önskedrömmen, upphöjd till myt. Hon är född av en manlig Gud och till på köpet ur hans huvud, är alltså mycket begåvad och har ingen bindning till någon moder eller överhuvud till kvinnorna som hon ser ner på. Samtidigt är hon mer än en önskedröm, hon är de unga mot moderförtrycket revolterande kvinnornas representant och apoteos. Hon är den nya tidens bästa hjälperska, alltid redo varhelst moderåldern skall kämpas ner, och som sådan också i strid mot de män som hjälper mödrarna och försvarar dem. Hon är en mycket hedrad gudinna.

*

Sista dagen i Delfi fick jag följa med min svåger in i den verkstad där den franska institutionens arkeologer arbetade med att plocka hop och sätta samman bitar av fynd som alltjämt gjordes bland ruinerna. En ung medlem av staben höll på att trycka in spridda kroppsdelar av en man och en kvinna i våt cement och rekonstruerade sålunda en metop eller hög relief som en gång prytt tempel eller skattehus. Han vädjade till min svåger om inte ce bonhomme fått armar och ben på rätt plats igen. Men vem var då ce bonhomme, som, ehuru fragmentarisk, tydligen var i färd med att ge nådestöten åt en kvinna? Det var Theseus, påstod arkeologen, avbildad i det ögonblick då han dödade amazondrottningen Antiope. Det var endast en förmodan, men var skulle vi möta vår gamle vän från Kreta, om inte här, och i vilken situation om inte i denna?

Grekerna mötte inte moderåldern bara i dess kretensiska gestalt, där den föll utan motstånd. De mötte också amazonerna som försvarade sina riken med männens egna metoder. De har ingenting av moderålderns hållning mer än den starka inbördes bindningen. Moderliga är de minst av allt, även om de förenar sig med besegrade fiender och blir mödrar för att härarnas kadrer ska kunna fyllas på nytt av tappra sköldmör. De är ständigt till häst, ständigt i rustning, ständigt på krigsfot.

Grekerna beundrar dem men måste besegra dem för att få fred. Och här har alltså Theseus fått övertaget över amazondrottningen som belägrade hans

Atén. Hon är inte mer i sitt befästa läger, skyddad av sitt garde, hon är i hans våld. Detta är ett ögonblick som han länge längtat efter. Men besynnerligt nog uppfyller segern honom inte med glädje, den förnimmes som ett nederlag. Måste han döda henne? En död fånge är en fri fånge och detta var inte meningen. Så darrande spänt är känsloläget mellan detta kämpande par, att det bara behövdes aningen av en suck eller ett leende för att denna strid på liv och död skulle slå över i sin motsats. Han ville dröja med att ge den sista stöten, men ett dröjsmål är farligt, ty då blir det hon som i stället ger honom den. Hon förnimmer tjusningen hos denne man som betvingar henne, men är likväl bortom varje försöning med denna känsla och med honom.

Eftersom det inte fanns någon fotografi av denna alldeles färska rekonstruktion, stod jag där tills verkstaden stängdes och försökte pränta in i mitt minne vad jag sett. Det var det första konstverk från antiken jag träffat på som uttryckte kärlek, född ur smärta och triumf. Kärleken mellan kvinna och man, tidigare okänd, föddes kanhända just i denna brytningstid, då de mätte sina krafter med varandra?

Endast med förtvivlans mod och vanvördiga utrop kan jag arbeta mig igenom Kleists drama över kärlekshatet mellan den hysteriska amazondrottningen Pentesileia och heroen Achilles. Här i den arkeologiska verkstaden kände jag mig ha mött ett ursprungligare och därför oändligt mera gripande och upprörande eko av en känslotragedi som en gång utspelats.

När man funderar över den omvandling som ägde rum, kan man komma till resultatet att här verkade mer än tvivelaktiga, upproriska och tragiska krafter. Människligheten var mogen nu för att bredvid den urgamla enheten moder—barn, bror—syster, lyfta upp enheten man och kvinna och sätta den i livets och samhällets centrum. Människoparet är fysiskt varandras fullkomning, i tidens fullbordan bör detta också uttrycka sig i en psykisk förening så att olikheten i gåvor och temperament samverkar till bildning av en fullkomlig enhet. Tillsatt med ömhet och förtrolighet, hägnad av gemensamma intressen om avkomman, blir sexualiteten själv en ny erfarenhet, får starkare intensitet och strålar i sin tur över det dagliga samarbetet. Att barnen växer upp kring det föräldrpar som givit det livet, är för vår känsla och föreställning riktigare än att de uteslutande hålles hos mor, mormor och morbröder, vilka senare i sin tur överlåter vården av sina barn till andra onklar.

Det idealiska förloppet skulle i så fall varit att män och kvinnor reviderat förhållandet och startat en ny fas av sin historia. Teseus och Antiöpe skulle ha slutit fred och ingått ett förbund där bådas värdighet, bådas rätt och framtida möjligheter säkrades. Myten berättar om tillfällena då en försoning äger rum, men den sker på villkor att kvinnan lämnar kvinnogemenskapen och de gamla idealen. Hon överdriver då sin underkastelse för att ta vara på hela sötman i denna nya erfarenhet: att erkänna den starkaste samhörigheten med sin make och besegrare,

i stället för med sina mödrar och sina blodsförvanter på moderssidan.

Hur det går då en självständig och lidelsefull kvinna blir bortgift mot sin vilja, lär vi oss av Brunhilde och många andra som gjorde övergångstiden till ett helvete. Men inte ens där kvinnan av egen fri vilja och driven av kärlek går in i den nya tiden och satsar allt på den nya formen av äktenskap går det alltid bra.

På grund av författarens konstiga urvalsmetod inom sin motivkrets har ett fall där det slutade bittert tragiskt, blivit oss mera bekant än de lyckliga fallen. Felet med Medea, hjältinnan i Euripides drama, var att hon utom stor personlig stolthet också behållit hemliga kunskaper från gammal tid. Med dem hjälpte hon Jason sedan hon väl beslutat sig för att lämna sin klan och följa sin hjälte. Då det visar sig att hon gjort oklokt emedan den nya bindningen inte håller, och hon alltså varken kan fortsätta eller vända tillbaka utrotar hon i en fruktansvärd vredesparoxysm sin avkomma i detta äktenskap. Hon är inte bara lurad av Jason utan i hela sin tro på en ny tids idéer. Hon är sålunda en gestalt där vi, med eller utan Euripides medgivande, ser en variant av övergångstidens tragik. Hennes urmödrar skulle aldrig i den grad ha intresserat sig för eller berott av det uppförande deras barns fäder ådagalade, dessa hade för resten aldrig kunnat komma på den idé som Jason fick. Barnen skulle för dessa mödrar varit det vikti-

gaste. Skydd för dem skulle de alltid haft i sin egen ätt.

Varken Theseus eller Jasons, Antiopes eller Medeas förflutna disponerade dem till ett lyckligt slut på historien, de hade gått för långt.

Den urgamla samhällsformens makt var så stor och dess motstånd så starkt att den måste bändas sönder med våld. Mödraåldern måste omgestaltas i sin totala motsats. Moderns auktoritet kunde inte existera samman med sönerns bindning till sina kvinnor och döttrarnas till sina män. Kvinnans urgamla erfarenhet och handlag med tillvaron kunde inte få komma till sin rätt i en värld som skulle skapas om efter nya ideal. Det starka sambandet mellan generationerna knäcktes inom vår kultursfär och har aldrig kunnat lagas mera. *Vi* är övertygade om att den ena generationen aldrig lär något väsentligt av den andra utan måste göra sina egna misstag. Men i början skulle människorna aldrig ha klarat sig med sådant slöseri med erfarenheten. För att de skulle komma dit de hunnit vid moderålderns fall, måste erfarenheterna ha tillvaratagits lika noga som all annan skörd. Att underlåta att så den i nästa generations jordmån, hade varit lika oförståndigt som att äta upp utsädet och låta åkern ligga tom.

Det låter säga sig att här skulle ingen fart ha blivit på det hela, om inte en befrielse skett från denna bindning vid erfarenheten. Men man får slå fast att här har en kastning skett från den ena överdriften till den andra.

*

I en Isishymn som blivit funnen på ön Andros säger gudinnan: "Vad den högsinnade konungen vet i sin ande, det härstammar från mig, de dödligas lagstifterska, och det kan ingen tidsålder fördunkla. Jag anbefalldes först det mänskliga vågstycket att segla över havet. Jag har förlänat rättsvården kraft och givit mannen åt kvinnan för att uppväcka frukt-samhet. Krigets lidanden och nöd har jag förvisat och till ära upphöjt den rättsgrundande makten."

Här speglas ett tillstånd då kvinnorna och männen samarbetar såsom högsta instans och exekutiv myndighet. Men ett sådant tillstånd kunde inte få förbliva. Förvaltaren körde bort ägaren, ståthållaren tillvällade sig makten och gjorde drottningen till sin fånge. Isis hade orätt då hon trodde att ingen tidsålder kunde fördunkla den visdom hon lärt ut åt ståthållaren. Det blev den nya tidens angelägenhet att just fördunkla, utplåna, vända i sin motsats det som varit, att såga och såga på traditionens sega fibrer, tills de slutligen brast.

Det finns många sagor om hur männen erövrade kvinnornas hemligheter. Man kan utöka förrådet som samlats av Bachofen och Briffault med historier från så vitt skilda kulturkretsar som Norden (Eddan) och Afrika (Frobenius). Överallt företer de liknande drag. Zeus önskade besegra Hera, han ställde då först till ett oväder, och förvandlade sig så till en frusen och ruggig gök som sökte skydd hos gudinnan. Då hon lyfte sin mantelflik för att ge det begärda skyddet, förvandlade han sig till en man, och så

var det färdigt. Asarna skydde inte att uppträda förklädda till kvinnor eller som sol- och vårmän för att lista till sig de hemligheter som befann sig i kvinnornas vård. Och att skryta med det sedan var dem inte främmande.

Det finns också en saga om att männen blev så ursinniga när de inte kunde förmå kvinnorna att tala om hur de tillredde sina liljerötter, att de förvandlade sig till krokodiler som åt upp både kvinnorna och liljerötterna. Så drastiska metoder användes enligt sagorna även då det gäller att avsätta kvinnorna som ledare av kulten. Först lockas och luras en kvinna att förråda den gemensamma hemligheten om hur allmakten tilltalas och bevekes, sen dödas alla kvinnor som äger den och en ny kvinnogeneration växer upp utan aning om den. Efter ett par generationer tror kvinnorna att endast männen kan be om regn, respektive solsken och få jakande svar.

Det finns ett urgammalt instrument som uppfanns för att imponera på kvinnorna den tid då detta blev en vital angelägenhet och som används än i denna dag. Det ger från sig ett dovt surrande olycksbådande ljud. Då kvinnor och småbarn står på behörigt avstånd från den hydda där de vuxna männen är i färd med att uppta de manbara pojkarna i sin krets och sina hemligheter, tar de ljudet som tecken på att en andemakt är närvarande i hyddan. Men pojkarna som hittills trott detsamma, upptäcker nu att man kan åstadkomma ljudet genom att svänga runt en träbit i ett snöre. De får också öva sig i att sköta oxbölaren

eller the bull-roarer och får inpräntat i sig hur viktigt det är att bevara hemligheten. Det är också först nu vi har kommit underfund med den.

Den som övertar det religiösa monopolet övertar också hemligheten att få jorden att bära frukt. Kult och jordbruk är så förenade, att maktställning på det ena området så småningom för till maktställning på det andra.

Detsamma gäller rättsvården, i Eumeniderna förvandlas den urbota missgärningen att döda sin moder till en vedergällningsakt som kan försonas med det billiga offret av en galt.

Denna omsvängning motiveras med en tvär omsvängning i uppfattningen av faderns och moderns insats vid barnens tillblivelse. Sedan urminnes tid har modern som förmedlar livet representerat det evigt kvinnliga eller det kvinnligt eviga, männen var, för att begagna Bachofens bild, lika bladen som skjuter fram ur trädets kraft men lossnar därifrån och försjunker i intigheten. Nu blir det kvinnans tur att representera den flyktiga tillfälligheten och så småningom fränkännas både själ och evigt liv.

Mannen övertar också och sätter fart på den ena efter den andra av de gamla kvinnliga hantverksgrenarna. Han övertar också den högre undervisningen samt bestyret att filosofera fram en världsbild, en förnuftsenslig världsförklaring. Krigaren blir en yrkesman som ingalunda tar order av mödrarna i fråga om krig och fred.

Så länge kvinnor arbetar tillsammans inom det stora arbetsfält som har hemmen som centrum, var det naturligtvis möjligt att hålla en förbjuden undre tradition levande, även om den genom sin blotta tillvaro motsäger den officiella förkunnelsen att den grekiska kulturen uppstått ur ett kulturlöst förstadium, kallat kaos. En kaotisk tid måste övergångsperioden ha varit men ingalunda som alltings begynnelse utan som en mellanperiod.

Männen är verkligen hårt engagerade på alla fronter: för att hålla kvinnan nere, att med sin tanke erövra universum, att steg för steg betvinga naturen, att skapa en ny ordning, att hålla varandra inbördes i schack. Det unga patriarkatets tid är en stor uppgångstid, den ger äntligen ett tillfälle att pröva och bruka okända krafter, men bakgrunden till denna glansfulla epok är skräcken för den urkraft man bundit.

Det förflutna skall glömmas, begravas under sina egna ruiner. Men *ett* vittnesbörd ur det förgångna kunde aldrig begravas, eftersom det just kom i dagen genom de egendomligheter som kännetecknade den nya ordningen. Endast motsatsställningen till det förgångna kan förklara de absurda dragen i det nya.

Mannen får nu äntligen bilda en enhet med kvinna och barn, men vågar inte erkänna kvinnan som sin jämlike. Det är ett vittnesbörd om moderåldern och en anklagelse mot den för missgrepp och missbruk. Det säger oss att minnet av hans tidiga ställning i samhället blivit ett bittert minne för mannen. Varför

i all världen skulle kvinnan underordnas och bindas och hållas borta från alla viktiga funktioner och angelägenheter? Det måste ju finnas något motiv. Det fanns också ett motiv, till och med två. De hette: hämndbegär för att hon tidigare monopoliserat betydelsefulla ställningar och rädsla för att hon skulle återta dem.

Och eftersom detta manliga herravälde inte naturligt vuxit fram ur de äldsta givna mänskliga förhållandena utan erövrats i trots mot dem, måste det alltid hållas: med vaksamhet, genom överdrifter, genom oavlätlig själslig bearbetning som fortgår än i denna dag, då den är fullkomligt onödig.

Jag har frågat mig hur människor kunnat komma på en sådan idé som att mörkret är något i sig ont, om man inte känt behov av att degradera den tid av dygnet som varit helig, emedan den representerade skötets mörker och regerades av månen, kvinnornas planet. Varför användes än i dag ständigt mörkret som symbol för det onda som skall besegras, om inte här ligger ett minne av att natten och kvinnan hör ihop? Dagen som uppstår är en frigörelse ur nattens och kvinnans välde. Förr kunde man inbilla både barn och stora, att de onda makterna fick herraväldet när solen sjönk men sprack då den steg upp. Numera användes mörker i samband med okunnighet, vidskepelse och allt sådant som upplysningen ännu inte rått på, jag föreställer mig att det jag i detta ögonblick skriver skall obönhörligen räknas dit.

Vetenskapens uppgift är att erövra ett väldigt

mörker åt ljuset, och samma uppgift ser sig religionen ha. "Här var mellan ljuset och mörkret en strid", så börjar en av våra vackraste psalmer. Men varför ska striden mellan gott och ont symboliseras som en strid mellan ljus och mörker? De är ju båda lika nödvändiga och kommer dessutom aldrig åt att strida. Om ljuset, bokstavligen talat, segrade till evig tid skulle det betyda att den barmhärtiga växlingen upphörde, och vi bleve dömda till evigt ljus.

Hur kan man komma på den idén att med riter efterbilda den naturliga födelsen, om man inte vill göra om moderns prestation, fast bättre, och lösa sonen från bindningen till henne? I en dikt av Euripides bryter gudafadern upp sitt manliga sköte för att däri mottaga och därur på nytt föda sonen.

I Gilbert Murrays översättning:

Motherless mystery, lo I break
my own body for thy sake
Thou of the twofold door and seal thee
Mine o Bromius — thus he spake
and to this thy land reveal thee.

Han av dubbeldörren, det vill säga den två gånger födde, är Dityrambos, även kallad Dionysos.

Den romerska adoptionen är ju också ett enastående konstigt företag, begripligt endast ur den synpunkten att patricierna ville sätta matronorna ur spelet och därför adopterade andra mäns söner i vilka fruarna inte hade någon del. Cato d. äldres varning till sina samtida att inte släppa av på en enda av de

lagar varmed deras fäder bundit kvinnorna, har gått till eftervärlden. Likaså hans skäl på kort sikt är mycket förnuftigt: Bli de våra likar, så sätter de sig på näsan på oss.

Fostbrödralaget med dess symboliska blodblandning är kanske när allt kommer omkring ett drastiskt försök att ersätta den naturliga blodsgemenskapen med en ny mera betydelsefull och förpliktande gemenskap.

Den grekiska homoerotiken kan inte få någon annan rimlig förklaring än som ett flyktförsök från kvinnan. Det är ju omöjligt att skylla på att kvinnorna inte kunde förstå männens intressen och tillgodose hans behov av kroppslig och själslig gemenskap samtidigt, ty kvinnorna var ju metodiskt utestängda från 'delaktighet i den rika andliga utvecklingen under antikens stora århundraden, såvida de inte ville utbilda sig till hetärer. Dessutom utmärkte sig det land som gett oss ordet och begreppet demokrati för att beröva kvinnorna det inflytande de tidigare haft.

Det finns andra motsatsställningar som vittnar om något förgånget. Vänster som är kvinnornas sida, degraderas till förmån för höger sida. Det har en gång varit fint att vara född till vänster, men det blir tvärtom nu. Troligen är bruket att kvinnorna ska ta plats till vänster i kyrkan äldre än kristendomen. Vid restaurering av gamla småländska kyrkor har det visat sig att kvinnornas sida legat på en lägre nivå än mannens. Denna skillnad har säkert

sin mening, men symboliken som uttryckes genom att kvinnorna gått åt vänster och gått djupare ner är omkastad. Den som beträder Partenons heliga trappa bör än i dag stiga med vänster fot först, men att gå till vänster på domens dag betyder evig 'död.

Under moderåldern tar kvinnan eller kvinnans klan initiativ till äktenskapet, under patriarkatet är det tvärtom. En rest av gammalt bruk måste den seden vara som berättas från Småland i äldre tider, att fadern till en flicka som förgäves väntat på att få en friare, gick upp genom kyrkogången med en tom knivslida vid sidan och förkunnade högt och tydligt: Min dotter vill mannas. Den som tog fasta på denna hennes villighet, stack då sin kniv i faderns slida och saken var klar.

Under moderåldern är kvinnorna enkelt klädda och ynglingarna mera granna alldeles som påfågels- och fasantupparna. Ännu under vår storhetstid var det till de höga herrarnas dräkt som de fina knypplade spetsarna gick i högre grad än till damernas. Sedan har det blivit tvärtom.

Under moderåldern flyttar mannen till hustruns klan, som Jakob gjorde: "För 'den skull skall en man övergiva fader och moder och bliva när sin hustru". Under patriarkatet växlar denna sed till sin motsats, man undrar inte på att kvinnorov och kvinnököp var nödvändiga, innan kvinnorna gett sig och seden blev fast rotad.

Under moderåldern är den Stora Modern välvilligt inställd till kvinnornas naturliga önskan om en lätt

förlossning för sig och barnet och beviljar den. Ännu till Guds moder vågade de småländska kvinnorna bédja

”Maria, låna mig nycklarna dina
till att öppna mitt liv och föda mitt barn”.

Men det fick de nog göra i hemlighet, ty patriarkatet ogillar önskan om lätt barnsbörd. Modern måste vända sig till onda makter för att få sin önskan uppfylld, och barn som med djävulens hjälp kommit lätt till världen blir varulv, respektive mara. Den moderna förlossningskonsten torde förstå den tidigare uppfattningen bättre än den senare.

Under moderåldern är det så viktigt att kunna lita på en kvinnas ord att en kvinna som bryter sitt ord straffas betydligt strängare än en man. Patriarkatet gör kvinnan till lögnaktig av naturen och snarare mindre ansvarig än mannen. En ärlig överenskommelse män emellan anses enligt sakens natur ligga utanför kvinnornas fattningsförmåga.

Under moderåldern står mäns och kvinnors löften till varandra under kvinnliga gudomligheters beskydd, även i Norden är det den nionde asynjan vars välsignelse helgar den äktenskapliga föreningen. I patriarkatet är det tvärtom.

Under moderåldern hälsas en dotters födelse med glädje ty då växer klanen, under patriarkatet är det tvärtom.

Under moderåldern existerar inte begreppet oäkta

barn, under patriarkatet drives uppdelningen mellan äkta och oäkta barn ut i det orimliga.

Under moderåldern är det yngsta barnet det privilegierade såsom det som sist lämnat moderssköten, i patriarkatet det äldsta. Rebecka hade ett fasligt göra att överlista den patriarkala envisheten som höll på att Esau skulle få välsignelsen, men sen skickade hon Jakob ut i ett matrilokalt äktenskaps alla svårigheter och bekymmer och hade väl knappt väntat att han skulle vända hem igen.

Moderålderssagorna rättar också till missförhållandet mellan de äldre och de yngre, till slut blir det alltid de yngre som klarar sig, trots alla försök att reservera prinsessa och kungatron åt den äldste.

Riktigt gamla sagor framställer sådana kvinnor som är innehavare av uråldrig visdom som så sköna att inga ord kan beskriva det. I en gammal rysk saga, intagen i den agrellska samlingen, kommer de unga kvinnorna flygande som duvor och slår sig ner till lektion kring sin läromästarinna. Endast genom att spionera ut dem och begagna sig av deras förvandlingstrick kan en yngling få någon del i den visdom som förbehållits kvinnorna.

I patriarkatet är häxorna däremot vidunderligt fula, deras kunskaper är av djävulen och undervisningen av de yngre förbunden med rysliga excesser.

Under moderåldern existerar ett naturligt kamratskap mellan alla levande väsen på jorden. Urgammal måste den norska folkvisan vara, som blandar hop alla sorterna vid uppräknigen av dem som ber för

de älskandes väl: mannen, fisken, ängeln, hinden i hagen, träna i gröna skogen och blomman i fager lid. Ty patriarkatet håller kolossalt på rangordningen dem emellan.

Man kan nästan inte förstå den kolossala skövlingen av de sydeuropeiska skogarna bara ur behovet att bygga krigsskepp och tempel. Mannhard berättar i sitt verk Wald- och Feldkülte en historia som antyder att skövlingen också skett på trots, för att visa att man vågade handla tvärtemot gudinnornas och därigenom kvinnornas önskningar.

"I Ceres urgamla lund stod en helig ek. Konungen befalldes att den skulle nedhuggas och då tjänarna tvekade, tog han själv yxan och sade: om eken också vore en gudinna, skall den falla. Trädet suckar och blöder under bilan, men Ceres sänder en oread till hungerns hemvist i det snöiga Kaukasus och ber honom ta plats i konungens kropp. Därefter pinas denne av en gnagande hunger, han äter och äter tills han blir utfattig, då förtär han sina egna lemmar."

Det är just dit vi hunnit nu.

En anonym grekisk poet skildrar Zeus uppenbarelse så: "Hans starka händer utsände åskviggas med blix och dunder och den heliga elden flög åt alla håll. Den livgivande jorden blev bränd och sprucken och de oändliga skogarna dånade av eld." Inte blott landet kokade utan också oceanen och sjöarna, berättas det.

Så kan vi avläsa växlingen även i en temperatur-

förändring. Ruvningsvärmen i vilken människorna levat i tillvarons ägg stiger några grader.

Fågel Fenix blir nu till, en utomordentlig symbol för manliga önsketankar. Genom manlig succession stiger han med jämna mellanrum på nytt ur lågorna, alldeles som en ny kultur stiger ur det förgångnas aska. Kontinuiteten med det förgångna skall brytas, även om priset blir högt.

Det går emellertid inte an att suggerera fram föreställningen att det endast var typerna Atena, Antiope, Medea som utgjorde kvinnornas svar till den nya tiden. Vi har också Antigone, som 'dog för att utföra en helig plikt mot den man till vilken hon var starkast bunden, nämligen brodern, och som fick uttala de odödliga orden att hon föddes till att älska, ej till att hata. Det fanns också kvinnor som ännu länge efter det patriarkatet var installerat förmådde hålla den moderliga auktoriteten uppe. Det fanns män som inte var rädda för att fortfarande lyssna till den eller skämdes därför. De kunde åtlyda kvinnornas maning att sluta fred utan att deras ära led därav, som indianerna gjorde en gång. Därav det egendomliga faktum att bland alla historier om hjältedåd i seger eller nederlag, om belägringar och erövringar, det också förekommer inslag som talar om att kvinnorna hade auktoritet kvar att lysa fred.

Den lilla staten Elis i Grekland, belägen något på sidan om de stridande grupperna, var ett neutralt område som Genève på Nationernas förbunds tid var avsett att vara. Där kunde fienderna mötas i

fredliga idrotter vilka vi känner som Olympiska spelen. I denna stat som enligt många vittnesbörd, bland annat Scheffers, levde "i ädel och aktad ro" fanns ett matronekollegium som kunde bestämma statens politik. Men även här finner vi tydliga skridningsfenomen. Jane Harrison bevisar med största lärdom och möda i sitt verk Themis att före de olympiska spelen existerade i Elis de heraiska spelen varvid jungfrur kapplöpte till gudinnan Heras ära. Under en mellanperiod alternerade de heraiska och olympiska spelen, slutligen bortträngdes de äldre spelen och kvinnorna förbjöds vid dödsstraff att närvara vid männens tävlingar. Enda undantaget utgjorde Demeters prästinna i Elis, hon satt där som den obligatoriska kvinnan och såg på.

Det är intressant att se vilka försiktighetsmått och svårigheter som de folk måste underkasta sig vilka med halva sin föreställningsvärld var kvar i moderåldern, och dock redan använde den nya tidens politiska metoder. Spartanernas armé kunde vid ett tillfälle inte gå emot fienden förrän månens tecken var gynnsamma och förlorade därmed en dyrbar tid. Enligt vad jag har från Plutarkus via Briffault måste Hannibal underhandla med de galliska matronorna innan han fick rätten till genomtåg beviljad. De tvister som kunde uppstå på grund av de skador hans armé åstadkom, skulle hänföras till ett matronekollegium.

Långt efter det den manliga gudavärlden segrande dragit in i templen åtföljda av de stora modergudin-

norna, som blivit förvandlade till snälla eller småbråkiga gemåler, fanns det helgedomar kvar åt modergudinnan ensam, där den flyende kunde vara säker för sina förföljare. Det gick inte an att låta slavar beträda dessa tempel. I äggmödrarnas tempel blir slavarna fria. ”Jag löser de bojor som ej behaga mig”, hade modergudinnan sagt, och denna makt hade lägrat sig kvar på vissa ställen.

Det är dock inte lätt att uppehålla någon auktoritet, när den tanken lanceras att själva ödesgudinnorna gett tappt. Moirerna går avsides och gråter, säger Pindaros, då strid utbryter bland släktingar, något som säkerligen inte alls imponerade på de stridande.

Dock kan det hända att kvinnorna pressar mödraauktoriteten till det yttersta för att bryta trotset. Bachofen bland andra berättar från antika författare att det kunde hända kvinnorna att gripa till så grova medel som att blotta sina bröst och sköten inför de stridande. En sådan syn kunde dessa inte uthärda, de vände och flydde. Även detta tillvägagångssätt skulle jag vilja hänföra till en övergångstid. Bland s. k. vilda folk, ännu ovetande om att kvinnor bara kan vara stridsäpplen, stridsbyten eller tross, händer att kvinnorna endast behöver blotta sina huvuden för att stillhet skall inträda. I detta fall är auktoriteten större än då de behöver gripa till de grövre medlen.

Med Norden är det ju så egendomligt, att intet av vad jag sagt stämmer med förhållandena här uppe, och jag får kanske be om ursäkt för de hastiga omdömen jag fällde om asarna. Valan har säkerligen

alltid intagit en "skyggt vördnadsfull" hållning till Oden, precis som vi till vår regering nu. Hon har aldrig haft något att lära ut till honom, om han har sagt det, var det bara en älskvärd komplimang i stil med dem som hedersgästen ger värdinnan på en middag.

Medan man bland de så kallade negrerna i Abessinien hårdare straffar en kvinna som ljuger än en man, därför att man har rätt att fordra mera heder av henne, så blev ju lögnen sänd i kvinnoskepnad till Nordens män. Deras historia är en hjältesaga från början till slut. De har uppfunnit allt som är uppfunnet. Det var de som började laga mat, spinna, väva, så och skörda. Från urtiden kommer den föreställning vi har nu, att endast män förstår sig på att sköta barn och hushåll, att endast de kan lära upp kvinnorna i dessa konster.

I sanden vitnar ben efter dem som velat påstå något annat. Skyggt drar sig deras efterföljare tillbaka när de ser lindormen kring jungfruburen lyfta huvudet och spela med tungan.

En gång då lindormen sov, kom det in en vetenskaplig undersökning av Eirik Raudes saga i den norska tidskriften *Samtiden*. Detta skedde år 1921 och jag föreställer mig att den grävdes upp i samband med den norska grönländshausen, emedan den handlade om norrmännens kolonisation av Grönland. Men den handlade även om något annat.

Det som händer i den är bland annat det att norrmännen för en gångs skull viker för eskimäerna.

Den norske hövdingens hustru Freydis uppmanar dem att hålla stånd, men de har gripits av panik och hör henne ej. Själv är hon i välsignat tillstånd och kan ej följa männen på deras flykt. När eskimåerna hunnit upp henne, betar hon sig mycket underligt. Hon tar en fallen krigares svärd, blottar sitt bröst och "slår det ut över svärdet". Då vänder eskimåerna och flyr. Därpå kommer hennes egna män fram och prisar henne för hennes mod vilket de väl må göra eftersom hon räddat även dem.

Men har vi verkligen här berättelsen om en kvinna som visar prov på manligt mod? Lindormen lyfter lite på ena ögonlocket och låter det falla igen, han tänker: "Fruentimret tors ändå inte påstå något sådant". Men fruentimret *vill* heller inte det. Freydis mod var inte manligt. Vad man kan berömma henne för var sinnesnärvaron att i sin yttersta nöd pröva ett teckenspråk, som hon måste ha hört berättas om i kvinnostugan. Hennes framgång betingades därav att det teckenspråket visade sig vara universellt och att eskimåerna ägde en vidskeplig vördnad för modern och reagerade på den.

Återberättaren av sagan uppträder med vetenskaplig hållning och kritik. Som kvinnlig forskare vill hon gärna betona att Freydis var "ett modigt och handlingskraftigt fruentimmer, säkert sin man långt överlägsen". Det kan hända, men den saken bevisas inte just med denna episod. Var hon sin man överlägsen? Jag måste säga att så formulerad saknar frågan intresse för mig. För min del har jag uppgett

för längesen att komma någon vart med försöken att jämföra män och kvinnor och pröva om kvinnan under olika stadier kan ha stått på lika eller nästan lika hög andlig och materiell ståndpunkt som mannen. Det är dystert att på så sätt komma i opposition till kvinnliga forskare som just vill rehabilitera kvinnan, men jag vill inte klä på henne någon habit utan klä av henne. Jag vill ha reda på vad kvinnans ställning en gång bottnat i, och det är ur den synpunkten jag bedömer Freydis historia. Jag frågar: Hur mycket fanns kvar av lydnaden för den oskrivna lagen om moderns helighet? Hur stark var ännu sönernas bindning vid modern och därigenom vid alla mödrar? Fanns det kvar någon tro på hennes samband med den alstrande kraften i tillvaron? Hade hon själv behållit någonting av tron på en hemlig makt hos sig själv? Med dessa frågor får jag fram en glimt och ett eko ur en sådan besynnerlig historia som den om Freydis och eskimåerna.

När Hanna Rydh i sin uppslagsrika bok om Kvinnans ställning i Norden citerar Tacitus bok om germanerna, erinrar hon helt objektivt om att han kanhända skönmålade dem, emedan han önskade ställa upp dem som ett föredöme för sin tids romare. Detta må vara riktigt som allmänomdöme, professor Grönbech har ett helt motsatt, men jag kan inte se någon skönmålning t. ex. i berättelsen om hur gudinnan Nerthus firades av de germanstammar som ännu dyrkade henne. Däremot är det den bästa skildring av en kompromiss man kan tänka sig. När Nerthus kom

i sin oxvagn, då gömde hennes dyrkare allt järn inom lås och bom, och så länge besöket varade tog de ej vapen i sina händer. Samme författare skildrar ett folk som var bosatt vid Weichsel och bevarat bestämmande matriarkala drag: "estierna dyrkade jordgudinnan eller modergudinnan, matrem deum venerantur, de brukade sparsamt järnverktyg, i regel blott träklubbor och bedrev odling av säd och andra näringsväxter med en i jämförelse med germanernas vanliga lättja stor idoghet."

Sedan romarna åt sig själva upprättat ett perfekt patriarkat, måste även de kompromissa med sina egna legohärar ur barbarernas stammar och upprätta bilder av gudamodern åt dem. Detta skäl anges åtminstone i ett samlingsverk om Pfalz historia som förklaring till fynden av skulpturer och ristningar av modergudinnan och De tre Mödrarna inom Pfalz område. Det skulle stämma med att trakten kring Budapest, där den romerska befästningslinjen gick, är en rik fyndort för sådana bilder. Överintendenten vid Budapests Nationalmuseum förklarade för mig utan att jag det minsta — tror jag — provocerat honom därtill, att han inte kunde klara sig för alla de vittnesbörd om matriarkatet som strömmade över honom. Då jag sen kom till det etnografiska museet i samma stad och frågade om de hade någon litteratur som kunde bekräfta alla de fantastiska historier om kvarlevande ungerskt matriarkat som min ciceron genom museet berättat, inträdde efter lång väntan två stora karlar lastade med böcker, dock var de alla

på ungerska. Och aldrig fick jag den sammanfattning man så heligt lovat mig.

Överhuvud är Sydeuropa en rik mark för fynd från moderåldern. Dess kulturmark är djupare och rikare än vår här uppe och i själva samhällsstrukturen finns mycket fler rester av urgammalt byggnadsmaterial än hos oss. Den skatt som lindormen bevakar här uppe är, allvarsamt talat, inte jämförlig därmed, det är bara så svårt att behöva acceptera att Nordens utveckling skulle bilda ett undantag från den övriga världens.

Sedan Balkanländerna blev turistländer har även vi här i Sverige fått många reseskildringar därifrån till livs. De resande har haft sinne för det från våra förhållanden avvikande och därför pittoreska, men därmed har också deras förutsättningar tagit slut. Ett utmärkt exempel på det vanliga sättet att missförstå och felbedöma fenomenen ger Stefan Szende i sin skildring av den jugoslaviska Zadruga eller storfamiljen som omfattar alla åldrar i en släkt. Han säger att "gården är full av svågrar och svärsöner samt deras hustrur". Uttrycket mågen och hans hustru i stället för dottern och hennes man är jag verkligen tacksam för, ty det besparar mig varje beskrivning över hur det går till när amatörer och etnografer av äldre skolor ska bjuda till att tolka strukturfrämmande företeelser. Om det förekommer mågar och svågrar i storfamiljen så beror det naturligtvis på att döttrarna stannar kvar i hemmet och männen vid giftermål flyttar in i den. I själva verket

är Zadrugan, enligt otryckt material som en sociologisk undersökning dragit fram, en bild i nutiden av den matriarkala klanen, något på glid men förvånansvärt lite.

En kort redogörelse för dess karakteristika syns mig ha sin plats här, emedan det ju är sådant jämförelsematerial som gör det möjligt för oss att bilda oss en mera levande föreställning om hur den gamla klanen kan ha varit konstruerad och fungerat. Det förefaller i början ganska underligt att just under det extremt patriarkala turkväldet dessa former hållit sig kvar. Men eftersom balkanfolken i allmänhet inte övergick till muhammedanismen, hade de ett särskilt intresse av att som ett värn mot inkräktarna behålla gamla seder, vilka de kanske annars skulle ha lagt av tidigare. Det anses också att Zadrugans utomordentligt fasta struktur hjälpte folket att bevara sin egenart under så långvarigt främmande herravälde.

Zadrugan är en arbets- och egendomsgemenskap som omfattar alla åldrar och medlemmar i en släkt. Den styres av ett råd i vars spets står den mest betrodde mannen och hans hustru. Dessa leder Zadrugan och ser till så att var och en får sin del av arbetet och dess frukter. De unga männen är egendomslösa och äger inte ens sin herdekappa, medan flickorna är arvtagerskor och man samlar till deras blivande hem. Först vid giftermålet uppnår mannen ställning i Zadrugan och får yttra sig i dess angelägenheter. Eftersom han tidigare är egendomslös, är det mycket svårt för en yngling att bli gift annat än inom en

Zadruga, han har ingenting att börja med om han vill gifta sig modernt och bli småbrukare på egen hand.

Allteftersom landet dras in i den moderna penninghushållningen blir det naturligtvis svårare att uppehålla en sådan självförsörjande enhet som Zadruga. Å andra sidan finns det stort intresse för att bevara den som en livsform, väl lämpad att hålla bondebefolkningen intakt. Det påpekas särskilt att i en så stor grupp, omfattande bortåt ett hundratal personer, är det mycket lättare att skona blivande och nyvordna mödrar från arbete, vilket däremot är svårt i den lilla individuella bondefamiljen. Barnen kan också få arbete lämpat för dem. Det inre beroendet kompenseras av att Zadruga utåt kan uppträda med en viss självständighet.

Kvinnornas hårda mångsidiga arbete uppfattas av många resenärer som tecken på förtryck. Montenegroinsborna tycks vara glada och belåtna fast de måste slita ut sig för sina karlar, läste jag nyligen i en sådan skildring apropå balkankriget. Varför skulle de inte vara glada och belåtna, de vet ju inte av annat än att de ska ha produktionsmedlen i sin hand? Den gamla ordningen fungerar ännu, mitt i den patriarkala världen. Men om Balkan kommer att reorganiseras på bas av rationell ekonomi, då försvunne nog belåtenheten, även om arbetet lättade och levnadsstandarden steg.

Den feltolkning som civiliserade upptäcktsresande ut från sin egen självbelåtenhets synpunkt gjort sig skyldiga till, har först de allra modernaste etnografer,

sociologer och konsthistoriker satt stopp för. Den har pågått i århundraden samtidigt med den västerländska expansionen och som främjare och tjänare till den. De vitas självfallna hållning av överlägsenhet liksom deras lika självfallna vana att vända sig till de manliga infödingarna vid alla förhandlingar, köp och beställningar, även köp av kvinnor och deras produkter, har alldeles säkert verkat direkt upplösande på kvarlevande matriarkala samhällsformer.

En tolkning som påtryckes utifrån, kan verka en inre omvandling vilken försiggår medan de yttre formerna skenbart förbli oförändrade.

*

Låt oss tänka oss att vi står vid en vägkant och ser en man och en kvinna passera förbi. Mannen går först lös och ledig med endast en båge eller en lans i sin hand. Efter kommer kvinnan, tungt lastad, bärande på förråden och det kommande släktet. Det är en till synes orättvis fördelning av uppgifter, men den är bestämd av kvinnan själv. Hon skickar mannen före för att bereda vägen och se till att inga faror hotar. Han är ledig för att på ett ögonblicks varsel kunna avvärja dem. Mannen vet som också Thorkild Granlund påpekat, att det är så.

Nästa gång vi ser samma syn har emellertid något inträffat. Mannen har, eventuellt genom påverkan av främlingar vilka betraktat hans ledighet som ett tecken på herravälde, börjat tro att han är herre och

ledare och att det är på hans order kvinnan bär sin tunga börda. Kvinnan vet själv hur det i verkligheten förhåller sig och bryr sig inte om att säga emot. Men när vi ännu en gång träffar paret vet hon det inte mer. Hon tror nu att hon är så tungt lastad, emedan det är Guds behag att han skall vara herre och hon slav. Så länge hon har kraft att bära sin börda, behåller hon i alla fall den bärandes värdighet, men skulle hon råka komma åkande förbi som en del av bagaget, då har hon förlorat även den.

PATRIARKATETS TRIUMF

KVINNORNAS HISTORIA ÄR ETT SKIFFER
VARS NYCKEL LIGGER I EN FÖRGÅNGEN
VÄRLD.

Bachofen fann nyckelordet.

Det heter polväxling. Ledarskapet under mänsklighetens utveckling har växlat över från kvinnan, som innehåft det under de ojämförligt längsta skedena, till mannen som har det nu. Överallt på jorden har övergångens drama utspelats, med undantag för de trakter som tagits i besittning av människor så sent att polväxlingen redan skett innan dess, samt för de isolerade områden, där man ännu inte hunnit längre än till prologen.

När historisk tid begynner inom vårt kulturområde, befinner vi oss i den hittills sista akten av detta väldiga drama.

Denna akt är genomarbetad och genombelyst med alla slags synpunkter utom den att allt som sker påverkas av polväxlingens dynamik. Har man en gång fått skiffrets nyckel i sin hand, så läser man in hän-syftningar till det förflutna i varje replik. Man för-

vånas över att man nånsin låtit inbilla sig att kvinnans beroende och maktlösa ställning är given av naturen. Man finner mannens hållning mot kompanjonen präglad av den tvetydigaste blandning av repressaliestämning och beskyddarvilja, kärlek, nedlåtenhet och rädsla. Man spårar i hans politik den osäkerhet och de överdrifter som en ockupationsmakt alltid gör sig skyldig till, innan den blivit säker i sadeln.

Skulle till äventyrs kvinnorna inte ha en sämre ställning i samhället än mannen?

Hur kommer det sig då att det bara är tal om fria män, inte fria människor, i det land som blev demokratiens vagga och i de länder som ärvde demokratiens idé? Varför utestängs kvinnorna från ansvar och beslutanderätt även i angelägenheter som rör dem allra närmast? Varför avkopplas moderns auktoritet så snart hon kommer utanför hemmets dörr, — förutsatt att hon kunnat hålla den innanför dörrarna vilket ingalunda är säkert. Eftersom ingen auktoritet kan ha djupare rötter och starkare naturliga förutsättningar än modersauktoriteten, måste den ha blivit avklippt genom en medveten våldsakt, men vilken och varför? Vad var det som förvandlade Pandora från givarinnan av alla goda gåvor till olycksbringerskan som inte ens unnar mänskligheten att hoppas i dess elände? Vilken propagandaminister var framme den gången — vi vet det för resten, han hette Hesiodus och var retad över att flickorna inte ville arbeta tåligt i jorden som förr. Vad var det som reducerade kvin-

norna i Grekland till medel till söner och gjorde kärleken till en angelägenhet mellan män, ett bindemedel mellan krigare varigenom de yngres hjältemod eggades till extas?

*

En jätteanalys av mänsklighetens barndomshistoria ligger numera inför möjligheternas område. Genom den skulle dessa frågor vi ställt besvaras, och det glömda innehållet i tidigare akter lyftas in i medvetandet.

Det finns nu ett större material än någonsin att arbeta med, tack vare flitiga samlare och en alltmer fulländad metodik. Därmed finns det förutsättningar för att en analys skall ge resultat. Många nevrotiska och fatala drag som nu präglar det mänskliga utförandet, skulle då mildras eller försvinna. Männen har varit de huvudsakliga materialsamlarna, vad som fattas dem för att ta itu med analysen är ett sjukdomsmedvetande. I själva verket har de lika mycket intresse av en analys som kvinnorna.

Emedan deras härskarställning över kvinnorna saknar varje biologiskt berättigande, och de inte haft lust att leta fram de historiska orsakerna, har de måst förklara den med de vildaste konstruktioner, jämförliga med dem som de rättrogna försvararna av den ptolemeiska världsbilden använde.

Professor Hans Petterson har i sin bok *Jorden och radium* en mystisk illustration som liknar de frivoliteter damerna brukade slå förr i världen. Denna

invecklade figur visar den bana Saturnus borde ha beskrivit, ifall jorden verkligen hade stått stilla som man trodde. Men den är ingenting mot de frivoliteter manliga världsförklarare slagit för att få kvinnans underordnade ställning att gå in i en gudomlig världsplan. En protestantisk teolog vid namn Tiersch författade i mitten av förra århundradet en bok om Christligt familjeliv som sida upp och sida ner predikade undergivenhet för kvinnorna, vilka uppdelades i de tåliga korsdragerskorna och de bistra och istadiga typerna. Den översattes till de svenska hemmens uppbyggelse, och jag fick den av en prästdotter tillsammans med uttryck av djup upprördhet. Genom att välja just hennes plågoande som exempel, tycker jag mig hedra hennes minne, fast jag kunnat finna tusen andra lika bra eller bättre. Se här de krokur som författaren beskrev under sin bana:

"Gärna måtte mannen låta herraväldet fara, om därjämte omsorgen och mödan togs ifrån honom. Qwinnan skyr icke mödan men hon har begärelse till herraväldet och den ständiga självförsakelsen av egenviljan är för henne den svåraste prövning. Bördan är alltså för mannen och qwinnan vald på det sätt som förefaller de naturliga böjelserna hårdast. Den naturliga människan känner denna börda som en förbannelse och om den blir för henne odräglig så är det icke att undra över, — ty den skall så vara. Oket skall bliva henne så tungt att hon icke förmår bära det utan Gud..." etc.

*

Varhelst man på skiffret använder nyckeln polväxling öppnar sig dramat, men man vet inte i vilken akt man kommer att befinna sig.

De stora asiatiska kulturfolken har genomfört polväxlingen alldeles på egen hand och tidigare än Europa, åtminstone i vad gäller den indiska subkontinenten. Japan, som ganska nyligen övergivit sin fina gamla kultur för en högst patriarkal civilisation, utgör här ett undantag. Annars är Asien den enda fläck på jorden där vi i dag kan tala om en kvinnorörelse som tecken till en ny polväxling och den enda kontinent där en kvinna har ett inflytande av världspolitisk betydelse: M:me Chiang Kai Chek.

Om inte en viss nu bortglömd dam skrivit en anklagelseskrift mot indiernas kvinnoförtryck kallad Moder Indien, hade man inte fått veta något om kvinnans tidigare maktställning där, men i förbittring över hennes anklagelser skyndade sig indiska lärde att korrigera henne i tjocka och tunna böcker. Så fick man reda på att kvinnorna under Vedaperioden ägde en enastående maktställning, som sedan under den episka perioden från omkring 1500 till 500 före Kristus övergick i en underbar och sällsynt jämvikt mellan de båda könen, då de delade frihet och ansvar. Under den därpå följande Sutraperioden börjar försöken att inskränka kvinnans rörelsefrihet. Lagarna, som då kodifieras, understryker hennes skyldighet att lyda mannen men de inskräper också hos denne nödvändigheten att hedra kvinnorna och

se till att de är förnöjda, om han önskar sig rikedom och välsignelse.

Muhammedanerna som missionerade med svärdet blev det förbehållet att fullborda kvinnans avstängning och förnedring i Indien som på många andra håll. I varje fall skyller indierna nu efteråt barnäktenskapen och purdan på nödvändigheten att skydda sina kvinnor från de muhammedanska inkräktarna. Änkebränningen förklarar de på annat sätt, nämligen så att mannen är ur stånd att reda sig i en annan värld utan sin hustru, varför hon måste följa honom dit. Hur det än må vara därmed, så är det ju tydligt att det är under en degenerationsperiod som männen anser sig tvungna att binda kvinnan vid den sexuella mognadens inträde, hålla henne instängd under hela äktenskapet och förvandla henne till aska vid dess slut.

Vill man få ett begrepp om muhammedanismens inflytande kan man jämföra de områden i Centralasien och Nordasien dit muhammedanismen nått, med dem där moderåldern hållit sig oberoende av yttre påverkan. Den våldsamma kontrasten mellan de vandrande fjäderbolstrarna i Nordafrikas basarer och de fria seniga och starka kvinnorna från bergen som bevarat så mycket av moderålderns karakteristiska drag, talar också sitt tydliga språk.

Kina anses väl vara det mest patriarkalt styrda land i världen, men även här har dramats tidigare akter haft ett annat innehåll. Den stackars Pearl Buck har till och med tagit sig uppgiften före att

förklara för Amerikas kvinnor att de har en sämre ställning och mindre naturlig värdighet än den Kinas kvinnor trots allt lyckades behålla, hur det nu ska lyckas. Vad som ingen kan förneka är i alla fall att en gång dyrkades där, inte bara förfädernas andar av devota söner utan också en gul och snedögd modergudinna vid namn Guan-Yin.

En glimt av skridningen i uppfattning från den som ligger nära moderålderns väsen till den som karakteriserar patriarkatet kan man få genom att ställa bredvid varandra två citat, ett tidigare från Lao-tze och ett senare från Kon-fu-tze.

Lao-tze säger:

"Det är himmelens konst
att segra utan att strida,
att svara utan att tala,
att leda utan att befälla."

Kon-fu-tze däremot:

"Om fadern är vid liv,
så utspana hans vilja,
om fadern är död,
så lär av hans vandel."

På den amerikanska och afrikanska kontinenten liksom i söderhavsarkipelagen var det vita kolonisatörer som upplöste matriarkala samhällsformer genom att pressa sin egen patriarkala uppfattning på de infödda folken. De första erövrarna och de första missionärerna räddade åt eftervärlden minnet av många

matriarkala drag blott och bart därför att de tävlade med varandra att berätta hur kuriös och upp och nervänd världen kunde vara i fjärran land och hur välbefärligt ett kolonialt styre. Det fanns matriarkalt organiserade negrer bland dem som rövades över till Amerika, kanske var det därför de gamla svarta tjänarinnorna så ofta dominerade hela vita familjer i Sydstaterna.

Läser man äkta skildringar från indianernas liv sådant det tedde sig innan det totalt upplösts av de vitas inflytande, så ser man att kvinnorna hade hand om allt arbete, likaså stod för barnens intellektuella och moraliska fostran, vilket ju inte hindrade att krigarna ansåg sig långt höjda över dem. Men dessa män kunde dock lyda kvinnorna när de proklamerade fred utan att deras ära tog skada därav.

Som sagt, de vita hade på den tiden då andra kulturer ännu blommade, ingen möjlighet att uppfatta och bedöma vad de såg. Insikten har kommit först nu, då det ingen ursprunglig kultur finns kvar mer att studera. Eftersom deras egen civilisationsform var normgivande, gav de infödingar uppdrag som ännu ingen man utfört, till exempel att bygga hus. Kvinnorna samlade sig och skrattade ut de första män som försökte bygga en missionsstation i Sydamerika, men de fick snart sluta att skratta, deras män började härma de vita och ta sig ton mot dem.

Kvinnorna hade i allmänhet haft tillverkningen av rusande drycker i sin hand, palmvin och sådant, nu kom de vita med sitt brännvin och gjorde så infö-

dingarna på den punkten oberoende. Matriarkala sammanlevnadsformer utdömdes som osedliga, vilka varit lika naturliga som solen och blommorna. Europeisk sedlighet infördes med europeiska vapen, kläder, bruksföremål, sjukdomar och vanor. Säkerligen har de vita trott sig göra kvinnorna en tjänst genom att befria dem från deras självvalda arbete och från månggifte och mycket annat som var naturligt och angenämt för dem. Men de har också genom att uppluckra samhällsformerna vunnit att bryta innevånarnas motstånd och spänna in dem i arbete för de vitas syften.

Vår europeiska historia och vår världserövringshistoria kan naturligtvis tecknas på många olika sätt, men vilka brytningar, vilka framsteg och bakslag som här skett, kan man genom den följa det långa efterspelet till polväxlingens väldiga drama.

Ständigt överkorsas dock den linjen av de irrationella impulser som är verksamma när det gäller förhållandet mellan könen. Män och kvinnor av en stam, en hudfärg och ett språk kan knyta ihop sig gemensamt i kamp mot folk av annan stam, hudfärg och språk, men under allt detta hålles dock den manliga fronten. Kvinnor kan öva terror genom att slå män i sexuellt beroende, genom att överbetona sin hjälplöshet, genom att pröva alla de former av förtryck som är tillgängliga för de förtryckta. Kärleken kan utplåna allt tal om över- och underordning och skapa en harmonisk jämvikt mellan könen mitt i ett samhälle där sed och lag upphävt den. Enstaka kvinnliga

gestalter kan resa sig till en ställning, från vilken de kan skratta åt ett tal om några som helst bojar och inskränkningar av friheten. Vinster kan göras, rättigheter erövras åt kvinnorna som ser betydelsefulla ut. *Men linjen stupar i alla fall neråt, så stark är den historiska huvudströmningen.*

Ibland går det långsamt neråt, ibland sätter en motrörelse in, ibland händer något som ger patriarkatet ny kraft och segervilja. Och detta något hänger gärna samman med en erövring från kvinnorna. Det är som om förhållandet enskilda män och kvinnor emellan upprepade sig i könens förhållande till varandra i stort. Män behöver för att ha riktigt roligt en stimulans, som det andra könet måste bestå i någon form. Motsatsen är ju också förhållandet, som alla kvinnor vet vilka känt hur jaget spränger de vanliga gränserna under stimulansen av manlig beundran, manlig underkastelse, förväntan, tacksamhet eller uppmuntran.

Det första patriarkatets språngartade utveckling dess glans, dess storhet, dess farliga, ångestfulla och skumma drag måste ha något att göra med erövringen av kvinnornas hittills oantastade maktställning. Emellertid var inte erövringen så total som det kunde se ut, ty visserligen byggdes det nya samhället i rak motsats till det förra, men det gamla byggnadsmaterialet kunde inte undvaras. Därför att materialet ibland var starkare än byggmästarnas intentioner, kunde kvinnornas ställning bli starkare än vad lagarna gav vid handen, ja även i lagarna fanns vissa

egendomligheter kvar som endast kan förstås som kvarglömda rester från en gången tid. En antydan därom har dröjt sig kvar till och med i Lagberedningens ingress till förslag till ny arvs lag.

Briffaults uppfattning: att den egendomliga kombinationen av patriarkala institutioner och matriarkal känsla som utmärkte kvinnornas ställning i det gamla Rom, blev bestämmande för kvinnornas ställning i Europa överhuvud, torde vara riktig ett långt stycke.

Kvinnliga privilegier håller sig också kvar mitt i patriarkatet, när de är sammankopplade med ålderdomliga institutioner och stödes av blodets och bördens förmånsrätt. Privilegierade kvinnor försöker särskilt under patriarkatets tidigare skeden, att återställa gamla samhällsreformer och återinsätta de värden som stått i förgrunden på deras tid. Under gynnsamma konstellationer återuppstår som en sentida utlöpare från moderåldern en kvinnogestalt som intar en dominerande plats i den politiska, den lärda eller framför allt den religiösa världen.

Det ligger utanför mina möjligheter att följa någon av dessa linjer. Men vem som har lust kan låna den skifferyckel som heter polväxling och själv pröva den på kända och välkända historiska händelser och personer.

Det är ganska självklart att den mark bli rik på fynd där kristenheten tidigast spred sig. Kvinnorna bejakade ju ivrigt den kristna förkunnelsen som gick tvärs emot patriarkatets härskaridé och betonade kärlekens och tjänandets i stället. I den första kristna

församlingen spelade de därför också en viktig roll, som missionärer och profeter, som medförvaltare av den gemensamma egendomen och av allmosorna. Det var en sådan tid då alla fördomar och all försiktighet faller av människorna. När elden börjar tyna, återtar männen sin försiktiga hållning igen, om man nu ska kalla det försiktighet att ta avstånd från kvinnorna, fly in i askesen och måla ut kvinnorna som det stora hindret på vägen mot himmelens salighet.

Det lyckas dock inte under tidig medeltid att fördriva kvinnorna ut i periferien, ty klostren blir deras tillflykt.

För de kvinnor som gripits av religiös hänförelse och leda vid världens väsen, blev klostren den rätta tillflyktsorten, men inte bara för dem. Även de som hade någon särskild begåvning eller ärelystnad att följa passade där. Klosterlivets ram var då ännu så vid, berättar Eckerstein i sin bok *Woman and monasticism*, att den gav plats för forskning och författarskap, konstnärligt skapande, utövning av läkekunst och fattigvård, förvaltning av klosterdomäner och livlig inblandning i tidens profana politik, allt under förutsättning att det kunde betraktas som tjänst åt Guds rike och den egna klosterorden.

Klostren fostrade också förnäma unga flickor som skulle komma att inta en betydande plats i världen. När deras uppgift var slutförd, återvände de gärna till det kloster som varit deras hem eller grundlade ett nytt som de styrde eller tjänade. Mellan dem som stannade hela livet i klostren och dem som lämnade

dem, fanns en stark interkontinental sammanhållning, sådan vi inte kan göra oss begrepp om längre, lika litet som vi kan fatta den intellektuella och religiöst färgade vänskap som sammanband ledande män och kvinnor i arbetet för det kristna livets växt och förnyelse.

Möjligheten för klostrens kvinnor att få ägna sig åt författarskap, åt kyrkokonst och läkekonst, åt välgörenhet i stor stil skapades av fromma och förmögna damer, vilka i motsats till vår tids donatriser gynnade sitt eget kön. Vi tycker inte att klosterlivet borde ha varit idealet för tidens mest begåvade kvinnor. Det gick många fina mödrar förlorade på det viset. Men det måste i de tidiga nunneklostren funnits en atmosfär, i vilken vissa sidor av det kvinnliga väsendet nådde en stor blomstring.

Det blev till slut för mycket blomstring. Hela den påvliga auktoriteten måste mobiliseras mot de stolta spanska abbedissorerna som möttes till sina stora konklaver för att rådgöra om gemensamma angelägenheter, bland annat hur de underlydande manliga klostren skulle skötas. Abbedissorerna blev, förståndigt nog ur manlig synpunkt, förbjudna att träffas och måste byta roll med abboterna.

De tidigare medeltidsgestalterna synas genomgående haft större möjligheter och rönt mer uppskattning, med andra ord arbetat i en gynnsammare atmosfär än de senare. Abbedissan Hrosvita som levde på 1000-talet rönt stor berömmelse som legendförfattare, historiker och banbrytande dramatiker. Hildegard

av Bingen på 1100-talet hade en berömmelse som kunde jämföras med Selma Lagerlöfs eller övergick dennas. Hennes historieskrivning och uppenbarelser togs på allvar, hennes profetior hölls levande i medvetandet tills de slog in och hennes örtrecept emedan de verkligen botade sjukdomar. Hon har efterlämnat en väldig korrespondens med påvar, ärkebiskopar och kejsare.

Det stora spanska helgonet Teresa av Avila var kanske en mäktigare gestalt än någon av de andra, men tidens tryck hade ökat och tvang henne till underkastelse under biktfäder och generalvikarier, både när det gällde hennes verksamhet som ledare av en orden och bedömningen av ursprunget till hennes uppenbarelser.

Hur polväxlingens nyckel löser den Heliga Birgittas skiffer har Emilia Fogelklou kunnat visa, denna ytterst intressanta undersökning som betytt så mycket för mig, blir lyckligtvis tillgänglig för publiken samtidigt med min amatörmässiga översikt.

Vi finner också lärda kvinnor utanför klostren. Den äkta Heloise var en av dem. Hon förefaller just så mycket mera djärvt självständig än la nouvelle Heloise som en kvinna på 1100-talet måste vara, jämfört med en hjältinna skapad av Rousseau. Bredvid henne är ju Ellen Key försiktig i sina yttranden om den fria kärlekens berättigande.

Mathilda av Toscana ägarinna av Canossa och arrangör av det berömda mötet där mellan den andliga och världsliga maktens representanter, var dess-

utom domarinna. Och samma ämbete innehade märkvärdigt nog prinsessan Elisabeth av Böhmen som på 1600-talet var protestantisk abbedissa i Heerwerdens gamla klosterområde i Westfalen med domsrätt över 7.000 undersåtar. Hon var Cartesii vän men också William Penns. Hon skymtar i Emilia Fogelklous bok om Penn, där vi finner den ståtliga 'damen "sitta ute på gården med sin stickning och höra vittnesmålen liksom Debora under eken". Debora var som bekant domarinna i Israel. Då hennes samtida, härföraren Barak, skulle ge sig ut mot den kananeiske konungens män sade han enligt Domarebokens fjärde kapitel till henne: "Om du går med mig, så går jag, men om 'du icke går med mig så går icke heller jag." Det är underligt i detta sammanhang att tänka på hur till sig man varit över den första kvinnliga notarie som fick gå in i en domsal och expediera några betydelselösa mål innan den egentliga sessionen började.

Vi har alla vetat att den första kvinnorörelsen strävade att åt kvinnorna erövra rätt att utöva hantverk och handel. Men vi har inte tänkt på att de 'då försökte återerövra gamla privilegier.

Självständiga hantverkare och affärskvinnor fanns det gott om under medeltiden, även om man inte räknar det husliga arbetet som hantverk vilket det dock är. En gång i början på 1500-talet står Albrecht Dürer på en trottoar i Antwerpen och åskådar en religiös procession. Bland andra skrån som deltar i den är också änkornas skrå, bestående av "kvinnor som med egna händer förtjänar sitt bröd". De är

alla klädda i vita linnekläder och han lägger märke till "några mycket ståtliga personer" bland dem.

I de kompendier som bildar underlaget för vår allmänna historiska kunskap har mycket få kvinnor kommit med. Några få är självfallna som Jeanne d'Arc och den Heliga Birgitta. De står där som isolerade och därför obegripliga figurer. Några kallar dem helt hoppfullt föregångskvinnor och det kan de också vara. Men främst är de att betrakta och förstå som sentida efterföljare till kvinnor av mäktigare resning. De har sina rottrådar i en förgången värld, sin inspiration från gammal, i hemlighet bevarad tradition. I den meningen var nog Jeanne d'Arc en häxa — hon deltog ju i nattlig trädskult under sin barndom. Men hon är redan en övergångstyp, ty hon kan inte klara sig med den värdighet hon undfått som överbringarska av ett budskap utan måste klä sig till soldat och gripa till vapen.

Vi nämnde nyss Heliga Teresa som en av dem vilka hade svårt att balansera sin personliga överlägsenhet i förhållande till omvärlden. Elisabeth av England står i samma svårighet. Än överbetonar hon sitt majestät, än kastar hon det för älskarens fötter liksom Teresa böjde sig inför biktfaderna. Elisabeths anmoder Isabella av Spanien var en ganska bigott dam utan ringaste fantasi och medkänsla då det gällde hedningarna i Amerika, men hon hade en oändligt mycket större säkerhet än Elisabeth när det gällde att manövrera sin gemål, sina fiender och sina vänner. Hon hade ännu inte känning av det

anlopp som den nya tiden skulle göra mot vad som återstod av kvinnornas ställning.

Återupptäckten av den antika kulturen och av Amerika, den revolutionerande kopernikanska teorin om vårt solsystem, Nordeuropas revolt mot den heliga allmänneliga kyrkan — alltsamman satte ny fart på patriarkatet. Mannen som avsatt jorden från dess dominerande plats, kände sig mer än någonsin som tillvarons medelpunkt. Det var som om människornas missuppfattning om jordens förhållande till solen skulle ha kastat en skugga över årtusendens samlade kunskap om jorden själv och förvandlat all himmelskunskap till vidskepelse. Astrologi ersattes av astronomi. Även här gällde det en erövring på kvinnornas bekostnad, ty det var ju från dem den mesta kunskapen kom. Modergudinnan i den heliga jungfruns gestalt störtades än en gång, och så långt reformationen sträckte sig fanns ingen hedersam tillflykt undan äktenskapet för de ohågade.

Sen är det klart att kvinnorna fick sin del i alla vinster. De fick glädja sig i andra hand över de vidgade horisonterna, över den konstnärliga blomningen, över människoandens oförmedlade möte med Gud, de fick sin del av guldets från Amerika men också av den ofantliga blodsskuld Europa drog över sig vid dess erövring och av de fruktansvärda religionskrigen. Men alltsamman, hänförelse och lidanden, fick de genom förmedling av mannen som bar äran och ansvaret för denna nya utvecklingsfas.

Ändå var detta bara begynnelsen. Ingen tid har

kunnat åstadkomma ett så tvärt brott på traditionen och så grundligt skaka kvinnans ställning som den vilken inledde de tekniska uppfinningarnas och industrialismens skede. Det hade gått utför med kvinnornas ställning i tankens och andens värld, nu hotades 'därtill deras ställning i hemmet som producent av dess väsentligaste nyttigheter.

När en gång den experimentella vetenskapens första århundrade ställs på sin plats mellan det oändliga förflutna och en ny tidsålder, som förmår ge dess erövringar dess rätta värde och jämkä på dess självuppskattning, hur fantastisk den då måtte te sig! Redan nu kan man tappa andan då man tänker på att vad som återstod av gammal mänsklig erfarenhet förföljdes, förlöjligades och nedsvärtades, hur man återigen försökte göra om den första skapelseakten och dana en värld ur kaos. Det var något kolossalt som skedde, kolossalt som kraftanspanning, idérikedom och rusig självtillräcklighet. Det kan man kalla den dynamiska tiden i motsats till den nuvarande som blott förmår driva ut i det absurda vad som den gången började.

Det vill väl ingen förneka att inte en förnyelse och uppräckning var av nöden, just då allt detta bröt in. Nya idéer om den mänskliga värdigheten och friheten hade vaknat, och de stod i alltför bjärt motsats till den verklighet människorna levde i. Samhällsstrukturen var desorganiserad, feodalvälde och kyrk välde kunde inte samla in och hålla styr på alla fattiga, rotlösa och uppstudsiga människor som fanns.

Det är inte svårt att av förhållandena i Sverige före industrialismens genombrott skapa den mörkaste bakgrund till framstegens och upplysningens och välståndets ljusa epok. Men felbedömningen består i att människors okunnighet och naturens karghet får hela skulden för fattigdomen, hungern, slitet och oredan. Ty det hade ju funnits och kunnat finnas ett näringsliv och en ordning som passade samman landets villkor med människornas behov och förmåga. Det fanns resurser i landet, det fanns kunskap om hur de skulle användas. Men när äntligen vårt stormaktsvälde fallit som balanserat på en så otroligt smal befolkningsbas, så var det hela så desorganiserat och så ansträngt, att det inte orkade fungera. Naturligtvis var landet känsligt för missväxt, naturligtvis klickade socialvården och hälsovården och motståndskraften mot sjukdomar bröts, naturligtvis slets det så hårt på den mänskliga medkänslan att den brast, men varför? För att folk inte förstod att ta ut något av jorden eller lagra förråd? Visst inte, de var otroligt skickliga i att använda allt som växte på jorden, göra sig nytta av allt levande, vad som sam i sjön, flög i luften och vandrade över markerna. De hade förträffliga konserveringsmetoder också. Men de fick inte hushålla i fred, kriget bröt ständigt in och kasta- de alla beräkningar över ända. Årtionde efter årtionde, århundrade efter århundrade hände detta. Husmödrarna som skulle ansvara för mat och kläder åt de sina, som skulle vårda de små, lära upp barnen, se till de gamla och sjuka och hjälpa fattiga grannar,

de orkade inte fylla sina plikter. Detta gällde inte bara dem som alltid blir efter, även de starka, de kunniga, de styrande kände hur uppgiften gick dem ur händerna. Alltför många barn dog, alltför många gamla svalt ihjäl, alltför mycken ungdom drog ut på tiggarrått. Ja och så fick de namn om sig att vara okunniga, hjälplösa och omöjliga.

"Förlossningsvården var försumpad som allt som kvinnor har hand om", så eller ungefär så säger doktor Axel Munthe i Boken om San Michele, och uttrycker därmed en lika allmän som orättvis uppfattning.

Den nya tiden uppträdde som förlösare från allt detta. Nu skulle okunnigheten bort och nu skulle bättre tider komma. Men hur mycket som kasserades av det gamla, kriget följde ändå med in i den nya tiden. Och därmed också den frätsyra som upplöser vilken samhällsstruktur som helst. Även den vi nu lever i och kanske än mera denna än någon annan, emedan den redan under fredstid förgriper sig på de många små fasta enheterna och smälter ihop dem i stora organisationer och dessutom arbetar med en sårbar teknisk apparat.

Storstädning måste ske ibland även i ett land liksom i ett hem. Men vad skulle man säga om en husmor som lät skura bort gamla dyrbara väggmålningar, när hon skulle göra rent, som brände upp sina möbler och böcker i stället för att damma dem, och lade tvättkläderna under bykrytan i stället för i den.

Det som skulle bort var den okunnighet och vidskepelse som lagt sig över kunskapen men inte kunskapen själv. Inte förintelse utan förnyelse och reparation borde ha blivit närings- och samhällslivets lott. Troligen var Europa i stort behov av uppräckning. Det var återigen endast mannen som fick erfara lyckan att upptäcka nya krafter och möjligheter, en lycka så mycket större som han kunde säga om sig själv till kvinnan: "Så fort jag rör vid dina områden händer något av betydelse." Så fick härskartanken ny stimulans och till synes obegränsade möjligheter.

Mänskligheten har haft två mål för sin jordevandring: himlen å ena sidan och herraväldet över jorden å den andra eller också båda delarna i tur och ordning. Det skarpa traditionsbrottet ändrade inte inriktningen mot herraväldet över jorden, tvärtom samlades det mesta av intresset på denna uppgift och för saligheten blev det mindre till övers. Man hade upptäckt genvägar till herraväldet och ansåg sig ha det i sikte. Föregångsmännen i denna utveckling kunde så småningom utbyta hästen mot ångtåget, bilen mot flygmaskinen, på det att färden mot målet skulle gå så mycket fortare men ännu gick färden åt samma håll. Det var inte en yngling som stormade fram med utvecklingen i en ny riktning, det var låt oss säga, en man något nedanför livets höjdpunkt, som gjorde sig fri från hela livets bagage, från alla minnen som han hittills inkonsekvent släpat med sig, bland andra den föreställningen att det är

Gud som rår, och ilade bort att fort, fort, förverkliga sin fixa idé.

År 1937 kunde Sverige på världsutställningen i Paris tala om att saken var klar, kungstanken att människan skulle förhärligas och förgudas, bryta sig ut ur gemenskapen med jordens andra barn och bli herre på jorden, var förverkligad. Det skedde med följande ord som för säkerhets skull ertsades på ett jättefönster av glas i vår paviljong: "*Människan var bunden vid jorden, vetenskapen befriade henne.*"

Männen erövrade med industrialismen kvinnornas arbetsområden och gjorde något av dem. Men de tog från dem det de haft för att ge dem något annat. Jag tror att de aldrig är så lyckliga som då de får erövrade arbetsområden från kvinnorna och sen ge dem färdiga produkter som presenter och uppmuntaran. Därför att det låg så mycket kärlek och längtan efter tack och beröm bakom hela denna för kvinnorna så ödesdigra utveckling, har det varit så svårt för båda parter att se vad som verkligen skedde och så svårt att smälta misräkningarna över den andra partens hållning.

Spinning Jenny, den första spinnermaskinen, var en gåva från en god och uppfinningsrik make till hans med arbete betungade hustru. Den följdes av en ousinlig ström av uppfinningar, varmed kvinnornas arbete som producenter etappvis övertogs av männen. Glädjen att få ge presenter avlöstes dock alltför ofta av missnöjet att ha blivit ensamförsörjande. Kvinnornas beundran och blinda vördnad för

uppfinnarna och givarna av gåvor uppblandades av deras undran över att de betraktades som konkurren- ter på arbetsmarknaden, då ju motsatsen var fallet. De ville ju bara vara med att hjälpa till, de ville på något vis göra sig förtjänta av presenterna.

Man hann aldrig bli van vid en uppfinning, fast det gick fort, förrän en ny följde efter. Maskinen, den nya företeelsen i världen som drevs av annan energi än den mänskliga, var redan den en stor triumf för det manliga släktet, även för de medlemmar därav som inte uppfunnit någonting själva.

Den avlastade det tunga kroppsarbetet, ofta så meningslöst och nedbrytande, men den ersatte också händernas kunnighet och flit, och gjorde därmed även det nya arbetet meningslöst och nedbrytande, fast på ett annat sätt. Och emedan den maskin- produkt som vinnes utan människohänders möda, aldrig tycks förslå hur än farten på produktionen sät- tes upp, så började man rädas för att råmaterial och drivmedel skulle ta slut.

Men då uppfanns nyckelordet varmed man kunde få jorden att lämna ut energier och råmaterial hon tidigare gömt på, och så öppnade sig nya väldiga perspektiv.

Tron på vetenskapen och vetenskapsmännen er- satte religionen.

Tron på mänsklighetens och på vetenskapens fram- tid smälte ihop till ett. En dag läser man i tidningen att genom kromosomfördubbling eller hormonduscher ska växtligheten kunna bli enorm. En annan dag att

lovande undersökningar pågå att medels fotoelektriska celler överföra solenergien till elektrisk ström. En enda strålande solskensdag ska då förse ett hushåll med den elektriska kraft det kan behöva under ett helt år, man räknar med hushåll i alla fall märkvärdigt nog. Textila råämnen ska framställas av kol, luft och vatten i förening, även av olja och av glas. Egentligen kommer det inte att behövas kläder annat än av etiska och estetiska skäl, ty värme skall alstras direkt i människokroppen medels infraröda strålar.

Vem har sagt allt detta? Jo det är den populära pressen. Varför? Den måste uppmuntra publiken och förströ den, så att den inte börjar fundera på hur det kan komma sig att så mycken energi, flit, genialitet och god vilja resulterat i det elände vari vi nu befinner oss.

OXBÖLAREN

"Såsom den svagare har kvinnan varit den ursprungliga trälen och befinner sig hos alla råa nationer i detta tillstånd. Civilisationen har givit henne mänsklighet och även medborgerliga rättigheter".

Erik Gustaf Geijer.

Det var denna och liknande satser som gav den svenska kvinnorörelsen dess historiska perspektiv. Därmed inspirerades den att följa den linje som slutligen fört den mot en vägg.

Mot den generösa civilisationen som givit kvinnan mänsklighet kunde hon naturligtvis inte öva någon kritik. Utvecklingen på 1800-talet, så grymt tanklös egentligen, kunde väl ha behövt genomarbetas och genomlysas från alla sidor, även kvinnornas. I stället var kvinnornas attityd antingen likgiltig eller beundrande. De kvinnor som trodde sig leva i en ung epok med strålande möjligheter, förlorade blicken för den ställning och de kunskaper de tidigare haft. Visst hade deras anmödrar varit duktiga och kunniga och outhärliga, men de var ju trälarna utan mänsklighet!

Vi får akta oss för att från vår utsiktspunkt se överlägset på en sådan inställning. Hellre bör vi fråga oss hur mycket vi räddat över av det levande, oegennyttiga och äkta som präglade den första kvinnorörelsens strävan och ger den dess värde. Men vi kan ju inte hjälpa att vi vet hur det gick, och den vetenskapen kan vi inte helt göra oss fria från, när vi försöker sätta oss in i dessa kvinnors eller deras auktoritetens sätt att se och tänka.

När vi nu läser Geijers försäkran att kvinnorna såsom de svagare alltid varit den ursprungliga trälen, så måste vi komma ihåg, att när det gäller kvinnorna glappar alltid den vetenskapliga objektiviteten. "I kunnen icke behandla kvinnorna lika även om I önskadet det" sade redan Koranen. Men det är inte bara kvinnorna som far illa av Geijers omdöme utan även de så kallade råa nationerna. Geijer som i andra sammanhang vet så mycket om den enskilda människans värde och kärlekens makt att övervinna världen, kan inte tänka sig annat än att den råa styrkan avgjort förhållandena könen emellan hos alla folk och i alla skeden, som inte åtnjutit civilisation. I hans uppfattning slår faktiskt en ton av råhet igenom, som man inte kunde ha väntat av denna känsliga epok.

Föreställningen om kvinnorna som det svagare och det översvinnliga könet var en romantisk älsklings-tanke som tvingade de för tidsstämningen känsliga unga kvinnorna att lägga sig till med både fin bildning, poetisk uppfattning och svimningar och tårar

i stor utsträckning. Men kunde man ändå inte begärt att de duktiga, outtröttliga och dominerande husmödrarna borde ha varit närvarande för Geijers medvetande liksom alla härdiga kvinnor som den tiden gick ute i jordbruket, som mejade på åkern, tröskade på logen, skötte djuren, bar de små och hävde på de gamla?

Detta arbete hade stolta anor, det var friborna kvinnors självvalda arbete. Hans felbedömning kan förklaras av att han levde i en tid då det började degenerera, men varför gjorde det så? Ett av skälen var att den kunniga handen och den starka armens värde började dala i och med att industrialismens epok steg upp vid horisonten.

Men hur kunde civilisationen ge kvinnorna mänsklighet? Tyckte Geijer vid sitt besök i England att det var detta civilisationen var inriktad på? Själva dess väsen var kvinnorna främmande. Arten av dess framsteg var sådana att de måste göra kvinnornas kunnskap successivt överflödig och därmed rikta ett förintande slag mot deras prestationsförmåga och självkänsla samt skapa problemet yrke-äktenskap för dem.

Ändå var Geijer säkert uppriktig. Själv var han så civiliserad att han aldrig skulle använda sig av sin större styrka, runt omkring sig såg han civiliserade män ålägga sig behärskning och disciplin gentemot kvinnorna, ja ägna sig åt dyrkan av kvinnlighetens idé. Han iakttog att en uppluckring skedde i opinionen till förmån för reformer som skulle

"vidga kvinnornas arbetsområden". Han kunde peka på att han sympatiserade med Fredrika Bremer ett långt stycke och att han och andra professorer ägnade tid åt tankeutbyte med entusiastiska damer.

Det var inte svårt och har aldrig varit svårt för intellektuella män att deras fylgior, egerior och musor icke varit erkända som rättskapabla personer, och att lagarna inte tillerkänt dem nog förnuft att förvalta en liten förmögenhet eller förvärva den, inte tänker man på sånt när man föredrar ett mästerverk. Men vad som hände var att fylgiorna, egeriorna och musorna började finna det svårt själva, åtminstone mellan de litterära sammankomsterna.

Man måste ständigt komma ihåg hur bunden kvinnan, särskilt den borgerliga, var av sed och konvention, hur beroende av manliga anförvanternas godhet eller godtycke, för att förstå hur varje liten justering av lagarna kunde betraktas som en stor vinst. Ständigt måste man komma ihåg att kvinnornas mångsidiga yrkesutbildning i hemmets sysslor värderades ungefär till mat, kläder och husrum i det hem där de utförde sitt arbete. Kvinnorna fick sin värdighet genom den äktenskapliga föreningen med en man av stånd och betydelse, och det husliga arbetet självt, särskilt om det utfördes i föräldrahem eller i släktingars hem av en åldrande flicka eller gammal mamsell, var liksom för självfallet att vinna erkännande och beaktande, hur betydelsefullt det än var. Om man kommer ihåg hur starkt omvärldens värdering av ens arbete påverkar ens egen uppfattning,

förstår man att kvinnorna värderade sin egen kun-
nighet ringa och tog förlusten av den lätt, blott de
fick göra något annat.

Först om man gör det kan man förstå hur kvin-
norna kom att bita sig fast i föreställningen att de
aldrig ägt ett människovärde och höll på att få ett nu.

*

Geijer använde ordet civilisation för att beteckna
kvinnornas befriare. Ersätter man detta obestämda
ord med liberalism så kan i varje fall ingen tvekan
råda om källan där den svenska kvinnorörelsen lik-
som den anglosachsiska hämtade idéer och veder-
kvikelse. Lydia Wahlström säger i Svenska kvinno-
rörelsens historia "att kvinnofrågan från 1840-talet
till 90-talet såsom en konsekvens av liberalismen näs-
tan mera var en männens än en kvinnornas sak".
Den lika arvsrätten genomfördes av liberalen Oscar I
1845, vilket dock inte gjorde någon skillnad för kvin-
norna så länge mannen som målsman förvaltade
arvet. De ogifta kvinnorna tillerkändes snart rätten
att på särskild anmälan hos domstol bli myndiga,
men detta först vid 25 år, den ålder då de redan
borde vara gifta och inne under mannens målsman-
skap.

Man kan väl förstå att den första kvinnoföreningen
här i landet syftade till att verka för gift kvinnas
äganderätt. Hustrun var ju faktiskt bunden till hand
och fot och berodde helt av sin personliga förmåga

att kunna skjuta mannen framför sig om hon önskade företa sig någonting. Men vad man däremot inte kan förstå är att människor kunde betrakta dessa tokiga förhållanden som de ursprungliga och naturgivna, själva målsmanskabet som efterträdde husfrudömet var ju inte gammalt alls.

Det har diskuterats mycket över kvinnorörelsens ursprung. Somliga söker den i en längtan till frihet och delaktighet i den kulturella utvecklingen som stiger fram ur kvinnlighetens djup. "Kvinnan skall göra själva sitt väsens nödvändighet till utgångspunkt för sin strävan efter frigörelse", heter det på Ellen Keys språk. Andra menar att den helt enkelt uppstod för att placera kvinnokraft som blivit över genom industrialismens intåg.

Men denna frågeställning faller bort, när man fattat att kvinnornas eviga önskan inte är frihet i vanlig mening för egen person utan frihet att fylla sin uppgift att trygga släktets tillvaro och dess kontakt med den uppehållande kraften i universum.

Vi ser att kvinnorna vid industrialismens inbrott befann sig på en ödesdiger punkt i sin historia. De delade upp sig i två grupper, den ena gav sig ut att söka nya uppgifter och nya vägar, den andra inrättade sig i hemmet med en mindre verkningskrets och därmed ett mera beroende läge. Historien hade velat att vi skulle genomleva denna period. *Men männe inte tiden nu är inne för oss att återförenas, visa av erfarenheten och beslutna att söka vår egen linje igen?*

Vi kan emellertid inte hoppa över denna period i en redovisning sådan som denna. Vi kan inte förstå vårt läge av i dag utan att ha gjort klart hur kvinno- rörelsens första skede förlöpte, hur dess offensiva period klingade ut med erövringen av den formella likställigheten, hur den sedan mer och mer tvangs på defensiven, hur dess ställning varit till den stora grupp som stått utanför, vilka skridningar som skett i kvinnornas läge helt och hållet oberoende av författningsreformer och behörighetslag.

*

Arbetslösa döttrar är en börda för fäder såvida dessa inte ha nog stark ekonomi att underhålla dem, medan de förnöter dagarna vid sybågen, pianot och skissboken. Därför sammanföll kvinnornas krav på arbete med fädernas intressen. De tillgodosågs också nödortfigt genom en rad reformer under den femtio- årsperiod då kvinno- saken var männens sak. Hindren för ogifta kvinnor att driva handel och öva yrke avlägsnades. Anstalter för elementarbildning upprät- tades för dem, från vilka de kunde gå över till lägre tjänster särskilt inom kommunikationsverken, enligt Lydia Wahlström.

De kunde så småningom ta studenten och för dem som överlevde denna pärs stod universiteten så pass öppna att de fick studera där och avlägga alla examina utom vid teologiska och juridiska fakulteterna.

Emedan allt vad jag kommer att säga om kvinno-

rörelsen inte avser kvinnorna i deras möte med vetenskapen, vill jag här flyktigt antyda hur detta möte ter sig för en utanförstående som träffat, missförstått och tänkt över många av pionjärerna.

Jag föreställer mig att de, trötta på att bara vara fint bildade i största allmänhet, trivdes med att få välja en vetenskaplig disciplin, lära behärska vetenskaplig metodik och från grunden tillägna sig ett ämne.

Jag älskar natten vid min arbetslamps sken,
som lyser över pennans tankelekar",

diktar Alma Söderhjelm. Vistelsen vid universitetet kunde betyda möte med det rena tänkandet, med de ovanskliga kulturförvärven och insikt i de stora sammanhangen, men också tvånget att nöta tid och kraft på att arbeta sig igenom massor av sågspånshögar som representerade vetenskapliga gnagares flit. Genom sin ensamställning, genom känslan av att vara påpassade och tvingas klara sitt köns anseende, fick dessa pionjärer en särskild resning och slipning och sina speciella komplex. Den bästa psykologiska studie som finns över den kvinnliga individen i detta läge är gjord av Emilia Fogelklou i hennes korta minnesord över Hilma Borelius.

För att komma fram till några självständiga resultat måste dessa kvinnor förmå att med bibehållna krafter och förnuft passera genom hela denna manliga värld med dess vyer och pass, klyftor och fallgropar, klara källor och hopplösa träsk. Kunde de

genomgå den prövningen, var de säkert mer skickade att komma till självständiga resultat än dessa som bara genomgått livets skola eller ett flickläroverk. Men det var för få som ställde upp ett sådant mål för sig och genomförde det. Och hur gick det med deras resultat? Jag frågade mig det våren 1940, då Fredrika Bremer i ett radiospel fortfarande presenterades som de gamla mamsellernas mamsell. Inte en fläkt av den sanna och nya Fredrika Klara Johanson dragit fram, inte en aning om den stora outtröttliga vandrerskan, hon som äntligen fann "sin egen himmel och sina egna stjärnor" och vars mål ligger långt framför oss ännu.

*

J
L
"Den första självständiga kvinnan" är emellertid i det allmänna språkbruket inte den som har en självständig mening, vare sig inom det ena eller det andra facket. Det är hon som utför ett från hemmet skilt arbete, åt en arbetsgivare som erlägger henne den lön han anser sig behöva betala. Endast sällan var detta arbete självständigt, men det förväxlades med sådant, emedan det var avlönat och avlöning gav självständighet. Husmödrar som än i dag med rätta protesterar mot att endast avlönat arbete kallas för självständigt yrkesarbete, bör kunna låta bli att förarga sig, om de tänker på hur uttrycket en gång uppkom. Pater familias hade ju haft en oerhörd makt i sin hand genom att ha ensamrätt över de reda pengarna, och då kunde en summa på sextio kronor

i månaden göra hela skillnaden, övergång från det absoluta beroendet till en slags frihet.

De första självförsörjande kvinnorna liknade arbetarna däri att de mera såg på avlöningen än på arbetets art och värde. Så avstod dessa båda grupper från att granska själva den förvandlingsprocess som arbetet undergick i samhället och såg inte upp med de metoder varmed företagen i detta nybyggarsamhälle behandlade jorden och dess tillgångar. Detta betydde att ingen sådan granskning kom i fråga, ty alla andra parter hade fördel av omvandlingen och de nya ekonomiska möjligheterna eller trodde så.

Även om det nya kvinnoarbetet inte alltid förtjänade kallas självständigt, så skapades emellertid genom den egna inkomsten förutsättningen för den kvinnotyp som kunde överta kvinnofrågan när Fredrika Bremers närmaste efterföljerskor måste lämna den ur sina händer. Det hade också i längden varit svårt att lita helt till ansedda fruar och bemedlade änkor, ty med alla sina möjligheter saknade de den omedelbara erfarenheten av kampen för brödet och erfarenheterna ute på arbetsmarknaden tillsammans med män som arbetsgivare och konkurrenter. Dessa som nu tog vid hade fått yrkesträning och arbetsdisciplin. Därjämte hade de skaffat sig så pass ekonomiskt oberoende att de kunde avstå från alla världsliga beräkningar i samband med kärlek och äktenskap och kosta på sig att förbli ogifta, ifall inte deras mycket höga fordringar på kärlekens halt uppfylldes.

Det var samma fördel som en gång i klostren garan-

terades kvinnor vilka ville utbilda anlag och fullfölja intressen inom ordensreglernas skydd. Ivar Harrie har i sin jubileumsöversikt till Idun, kallad Kvinnornas stora äventyr, gjort denna jämförelse och även insett att friheten var ödsligare för 1800-talets självförsörjande kvinnor än för klosterkvinnorna. Likväl var den även för dem väsentlig. De kunde nu mot bakgrunden av en egen inkomst säga nej till en friare som föräldrarna ansåg passande och ja till en som dessa varken valt eller gillat. De kunde kosta på sig att sörja en ungdomskärlek genom hela livet och leva för ett minne om de ville. Flera av de stora kvinnliga pedagogerna och skolföreståndarinnorna, dessa som är vår motsvarighet till de väldiga abbedissorerna, torde nog ha gömt en sådan tragisk ungdomshistoria bakom sitt livsverk till den kvinnliga ungdomens bästa.

Hela världens diktning lämnar besked om hur kvinnorna under patriarkatets epok förödmjukats av att bli tvingade till giftermål. Den tröttnar aldrig på ett motiv som den får genom kvinnornas reaktioner på ett påtvingat äktenskap. Danaiderna dödar sina män bröllopsnatten emedan de aldrig ville haft dem, Brunhilde intrigerar ihjäl hela karlbeståndet omkring sig, Isolde bär sig mycket illa åt på sitt vis, och allra sist sträcker sig hjältinnan i Ernst Ahlgrens främsta roman Pengar förtvivlad mot det betalda arbetet som ett medel till befrielse. Men innan dess har många gråtit ihjäl sig eller pinat livet ur sina män.

Det är mot denna bakgrund vi måste se Ellen Keys glödande förkunnelse om kärlekens rätt och hennes krav på att kärleken och inte den samhälleliga sanktionen skulle konstituera äktenskapet. Visst är vi alla påverkade av henne och har levt ett långt stycke på den kamp som hon och Frida Steenhoff förde för den kvinnliga personlighetens rätt inom det emotionella livsområdet. Men Ellen Key gläd förbi det faktum att i det samhälle där vi levde kunde inte kvinnorna driva igenom erotisk självständighet utan att äga betalt arbete och knappt då. Hon av alla kritiserade arten av detta arbete, och det var vist av henne, men då hon begärde av kvinnorna både att de skulle avstå från förvärvsarbete inom männens område och ägna sig åt att förfina och förädla kärleken, hamnade hon i en orimlighet. Ty skulle kvinnorna fylla den uppgift hon ansåg vara den högsta, nämligen att skapa harmoniska mänskliga relationer, måste de lägga sig i allt det som Ellen Key i sin översvallande beundran för den manliga begåvningen ville hindra kvinnorna från att plåstra med för att i stället ägna sig åt hönsskötsel, trädgårdsskötsel och barnavård. Mekaniseras tillvaron i övrigt, så försämras de klimatiska villkoren för kärlekens växt, och den glans som kärleken förlänar åt det sexuella livet försvinner. Att isolera kärleken från samhällsutvecklingen är lika omöjligt som att göra religionen till en privatsak.

Kvinnorörelsens ledning insåg dess klarare den ekonomiska självständighetens värde och ansåg intet pris för högt för den. Måste de emotionella kraven

sättas åsido, så fick det ske, man var ju en pionjär som kämpade för att nya släktled skulle kunna nå sin mänsklighets hela fullbordan.

Men eftersom dessa kvinnor inte tillfredsställdes av vad de själva uppnått, måste de sträcka sig vidare och fordra medborgarrätt för att kvinnorna skulle kunna få vara med och göra sin insats i utvecklingen. Man ville avlägsna de sociala orättvisor varunder gifta kvinnor, ogifta mödrar och oäkta barn måste lida, man ville hjälpa de fattiga skikten i samhället till deras rättmätiga del av utvecklingens vinster, vilka vid sekelskiftet ännu föreföll oss lysande.

Liberalismens män som hjälpt kvinnorna till deras mått av frihet, var också beredda att ta konsekvensen av sin åskådning genom att teoretiskt erkänna kvinnornas rätt till fullt medborgarskap. Det blev då helt naturligt att när kvinnofrågan kom in i rösträtts-skedet, så betraktade rörelsens ledning liberalismen och kvinnorörelsen som orsak och verkan eller mera modifierat som två skott på samma stam. Partiets framgång blev då helt logiskt kvinnornas.

Rösträttsrörelsens uppgift blev att samla en beaktansvärd minoritet av kvinnorna kring kravet på medborgarrätt samt att se till att så många som möjligt kvalificerade sig som medarbetare i det nya samhälle vilket höll på att växa fram.

Den stora massan av oss som fångades av denna utsikt och som sökte bilda oss för framtida värv vid sidan av vårt förvärvsarbete, såg vår uppgift i att vara snälla och flitiga elever. Under kurserna i med-

borgarskap satt gamla och unga sida vid sida, man övade sig blygt i föreningsteknik och vältalighet, lyssnade till politiska talare och statsmän som ställde sig till förfogande, försökte fatta skillnaden mellan olika nationalekonomiska teorier, snappade kanske upp lite filosofi och kulturhistoria för att avrunda den blivande medborgarens utrustning.

Allt detta var mycket roligt när man hade en ledig kväll att odla sin själ på. För min personliga del förenades yrkesarbetet som referent på ett utmärkt sätt med möjligheterna att anamma en massa kunskapsstoff. Nu efteråt tycker jag nog det var sorgligt att det var en så kortlivad och torftig världsbild eleverna invigdes i.

Varför, frågar jag mig, måste det just vara den materialistiska historieuppfattningen som mötte våra mottagliga sinnen? Många trivdes med den blott därför att den stod i motsats till den bibeltolkning vilken degraderat kvinnorna till en lägre sort. Materialismen sammanföll ju i tiden med kvinnornas epok, det var anledningen till att de lättare imponerades av den säkerhet varmed den förkunnades. Men kraftigare skäl bör man ha för att skaffa sig en ny världsbild! I det lagbundna universum som hålles i gång av en motor, måste kvinnorna i längden känna sig illa till mods. En levande, växande organism i vilken bor en osynlig ande, är den naturliga symbol under vilken de kan fatta världsalltet, men nu skulle den prompt vara en maskin. Ja en maskin var även människan såtillvida att om man skyfflade i henne så och så

många värmeenheter per dygn i form av äggvita, fett och kolhydrater, så hölls förbränningen i gång och hon producerade sitt kvantum energi i skolkatedern, i fabriken, vid diskbänken, lagbundet och bra. Determinismen varierades av behaviorismen och freudianismen med sina tokiga oedipus- och kastrationskomplex, komplicerades av bergsonianismen och ärftlighetsläran, så man fick inte vara maskin heller i lugn och ro.

Ibland undrar jag om det skulle skett någon skada ifall vi behållit vår gamla världsbild tills den reviderades och återställdes på sin plats igen. Den snälla eleven hade många ögonblick av tomhet, tvivel, hjälplöshet och hemlöshet. Ellen Key hånade visserligen dem som tröstade sig för livets besvikelser med hoppet om vilan i graven och harpan i himlen, men hennes adepter kunde tycka att utvecklingsteorien, medborgarrätten och likbränningen var en dålig ersättning för löftet om fullkomlighet och evig fred.

Man kan invända: varför ska kvinnorna slippa pröva och förakta, begå misstag och kämpa sig igenom till en visshet? Ingalunda ska de slippa det men detta är något helt annat än att successivt inlära den manliga forskningens kortlivade sanningar i populär förenkling. Och varför är vi då så dumma att vi går med på det? Ja all vår uppfostran mynnar ut i att det är så det går till. Till och med nu, då mycken kunskap som kvinnorna ägt som mödrar, hushållare och undervisare återupptäcks igen, serveras den gamla visdomen som nyupptäckter.

Man får försöka vara glad att de gamla lärdomarna kommer fram på sätt det än sker. Men hur skulle det inte stimulerat oss till att göra erfarenheter och dra slutsatser, om man någon gång förmått sig att antyda de nya rönens samband med den gamla erfarenheten! I stället så visslar vetenskapen på kvinnorna och räcker dem ett ben av det byte, de själva en gång fångat in. Och kvinnorna gör som jakthunden, slickar husse på hand till tack.

*

Så långt man förstår bör man försöka låta rätt vara rätt. Om inte rösträttsrörelsen under sitt första skede stått under 'det frammarscherande liberala partiets beskydd, hade det kanske aldrig lyckats att hålla den uppe. Bristen på gensvar hos majoriteten av kvinnor skulle helt enkelt ha kvävt den. Jag tänker här på den borgerliga kvinnorörelsen. Socialdemokratiens kvinnor tillhörde med fastare band sitt parti, antingen de var direkt organiserade eller ej. De måste och kunde foga sig, när deras män dömde det olämpligt att komma fram med kvinnornas krav på rösträtt samtidigt med sina egna. Ty de var övertygade att så snart deras män fått makten, skulle de lösa alla samhällsproblem, även kvinnornas. Och så långt detta går genom att bygga ut ett socialt säkerhetssystem har de ju också gjort det. De har snällt kommit med sina vinster till hemmen, till hustrurna och barnen. Mot de kvinnliga arbetskamraterna har de

däremot haft en helt annan hållning, konservativ och sällan generös.

Den borgerliga kvinnorörelsen trodde nog aldrig att män ensamma, inte ens liberaler eller höger ensamma, kunde ordna upp samhället. Men de som med gott samvete kunde förena sitt eget idéprogram med liberalismens, räddade illusionen att arbeta i tidens egen rörelseriktning. Och det var en stor sak.

Det andra betydelsefulla faktum som stärkte rörelsen var dess internationella karaktär. Även om dess omfattning överdrevs i reklamsyfte, så fanns det verkligen då för tiden ett samarbete och kamratskap över gränserna. Dess synliga uttryck blev Internationella rösträttsalliansen som bildades 1904. De stora internationella kongresserna var allt rätt torftiga till sitt ideologiska innehåll i förhållande till den yttre apparaten, men de gav något nytt: nämligen sammanhållningens fröjd samt en förhoppningsfull och festlig prägel åt det mera glanslösa hemarbetet.

Det vilar fortfarande ett skimmer över minnet av de år före första världskriget, då aktiva och organiserade rösträttskvinnor arbetade på att intressera sina medsystrar för rösträtten och beveka männen att ge oss den. Vi var så långt ifrån karlhatare att det tvärtom låg ett stänk av kollektiv förälskelse i den iver varmed vi gemensamt vände oss till männen med erbjudan om samarbete i det offentliga livet. Trots att en stor grupp män tackade nej och andra svängde sig och bad att få uppskjuta samarbetets stund i det längsta, så förmodar jag ändå att de inte

kunde bli helt oberörda av den jättekompilmanng vi gav dem genom att uppställa dem som mönster och anamma all den kunskap som föll från deras bord.

Egentligen är ju detta som sker mycket egendomligt. Först har männen på alla sätt försökt överglänsa kvinnan och det inte minst på barnafödandets område, genom omfödelseriter, genom adoption, fostbrödralag, apostolisk succession och slutligen genom att skapa maskiner som rör på armar och ben, äter mera, springer fortare, slår hårdare och producerar mera än någon av kvinna född. Sedan kommer kvinnan och försöker, väl inte att överglänsa, men att bilda sig efter mannens beteendemönster. Hon har ingen aning om var han fått sitt mönster ifrån en gång, och det har han på denna tidpunkt inte heller.

När man från dagens utsiktspunkt betraktar detta skede, följs de ljusa minnena obevekligen av en skugga. Det vilade en hemlighet över dessa förhoppningsfulla år och den var fördold för oss. Vi förstod inte att den värld till vilken vi ville vinna inträde var dömd.

Det var då för mig t. ex. möjligt att förenkla problemen till den grad att agitationen var lätt och tacksam att sköta. En gång gav vi ut ett agitationsnummer för rösträtten, som vi själva sålde på gatorna. Anna Lindhagen var den första som vågade sig ut från Lästmakaregatan 6 med en bunt under armen, pionjär även här som på så många andra områden. Inne i numret fanns en teckning, förfärdigad av Gwen. Där såg man en dåre med halsduksrosetten

i nacken, en fånge i kedjor samt Selma Lagerlöf. Där hade vi tre kategorier som Sverige nekade medborgarrätt. Argumentet var oemotsägligt. När man på motsidan försökte förklara för oss hur mycket kvinnorna utan medborgarrätt hade att säga till om, skedde det så här: "På bondhustrun vilar detta rikets bestånd, just därför hinner hon inte syssla med politik". Ingenting kunde vara mera ägnat att hindra oss från att undersöka om det låg någon sanning i påståendet att inflytande var möjligt utan rösträtt, men jag menar därmed inte att vi skulle varit befriade från skyldigheten att göra det.

*

När radion förmälde om Tagores död tog jag fram vad jag hade av hans författarskap och kom då på följande beskrivning av det irrationella inflytande som jag en gång avskydde så mycket att höra talas om: "På vårt språk kallar vi kvinnors makt över männen Shakti. Om Shakti försvinner, förlamas den skapande processen i samhället, mannen mister sin vitalitet och blir mekanisk i sina vanor".

Han säger vidare att förhållandet mellan könen så reglerats i hans land att Shakti inte kan verka och "som en följd därav är Indien maktlöst mot främmande erövring".

Vilken hälsosam chock jag skulle fått för trettio år sen, om de orden kommit under mina ögon då!

NÄR VI SKULLE BÖRJA GÖRA HISTORIA

Vi brukade ofta tala och skriva om hur spännande det skulle bli då vi med en gång skulle börja att göra historia. Snart skulle den författningsreform som gav oss rösträtt klubbas genom för andra gången av talmännen och sen så! Vi sa att det spännande just var att ingen visste hur denna historia skulle gestalta sig. Den skulle den kvinnliga egenarten bestämma, som förut aldrig bestämt någonting. Jag vill helst inte yttra mig om hur man kunde tro att den aldrig förr haft någon lämplig jord att växa i, att den kunnat bevaras latent genom mänsklighetens historia utan att mista sin grobarhet, och att den skulle spira så fort den kommit ner i medborgarskapets mylla. Kanske inte alla trodde det, kanske ingen mer än jag. Nu liknar jag mig själv från den tiden vid en figur som står på en mark, bildad av tusende höstars multnade löv, ser upp mot en väldig vårgrön gammal ek och utropar: se den grönskar! se den grönskar för första gången. Undras vad den ska bära för okänd frukt! Pennskaftet 1910.

Hur svårt intelligens och fantasi bands av uppfattningen att kvinnorna aldrig haft någon historia, blev först riktigt påtagligt, när medborgarrätten blev verklighet. Men redan förut kunde jag stundom känna det ganska kusligt att inte alls kunna redovisa för hur tron på människan, på kvinnan och hennes förmåga att bära och utnyttja frihet, skulle gestaltas i verkligheten. I hög grad trodde jag nog att historia och ekonomisk-teknisk expansion täckte varandra, sedan krigshistorien tillhörde det förgångna — för vår svenska del absolut och för andra folk alltefter som de nådde vår grad av förnuft och stabilitet. Denna expansion fordrade av kvinnorna två ting: dels att de trasslade sig med i densamma, dels att de gick in för att mildra dess svårigheter genom en sociallagstiftning som höll sig rappt vid sidan av utvecklingen. Av sådant begrep jag inte mycket, men jag kände många kvinnliga experter på området, och nästa generation skulle uppvisa oändligt många fler. Själv hoppades jag att få uppleva: den reglementerade prostitutionens avskaffande, kvinnounderskott i landet men trots detta starkt kvinnligt inslag i riksdag och regering samt internationell avrustning, och löjligt nog, en effektiv lag mot skogsskövling.

Men historia kan inte börja på visst klockslag som ett plenum i riksdagen. Varje historisk insats måste skjuta upp ur sina djupa rötter och vi visste inte att vi hade några.

Så kom rösträtten i ett upprört ögonblick vid världskrigets slut. Genom barn- och äkenskapslagar-

na, skolreformen och behörighetslagen fick kvinnorna strängt taget av de lagstiftande myndigheterna det mesta som begärts för deras räkning.

Nu kunde de börja göra historia.

Det första de gjorde var att upplösa den sammanhållning med vars hjälp de kunnat göra historia.

En förpostfäktning och inte mer hade kvinnorörelsen hittills varit. Den hade slutat med erövringen av en nyckelposition från vilken man kunnat tala vackert med de tidigare ensam innehavarna av makten och tala bestämt också för den delen. I detta ögonblick upplöser sig hären. Till på köpet under motiveringen att den blir starkare och framgångarna större om varje soldat antingen sitter hemma eller slinker över i motsatta lägret, som inte tänkt på att upplösa *sin* sammanhållning.

En kort och intensiv överläggning föregick detta beslut. Argumentet för upplösning gick ut på att samarbete med männen omkring samhällsfrågorna var det enda naturliga. Detta är bestickande riktigt och alla kunde instämma så långt. *Men när argumenteringen fortsatte med att säga att nu var tiden för detta samarbete kommen, då tog den, som vi nu vet, bittert fel.*

Beslutet att upplösa rösträttsföreningen förorsakade mycken bitterhet hos minoriteten som velat ha den kvar. Likväl tror jag inte någon då kunde förutse hur farligt det var att likvidera den. Jag tror förstås att det också varit farligt att behålla den. Ty de inre förutsättningarna för en enhetlig kvinnopolitik

fanns inte. Den sammanhållning som existerat hade kostat många en hel del offer. Ingen av dem som varit med om den hade undgått att lida för den i sina hem, bland sin släkt, inför den man eller de män vars missnöje de fann svårt att bära. De flesta bara längtade att få upplösa sammanhållningen med dess tröttsamma slitningar och börja samarbetet med männen som stod i så förklarar ljus. Nu skulle man äntligen befrias från tvånget att blott hålla sig till det formella medborgarskapet, nu skulle man få ägna sig åt sin älsklingsfråga vilken den nu var. De reformplaner man hyste, skulle skadas om kvinnorna isolerade sig i samhället och ställde sig i opposition till det.

Kvinnorna kunde inte lösa problemet så enkelt och klokt som t. ex. idrottsmännen gjort, vilka på en gång kunde vara lojala medborgare, fästmän och familjefäder och få en massa entusiasm, tid och pengar över till sin egen rörelse, vilken de till på köpet förmådde göra populär genom alla samhällslager. Varför? Vi hade att brottas med ett oändligt svårare problem.

Efteråt har jag tänkt på att denna svårighet till sammanhållning kan hänga samman med att det kvinnliga samarbetet i stora arbetslag blivit upplöst, då byalagen sprängdes och naturahushållningen började avvecklas. Bristen på träning i samarbete under kvinnlig ledning i det dagliga arbetslivet, kan mycket väl ha haft en hel del att göra med de svårigheter till samarbete i föreningslivet som vi alla väl känner

till. Men djupare ner får man kanske gå efter orsakerna, ner i de skikt, dit tusenårig propaganda sjunkit och sänder upp impulser av missmod, trots, rädsla och därmed sammanhängande avund.

*

Som ersättning för Landsorganisationen för kvinnans politiska rösträtt bildades Svenska kvinnors medborgarförbund med uppgift att samla kvinnorna kring gemensamma intressen utanför partierna. Fredrika Bremerförbundet fick fullt upp att göra med att se till att lagarna till kvinnornas förmån tillämpades och utbyggdes. Några enstaka kvinnor lyckades komma precis på rätt plats med möjlighet att göra betydande insatser. Men i stort sett var situationen den att den kunnighet kvinnorna förvärvat genom sina studier, i sina yrken, genom sina erfarenheter om bristerna i socialvården, den tog de med sig när de försvann i de redan existerande partiorganisationerna och där förnötte de sin ambition och arbetsvilja. Alla partier hade sina kvinnoorganisationer, vilket blev det närmaste fältet för de politiskt intresserade kvinnornas verksamhet. Hur det kunde gå för en sådan kvinnoorganisation som inte ville nöja sig med att vara bara hjälp och stöd åt sitt parti, det berättas målande av doktor Ada Nilsson i hennes bok: "Barrikaden valde oss". Där får man veta hur det kunde vara att arbeta inom, jämsides med och slutligen utanför ett politiskt parti.

Tron på att kvinnorna inom partierna skulle kunna arbeta sig fram till en sådan ställning att de kunde färga partipolitiken, den sveks. Antingen det nu berodde på att partierna inte stod ut med kvinnorna, eller tvärtom. Det finns ännu opolitiska kvinnoföreningar som hoppas på att kunna få stöttrupper inom de olika partiorganisationerna och så större inflytande. Om detta skulle lyckas vilket jag inte tror — ja så är ju partierna numera utan inflytande själva.

*

Inom rösträttsrörelsen talade vi ofta om dem som skulle bli större än vi, fler än vi och hinna längre.

Hur var nu situationen för dessa som trädde till utan att ha varit med om rösträttsarbetet? Den hade sina trevliga och otrevliga sidor. Och att så var ansågs i hög grad vara föregångarnas förtjänst, respektive fel.

Under den tid då Landsorganisationen för kvinnans politiska rösträtt var som mest verksam, hade rösträttskvinnan omgivits av en viss skräck och olust. Inte minst de utanförstående kvinnorna fruktade denna typ.

"Om hundratusen för det rätta beder,
men tusen kvinnor riva allting néder,
vad är då nyttan utav rösträtten?"

frågades i en lång antifeministisk dikt som torde ha uttryckt många känslor. Vi kan nu med större öd-

mjukhet medge att de bättre än vi insåg att någonting gick förlorat samtidigt som vinster gjordes. Men de trodde att det var *vinsterna* som var orsaken till förlusterna och vände sig följaktligen mot dem som hade fräckheten att äventyra allt genom att begära likställighet. Så ägnade de sig mer åt att bekämpa de nya påhitten än åt att söka rädda det livsdugliga ur den gamla ordningen. Den utvecklingens huvudlinje, som följdes av vår civilisation, den rörde ingen av grupperna vid. Den ansågs ofrånkomlig och lysande.

En viss kyla mötte dessutom från männens sida de självförsörjande konkurrenterna som "gjorde intrång på männens arbetsområde". Detta slagord bekämpade vi under en mansålder med alla då till buds stående argument men först nu har det försvunnit ur den mer anständiga diskussionen, som jag tror genom Alva Myrdals förtjänst.

De yngre som själva kände sig göra intrång, måste alltså se till att komma på god fot med männen. Då hjälpte det inte att upplösa kvinno-samhället såsom den varit och förklara att kvinnorörelsen tillhörde en avslutad epok.

Man borde också avstå från att betrakta kvinnorna som en enhet med särskilda karakteristika, vilka de dock otvivelaktigt har både som könsvaror och kulturprodukter. De skulle splittras upp i individer. När en prestation utfördes, borde man helst bortse från om kandidat A. Andersson som utfört den var man eller kvinna. Även detta är förklarligt ur psykologisk synpunkt. Det hade förekommit så många dels

översvinnliga, dels grovt nedsättande omdömen om Kvinnan, nå så ville man lägga huvudvikten på olikheterna mänskliga individer emellan i stället för dem som var könsbetingade. Det var värdigare att bli bedömd för sina prestanda som människa än som kvinna.

Denna kvinnogeneration ville varken tillskansa sig orättvisa fördelar genom ungdom och sexuell dragningskraft eller lida för bristen på dessa nödvändighetsvaror. Den tog med glädje fasta på det biologiska faktum att den hormonblandning som bestämmer könet är olika doserad mellan de olika individerna med en skala som går från de starkt understrukna typerna, d. v. s. dem som har en väldig övervikt av sitt eget köns hormoner med mycken ringa inblandning av det andras, fram till de mera obestämda, där överslaget till det ena eller andra könets förman är klen.

Denna generation har tappert och ambitiöst hävdad principen att kvinnor skulle bedömas som individer efter en värdeskala, ursprungligen upprättad av män. De har inte förstått hur heroiska de varit. Då har kanske vi äldre, som de tyckt så illa om, förstått det bättre.

Min mening har hela tiden varit att den generationen gått utvecklingen i förväg, då den trots att den individuella duktigheten, den lojala anpassningen och det gnisselfria samarbetet med männen skulle förhjälpa dem till en så kallad jämbördig ställning i samhället. Individuell duktighet blir kanhända erkänd,

men några allmänna slutsatser dras inte av en sådan. Den må vara aldrig så stor och ge ut sig aldrig så frikostigt, så hejdas dess inflytande just där det skulle nå och inverka på de stora avgörandena. Det enda som gör männen benägna att lyssna på kvinnorna och ta dem på allvar är kvinnlig sammanhållning.

Mot denna invänder många kvinnor, att så fort tecken till en sådan sammanhållning visar sig, blir männen misstänksamma. Deras första impuls är att vidtaga motåtgärder, säger man, och det är alldeles riktigt. Men emedan vi alltid strax vikit undan för dessa motåtgärder, har vi aldrig varit i tillfälle att visa männen att deras misstanke varit oberättigad. Vi har aldrig kunnat genomdriva något som varit bra både för oss och dem — såsom till exempel fred. Resultatet? Är männens omdöme kanske att kvinnorna bör tas mer och mer in i samarbetet, emedan de är så lojala och bra? Snarare är det detta: vi behöver inte ta dem med i samarbetet för de är så lojala och bra.

Tabellerna å följande sidor stödjade denna förmodan å det bedrövligaste.

*

Vid läsning av det innehållsrika förslaget till "Beträktande angående utbildning för hemarbete och familjeskap" som Husmödrarnas Riksförbund antog på sitt årsmöte sommaren 1941, ville man fråga de personer som närmast står för dess utarbetande om

Den centrala krisorganens sammansättning

	ledamöter		Tjänstemän verksamta såsom verkställande ledamöter, avdelningschefer, avdelningssekreterare e. d.	
	män	kvinnor	m.	kv.
Statens informationsstyrelse	7	—	17	3
" ammunitionsnämnd	6	—	13	—
Försvarsväsendets verkstadsnämnd .	7	—	7	—
Statens arbetsmarknadskommission .	8	1	12	—
" utrymningskommission	6	1	1	—
" livsmedelskommission	4	1	12	—
" industrikommission	6	—	31	—
" bränslekommission	5	—	31	—
" handelskommission	8	—	5	—
" krigsförsäkringsnämnd	9	—	11	—
" trafikkommission	5	—	7	—
" priskontrollnämnd	7	—	1	—
Summa	78	3	148	3

Kvinnliga ledamöter i % av manliga 3,7.

Kvinnliga tjänstemän i % av manliga 2.

skälen till deras konsekvent genomförda beslut att icke erkänna existensen av något kvinnoproblem och endast röra sig med familjens. Om det beror på att de hänför alla tidigare misslyckanden till att man kört fram krav och kritik ut från kvinnornas synpunkter, så är det ren taktik. Men jag är mera böjd att tro att de helt enkelt anser att vi är färdiga med det stadium då vi hade några kvinnoproblem och

De lokala krisorganens sammansättning

	Ordförande		Ledamöter		Ersättare		Länsarbetsdirektörer	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
25 länsarbetsnämnder	25	—	50	—	73	2	24	1
Kvinnor i % av män som ha befattning med länsarbetsnämnderna 1,1								
25 värnpliktslänenämnder	25	—	49	1	74	1	—	—
Kvinnor i % av män som ha befattning med värnpliktslänenämnderna 1,3								
	ordförande		v. ordf.		ledamöter		föreståndare, sekreterare etc.	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
33 krisstidsstyrelser	33	—	33	—	201	30	139	1
Kvinnor i % av män som ha befattning med krisstidsstyrelser 7,8								
40 inkvarteringschefer, alla manliga								

framme vid den efterlängtrade stund, då kvinnorna kan försvinna som enhetlig grupp för att med sina intressen uppgå i familjen.

Författarna har absolut rätt i att familjekunskap bör in i undervisningen och infiltrera alla ämnen från historia till matematik. De har också rätt i att det är orimligt att utesluta könsorganen vid undervisningen om människokroppen. Men lika ofullständig som en sådan undervisning om människokroppen blir, lika ofullständigt är enligt min mening ett betänkande som utesluter varje antydning om det faktum att den ena av familjens två pelare har en vacklande position. Hur oangående mödrarnas synpunkter på barnens undervisning anses vara, visar ju den stora skolkommisionens sammansättning om inte annat. Såvida inte kvinnorna igen träder ut ur den familjegemenskap, där de inplacerats av det ovannämnda förslaget, och gör kravet att skolorna ska arbeta för familjens renässans till ett kvinnokrav, har de inga möjligheter att vinna beaktande för förslagets synpunkter ens rent teoretiskt. Och så kommer vi att få höra som så ofta förr: "Kvinnor fullföljer ingenting, det stannar alltid vid ansatser för dem". Och vad skall vi svara då?

ETT NYTT PROBLEM

Motsatsställningen giftermål—yrke, hemvård—förvärvsarbete är om man lägger något perspektiv på det hela ett mycket nytt problem, men redan i början på detta århundrade mötte vi det i olika variationer.

Striden om särlagstiftningen för kvinnor, d. v. s. förbud för att arbeta i vissa yrken och vissa tider på dygnet gällde huvudsakligen industriarbeterskorna, men vi andra som kvalificerat oss till medborgare, kunde ju inte underlåta att ta livlig del däri.

Det var mycket svårt att besluta sig för en bestämd ståndpunkt i denna fråga. De som talade för skyddslagstiftning hade goda skäl, de som talade emot hade också goda skäl. De förra påpekade att det gällde att skydda släktets mödrar för en påfrestning, de andra svarade att det var väl ett dåligt skydd som resulterade i att kvinnorna motades bort från välbetalda yrken och deras konkurrenskraft minskade. Båda hade rätt och båda hade orätt. Felet var att de bekämpade varandra bittert i stället för att sätta sig ner och tänka ut ett samhälle, där möjligheten öppnades för kvinnorna att åter fullt naturligt förena

sina två urgamla uppgifter: moderskap och familjeförsörjning.

När depressionen efter världskriget satte in och de mobiliserade återvände hem, förvärrades situationen och frågan om skyddslagstiftning blev på nytt brännande aktuell. Här hade vi å ena sidan kvinnorna som av nöden eller brist på manlig arbetskraft tvingats att under pressande förhållanden vara både familjeförsörjare och husmödrar om de så strök med eller ej, och å andra sidan männen, helt naturligt vettskrämda inför utsikten att bli utan arbete. Båda parterna beroende av världsekonomiens mano-depressiva svängningar, fortfarande i motsättning till varandra i stället för att gemensamt söka en utväg ur eländet.

Internationella arbetsbyrån gick på skyddslagstiftningslinjen och där arbetade arbetsgivare och arbetarrepresentanter på samma sida. Till dem sällade sig också en hel grupp arbeterskor. Detta ehuru de väl visste att skyddslagstiftningen trots sitt vackra namn kunde användas som medel att köra ut dem ur välbetalda yrken, försvaga deras konkurrenskraft och slagkraften i deras begäran om löneförbättringar. Men de kände också påfrestningen av den rationalisering av arbetet som nu genomfördes i alla länder, varför de tydde sig till särslagstiftningen sådan den var som ett skydd mot arbetsgivarnas alltmer framträdande tendens att ta ut varje uns av arbetarnas kapacitet.

Motståndet mot särslagstiftningen koncentrerades

till den nybildade internationella kvinnoföreningen Open door. Den skulle genom påverkan på den nationella och internationella lagstiftningen se till att ingen särslagstiftning fick rubba kvinnliga arbetstagares fullständiga likaberättigande med männen. Den formulerade sitt program så här: "anställning, avlöning och arbetstid baseras på arbetets art och ej på de arbetandes kön. Oavsett äktenskap och barnsbörd har varje kvinna rätt att avgöra om hon bör ta anställning eller ej."

Rätten att sälja sin arbetskraft upparbetades under oppositionens tryck till den högsta och avgörande mänskliga rättigheten. Så konsekvent ville man vara att varje vilopaus eller andra lättnader som infördes för kvinnorna också måste införas för männen även om de ej använde dem till amning.

Detta program ansågs mycket radikalt och feministiskt! När herrarna i Internationella arbetsbyrån talade om Open door var det under åtbörder och tonfall som erinrade om suffragettstriden i världen. Men bakom detta program ligger ju den fullkomliga resignationen inför möjligheten att sätta igenom både rätt till arbete på drägliga villkor och moderskap på drägliga villkor. En så dålig erfarenhet hade Open door av arbetsgivarnas hållning, att de fruktade att varje liten lättnad vilken enligt lag skulle tillkomma landets mödrar, måste leda till att de ratades och underbetalades som arbetskraft.

Vad var det kvinnorna begärde här? *Ingenting annat än rätt att smyga in barnafödandets stora*

naturförlopp i ett industriellt inrutat arbetsliv! Bakom deras bestämda uppfattning att kvinnorna skulle orka bra med detta, låg kanske något minne av att de i längst förfluten tid kunnat förena moders- och uppfostrarplikter med ett omfattande yrkesarbete till hela familjens försörjning.

Felet var att tänka sig denna kvinnornas prestation upprepad i ett samhälle där förutsättningarna för att genomföra den var borta.

Längre fram fann man en ståndpunkt som sökte förlika de båda stridande synpunkterna. Kvinnoarbetskommittén under Kerstin Hesselgrens ordförandeskap kommer fram till att problemet kan lösas för kvinnorna *inom* det nuvarande samhällssystemets ram. Den utgår från att den fortskridande industrialiseringen är ett ofrånkomligt faktum och lägger in hela sin auktoritet för kravet att det industrialiserade samhället ska anpassa sig efter mödrarnas behov så att de utan risk för överansträngning eller försummelser på något håll ska kunna sköta yrke, hem och barn. Samhället kan göra bostäderna och hushållsarbetet mera lättskötta, det kan hjälpa modern med vården av barnen, det kan kompensera henne vid barnsbörd för minskad arbetsförtjänst, det kan bereda henne halvtidsarbete, gardera henne emot att bli avskedad vid äktenskap och barnsbörd.

Hela tonen i betänkandet erinrar om att problemet kommit in i ett annat läge. Detta skedde dels genom upptäckten av vår bekymmersamma befolkningssituation som då ännu syntes fordra hänsyn för kvinnor-

nas svårigheter, dels genom upptäckten att den hårda rationaliseringstakten icke var inbringande för arbetsgivarna utan tvärtom. Avspänning, vilopauser, allt sådant som Open door ansett nödvändigt att avvisa för blivande och ammande mödrar såvida inte alla arbetare fick del därav — visade sig vara bra för arbetsresultaten överhuvud. Därmed var, tyckte man, en väg funnen att göra det drägligt för kvinnorna i industrien utan att minska deras användbarhet där.

Så kunde man tycka att denna strid tillhör ett tillryggalagt historiskt skede. Men det är ej så. Endast samhällen med någorlunda balans kan kosta på sig att räkna efter vilken behandling av människomaterialet som betalar sig i längden. Det blir helt annorlunda när det kastas ur sin jämvikt genom en jättekris som den nuvarande. Nu gäller det åter att sätta upp takten, nu gäller det att klara sig över, nu gäller det att samla alla resurser på krigsmaskineriet. Här i landet har samhället ännu inte övergivit sina försök att anpassa sig efter kvinnornas krav, men situationen är så osäker, att vi har all anledning betänka hur lätt privilegier kan försvinna. Det enda trygga, i den mån någonting är tryggt, vore en ordning där hemplikter och förvärvsarbete organiskt hängde samman till ett helt.

*

Tack vare skönlitteraturen, tack vare Ellen Key och hennes lyckomoral mötte de borgerliga kvinnorna motsatsställningen mellan giftermål och yrke först

som ett psykologiskt problem. Det var inte bara kvinnans kärlek och mannens verk som var fiender av begynnelsen — det vill säga från begynnelsen av 90-talet. Konflikten mellan kvinnans kärlek och kvinnans verk var även för författarna ett älskat motiv.

Men så småningom fick det problemet en mera krass betoning för oss. Även de så kallade Självförsörjande Bildade Kvinnorna märkte att det fria yrkesvalet hotades av särslagstiftning och opinion.

På rösträtten följde visserligen behörighetslagen som öppnade de flesta statstjänster för kvinnorna och knåsatte lika-lön-principen. Men genom att kvinnornas arbete placerades lägre på löneskalan än männens, blev samtidigt principen kränkt. På denna punkt, när det gällde ekonomiska och befodringsintressen, fanns det tillräckligt skäl för kvinnorna att hålla samman tvärs över partigränserna, vilket de också gjorde. Men även här visade det sig att rättigheter som förvärvas genom en lagändring, kan hotas av en opinion som kräver en annan lag. Kvinnorna kan mycket lättare kastas ut ur en så förvärvad ställning än ur en som är rotad i själva samhällets struktur.

Under 1930-talets depression och arbetslöshet föddes ett nervkrig mot de kvinnliga befattningshavarna som satt i vägen för unga män, vilka önskade en god post och ett eget hem med hustru och barn.

Ack, en gång hade det förefallit så hedersamt att vara självförsörjande kvinna jämfört med att gifta sig bara för att bli försörjd. Nu begärde man nästan att den självförsörjande skulle ha dåligt samvete.

— Ja, sade hon, men jag gör ju ett samvetsgrant arbete!

— Asch, det kan män göra lika bra eller bättre.

— Jag lever inte upp mina pengar själv. Jag försörjer min mor, jag bekostar min yngsta brors studier!

Det var ett argument som aldrig togs upp. Bilden av den själviska damen med de flotta ungarlsvanorna, gärna tecknad av moderna författarinnor, gjorde ett så starkt intryck att den dominerade. Hon som köper böcker, går på teatrar, föreläsningar och konserter, har dragits fram bl. a. av Ivar Harrie, men hon har inga utsikter att slå igenom.

Så lärde vi att den teori vi haft: att den enskilda dugliga kvinnan banade vägen för de många dugliga, den var fel. Vid en avskedsintervju med en särskilt dugande kvinna i ett verk, framhöll hon två ting, dels att hon endast brytt sig om arbetet, aldrig om politik eller kvinnosak, dels att hennes arbete varit så omfattande att när hon gick in i pensionsåldern, skulle det delas upp på två män. Den historien var ytterst betecknande för utvecklingen.

Kvinnor som nått upp till en lön vilken kunde medgivit en man att bilda familj hade deciderat opinionen emot sig. Riksdagen började diskutera möjligheterna för en omprövning av behörighetslagen. Företeelsen man och hustru inom samma ämbetsverk eller skola utsattes särskilt för angrepp. Hade frun i ett sådant äktenskap barn, så försummade hon arbetet under sin betalda tjänstledighet, hade hon

inga barn försummade hon sin plikt mot släktet och fick med professor Nilsson-Ehle att göra.

De yrkesarbetande kvinnorna började bli oroliga och tänka på den så kallade kvinnorepresentationen i riksdagen. De fann då, om de inte märkt det förut, att den minskat betydligt de sista åren. Måhända kom en och annan ihåg att hon funnit det rejälare att rösta in karlar.

Om inte befolkningsfrågan rört om sinnena år 1934 och om inte de lagstiftande myndigheterna uppfattat situationen så att här gällde det att vara hövlig mot kvinnorna och jämna deras väg, så vet ingen hur det gått med behörighetslagen den gången. Hur det går i fortsättningen är det ingen som vet.

JANUS OCH JANA

Den tomma korgen hette en ledare som Svenska Dagbladet ägnade de kvinnliga medborgarna inför vårt andra deltagande i ett politiskt val. Den fastslog att de politiskt intresserade kvinnorna nog så nitiskt arbetade för olika partiernas program, men inte tillförde den politiska debatten en enda ny idé.

Av någon anledning, jag minns nu inte vilken, associerade jag då genast med Norges frigörelse och avståndet i tiden mellan den tilldragelsen och den stora norska litteraturens uppträdande. Jag räknade ut att det tog sin tid innan Wergeland kom och ännu mycket längre innan tiden var färdig för Ibsen och Björnson.

Jordmånen måste beredas innan idéerna kunde komma, de växer inte ur marken samma stund som man får papper på att man har rätt att bruka jorden. Det var förberedelsen av jorden som pågick medan Svenska Dagbladet stod där med sin korg och väntade på den mogna frukten.

Så var vi alltså inte " mogna " för medborgarskapet ännu, tvärtemot vad vi påstått? Jo för all del, för att rösta åt de olika partierna var vi alldeles tillräck-

ligt mogna. Det gick fint, och det proportionella valsystemet var liksom partimaskineriet så väl ordnat, att det var nästan omöjligt att kasta ur sadeln eller lyfta i sadeln partiets olika kandidater, man måste ta dem i den rangordning de fått, och där stod kvinnorna vanligen sist. Elisabeth Tamms val i Södermanland var i det avseendet ett särfall.

För resten, varför skulle kvinnorna göra sig besvär med att ändra programmen, valordningen och ordningen på kandidaterna? När de studerade de olika partiprogrammen och valmanifesten lät alltsammans underbart. Underbara var också de politiska kandidaternas meritlistor. Vi kunde motse frihet och självständighet, försvar för friheten, fred och internationellt samarbete vilka som än segrade vid valet. Vidare uppmuntran av näringslivet, sund ekonomisk politik, utjämning av orättvisor klasserna och könen emellan, utbyggnad av det sociala vårdssystemet. Man hade egentligen bara att besluta sig för om man ville nykterhet genom förbud eller folkuppfostran, sen kunde man ge sig ut i valrörelsen, om man hörde till de aktiva eller ge sin röst om man tillhörde de passiva.

Det blev alltså socialdemokraterna och inte kvinnorna som kom att prägla politiken efter författningsreformen. Man kunde tycka att samhället med sina traditioner, vanor och hela sin byråkratiskt inrutade tillvaro borde ha varit lika svårerövat för socialdemokraterna som för kvinnorna. Men sedan partiet offrat en del av sin egenart för sin makt-

position och de tidigare politiskt ensambestämmande hunnit vänja sig vid förlusten av den 40-gradiga skalan och sin position i Första kammaren, så har en utjämning skett mellan dessa olika grupper av män och deras intressen.

Socialdemokraterna upplöste inte sin sammanhållning, de stärkte den. Det politiska spelet blev mycket livligt under de första anpassningsåren och allesamman hade mycket roligt på Helgeandsholmen, det kunde man märka när man tittade ner på kamrarna från läktarna.

De enstaka kvinnor man upptäckte där, hade mer inflytande än vad som stod i proportion till deras antal. De var föremål för nyfikenhet, för dumma skämt och för ridderlighet också. Men betrakta dem som riktigt sakkunniga i annat än möjligen "kvinnofrågor" eller i undantagsfall även sociala frågor, det förmådde man ej och förmår fortfarande inte. Det var endast ett litet fåtal även bland de politiskt intresserade kvinnorna som riktigt kunde följa debatten med dess hänsyftningar och undertoner. Och ingen, säger ingen, var med i den allra innersta cirkel, där ärenden förberedas under intima överläggningar.

Men huvudsvårigheten låg inte här. Den låg i att vi inte var klara över var den kvinnliga synpunkten borde komma in och hur den skulle uttrycka sig. Och medan vi funderade därpå fortsatte reformarbetet med utredningar, utlåtanden, debatter och beslut så snabbt att lag och författning gjordes om innan vi hann blinka en gång.

Inom den arbetsgrupp jag tillhörde, åsåg vi detta med blandade känslor. Allt var ganska gott men inte riktigt ändå. Resonemanget från början av 20-talet kan starkt förkortat återges så här:

Det vore skamligt att neka till att vår familjerätt blivit humaniserad. Målsmanskapet borttaget, hustruns dispositionsrätt över familjens förmögenhet densamma som mannens, hennes hemarbete erkänt som bidrag till familjens försörjning. Stat och kommun ställer sig bakom den ensamma modern för att hjälpa henne till avtal med barnafadern om ekonomiskt understöd.

Men ändå — passar den nya äktenskapslagen till de verkliga förhållandena i landet? Om så, varför finner en så stor del av vår vuxna befolkning med sin fördel förenligt att leva sitt sexuella liv utanför äktenskapet? Är det bara på individerna man ska lägga skulden för detta förhållande, som i sin tur har en så återhållande inverkan på födelsetalen?

Lagen om könssjukdomars bekämpande är ju ett stort framsteg från den tid då prostitutionen varvats reglementerades, tolererades och bestraffades, men varför utbyggs den inte med en vederhäftig sexuell upplysning, såsom särskilt de kvinnliga sakkunniga hade begärt? Är orsaken den att vi inga fastslagna normer har att sätta i stället för dubbelmoralen och att de rätta formerna för upplysning inte ännu blivit funna, så bör här ett arbete sättas in, en fortsättning i mera positiv riktning på kampen mot dubbelmoralens skumma, grymma och lycko-

förödande fördomar. Om preventivlagen utgör ett hinder, så bör den ändras. Födelsealen har man ju ändå inte fått upp genom den, snarare då aborterna.

Behandlingen av den "som yrkesmessigt bedriver skörlevnad" är smidigare och konsekventare nu, men alltjämt består en enorm skillnad mellan de två kontrahenterna vid sexuella affärsuppgörelser.

Den nya lösdrivarlag som förberedes måste göra sig fri från dessa rester från kvinnans förnedringstid.

Finns det under all diskussion om modernäringsens betydelse en riktig uppfattning om vilken grundläggande betydelse jordfrågans riktiga lösning har för ett samhälle, frågar Elisabeth Tamm år efter år i Tidevarvet. Finns det inte andra vägar än understöd av småbrukarrörelsen för att göra det lättare för jordens brukare att förvärva besittningsrätt till jord? Varför görs ingenting för att sprida kännedom om den nya åborättslagen och föra den från papperet ut till verkliga livet?

Nu har vi fått det där Nationernas Förbund som vi begärde så ivrigt 1915. Och det har kompromissat sig fram till en lösning som behåller men inskränker den nationella suveräniteten och rätten att börja krig. Var hörs den starka återklangen av krigets fruktansvärda erfarenheter? Inte i Genève, och inte i Stockholm då vår försvarsfråga tas upp till förnyad behandling efter att ha vilat sen 1914. Vi hör alldeles för mycket om det militärpolitiska läget och vår ekonomiska bärkraft, alldeles för lite om den insats det

skonade Norden skulle kunna göra för att hemma och i Genève driva fram en verklig fredspolitik.

Varför får folkhälsan här i landet bara en släng av slev, då egentligen all politik skulle börja med den, — det är en fråga som förefaller oss fordra ett trängande svar, sedan väl en kvinnlig läkare bland oss funnit på att ställa den. Och vidare: fanns 'det något tillförlitligt tecken till att de som vidtagit den formella författningsändringen utsträckte medborgarskapet till kvinnorna också i realiteten?

Hur fördelas statens inkomster? Liknar vi inte armenierna som offrade 30 får åt djävulen och bara ett åt Jesus, medan den förre var svårare att beveka än den senare? Med andra ord, slukar inte försvar, polis, sjukvård, fångvård, stora summor jämfört med det som kostas på hälsovård och internationella förbindelser. Skulle vi inte vilja göra en ny budget om vi kunde?

Jo, och vad mera, vi skulle vilja göra ett nytt program med konsekvent tillämpning av personlighetsprincipen, vårt arv från liberalismen.

Jag kan ännu försätta mig i den högtidliga stämning som grep oss, då innebörden av vad vi egentligen höll på med började skymta. Nu efteråt blandar sig denna känsla med häpnad över att denna som man kan tycka enkla upptäckt att varenda samhällsfråga kunde granskas ur kvinnlig synpunkt och 'därmed komma i ny belysning, var så svår att göra och att det tog så lång tid innan den stod klar i sina konsekvenser.

När William Penn i slutet av 1600-talet besökt Tyskland, fann han "ett flämtande, hungrande, sökande folk utspritt på enstaka ställen i det stora tyska landet". Jag fruktar att orden är för stora för oss som under dessa år i våra olika grupper sökte få fram ett värde ur medborgarrätten inte bara för våra försörjningsintressen utan för hela samhället, men jag kommer ändå envist tillbaka till dem.

Att kvinnornas uppgift var vidare än en blott anpassning till samhället, det insågs och utsades inom olika läger. "Alla frågor som rör människorna och inte blott döda ting, alla frågor som direkt berör de levande individerna", säger Hilma Borelius i ett föredrag kort efter det rösträtten vunnits, "har så att säga sin kvinnliga sida som behöver få komma till tals". Tio år senare säger Lydia Wahlström följande: "Kvinnornas nuvarande uppgift är ingenting mindre än en målmedveten kamp mot ett allt mer barbariskt och på våldet grundat statsliv". Hon liksom ordföranden i Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund fru Signe Vessman, var också med när vi gav oss ut 1934 på gemensamhetsturnéer, där talarinnor från olika partier från samma plattform sökte väcka kvinnorna för den fara som hotade demokratin och därmed kvinnornas medborgarrätt.

Ska min grupp göra anspråk på någon särställning, så inskränker den sig till att vi hårdare kände på det motstånd som samhällsstrukturen erbjöd. Ju envisare man går på, ju hårdare slår man huvudet i samhällsmaskineriets skarpa kanter. Vår grupp gick ut ur

detta skede med större bulor i pannan än någon annan, om det nu är en ärorik form av minnesbeta eller ej.

När vi försökte tillämpa personlighetsprincipen på varje punkt i programmet upplevde vi den med alldeles ny styrka.

"Historia skapas tid efter tid av de enskilda människornas andliga ståndpunkt". Denna ledsats i Frisinnade kvinnors första egna program av 1923 var mycket mera än en fras. Jag lämnar åt läsaren att förstå hur stor spänningen blev för dem av oss som hade förmåga att föra realpolitik på kort sikt, samtidigt som de var med om att lägga upp ett långsiktigt program. Alla hade vi inte denna förmåga, men alla kände vi det som om våra andliga ståndpunkt och våra bulor i pannan skulle få sin plats i den historieskapande processen.

Tron på den enskilda människans värde var inte nött och självklar för oss. Vi trodde intensivt på betydelsen av hennes inre förvandlingar och yttre insatser.

Genom den stora skolreformen med all dess vilja till likställighet mellan klasser och kön, syntes oss det härskande systemet ha genomfört ett inmalningstväng mot den unga personligheten, därmed att det likviderade de fria experimentella skolformerna och plockade in flickorna i en skolform, utexperimenterad för pojkar.

Vi var inne i den tid då kommunistiska eller korporativa stater skapades under partidiktatur eller per-

sonligt ledarskap. Individualismen var då ännu tillräckligt stark utanför dessa stater för att ta principiellt avstånd och vägra att följa exemplet i praktiken. Men vi trodde inte att det var absolut nödvändigt att välja mellan kollektivism och individualism. Vår erfarenhet av personlig frigörelse under gemensamt sökande hade ingett oss förhoppningen att det fanns möjligheter för en syntes mellan dem. Vi tog avstånd från de otåliga och brutala metoder som användes för att framtvinga en nationellt betonad gemenskap och undanrödja dem vilka inte passade i den, men vi kunde inte förstå att dessa metoder måste utdöma själva gemenskapstanken.

Vi drömde om ett samhälle som var i stånd att utnyttja sina medborgares alla krafter, som ville dra in dem i samarbete och inte nöjde sig med nödfallstvägen att organisera upp dem i stora förband och låta dem välja en representation som skötte det hela med fyraårig blankofullmakt. Just därför att vi själva kände oss outnyttjade, fick den synpunkten så stor betydelse.

Under dessa år av svenskt reformarbete och ekonomisk expansion blev många samhällsproblem aktuella efter varandra eller på samma gång. Vartenda ett sökte vi pröva ut från synpunkten att det måste vara möjligt att komma fram genom gemensamt sökande efter en lösning, genom upplysning då denna var funnen, genom positiv hjälp åt människorna i stället för med lagar, regler, förbud och straff.

Kan man tro på människorna?
Kan man lita på de skapande krafterna?
Kan man lita sig till sanningens makt att tära
sig igenom?

Ja det kan man inte veta utan att försöka.

Vi som ville att man skulle försöka, upptäckte så småningom att väl är det tillåtet att tro på personlighetsidéen i största allmänhet, men tiden för att praktisera den i nuet är ingalunda inne.

Ännu längre tid skulle det ta innan världshändelserna visade oss hur välförtjänta våra bulor var. Vi hade ju gått på tvären mot själva ytskiktets allt snabbare rörelseriktning.

*

Betraktar man samhällslivet som en organisk helhet då hänger alla frågor samman som lemmarna i en kropp.

Uppfostringsfrågans lösning, liksom jordfrågans, befolkningsfrågans och fredsfrågans hänger alla på om man kan eller inte kan lita på människorna, på de skapande krafterna, på sanningens makt att tära sig igenom, på det som kväkarna kallar för ädelmodets magi.

Men på ett alldeles särskilt sätt är fredsfrågan och befolkningsfrågan oskiljaktiga som de två sidorna av samma problem.

Vi frågade oss under dessa mellankrigsår om inte kriget och den sjunkande nativiteten var två reak-

tionsformer mot något i utvecklingen som inte passade den vita rasen vilken ledde den. I krigets revolt mot systemet spelade mannen huvudrollen, i den avtagande fruktsamhetens revolt däremot kvinnorna. Visserligen hade tidens Janushuvud två skäggiga anleten. Men det ena skägget var ett lösskägg och när det togs bort skulle dubbelhuvudet få sin ursprungliga gestaltning med ett manligt och ett kvinnligt anlete. Vi tog det som ett gott omen att när Mussolini tömde Nemisjön fiskades ett huvud upp ur den med Janus och Jana i förening. Inte visste vi ännu då hur fast det där lösskägget satt, och hur ont det gjorde då det skulle bort.

Synpunkten på kriget och befolkningsfrågan som ett dubbelproblem var ytterligt främmande och förhatlig för alla som var nöjda med vårt samhällssystem och vår höga kultur. Nativitetsminskningen blev för dem ett tecken på oefterrättlighet, på att människorna inte tålde ha det så bra. Det faktum att vi var inne i en hektisk krigsperiod kunde och fick inte betyda någonting. Nativitetsminskning av vad orsak det vara mån'de var något onaturligt. Krig var något naturligt. Förintelsens makter har alltid varit i verksamhet, livet har alltid rett sig mot dem. Kvinnorna har alltid förmått rädda mänskligheten över från en fredsperiod till en annan. Man kan begära av dem att de ska göra det fortfarande.

— Men om de inte kan det, därför att kriget är dödligare?

— Nej, kriget är inte dödligare, men möjligen är kvinnorna sämre, sade lekmannamässiga befolknings- och krigsfilosofer och sökte därvid stöd hos civilhistoriker av facket. Visserligen har krigsmaskineriet blivit effektivare, men många av krigets lidanden har i stället kunnat lindras. Dessutom har vi större möjligheter till effektiv läkning av de sår som själva samhället får genom kriget. Tack vare rationalisering av jordbruk och industri kan förstörda värden ersättas så mycket fortare. Trots allt stabiliserar sig Europa och återgår till normala förhållanden igen.

Inom vår grupp levde, tänkte och arbetade vi emellertid under den förvissningen att de orsaker som drevit fram det första världskriget ingalunda var avlägsnade. Från vår utgångspunkt var det naturligt att betrakta kvinnorna som den nya faktor i samhällslivet som kunde leda in utvecklingen på andra banor. Vi såg ju hur långt de var från att fatta denna uppgift, men för varje gång en spänd situation löstes, kände vi det som om de fått en ny frist till att lära sig förstå.

Från andra kammarens plattform höll riksdagsledamoten Elisabeth Tamm ett stort fredstal till Kvinnor i alla länder . . .

Liksom vi strävade efter att finna orsakerna och botemedlen till kriget, så strävade vi med orsakerna och botemedlen i befolkningsfrågan, dock här med intresset väl så mycket inställt på den nya generationens kvalitet som kvantitet.

Det blev oss mer och mer klart att detta stora dubbelproblem fordrade en väldig omställning av hela tillvaron för att nå sin lösning. Men befolkningspolitik liksom fredspolitik kunde också föras på kortare sikt i samband med aktuella problem såsom Generalakten och avrustningsarbetet i Genève, eller dagens svenska socialpolitik. Doktor Ada Nilsson talade i Tidevarvet för att samhället åtminstone tillvidare kunde visa mer intresse och uppskattning för mödrarnas prestationer och mera förstånd för svårigheterna i deras läge. Det var därför av nöden att kvinnorna skulle få tillgång till sakkunnig och fri förvård under havandeskapet, att förlossningsvården skulle förbättras och att mödrarna skulle få en moderskapspenning som hjälpte dem över de extra utgifter och de svårigheter som barnsörden förde med sig. Det gällde inte bara dem som drabbades av skyddslagstiftningens arbetsförbud, det gällde inte heller bara att vidga ut sjukvårdens ram så att de kvinnliga medlemmarna även där kunde räkna på ersättning vid barnsörd. Men tiden var inte mogen än. De första moderskapsunderstödsakkunniga, som hade Kerstin Hesselgren till ordförande och Ada Nilsson till adjungerad ledamot, möttes år 1929 av ack och ve över ett förslag som skulle kostat staten så mycket pengar.

Våra resurser att vinna intresse för vårt betraktelsesätt stod alls inte i proportion till de krafter vi offrade på detta försök. Det var major K. A. Bratt, inte vi, som rev upp en stark känsla av hotande fara

och av utvecklingens vansinne. Det var längre fram de myrdalska demografiska kurvorna som skakade upp svensk press och riksdag till känslan för att död och fara hotade även från detta håll.

Båda gångerna åstadkoms snabba och övergående effekter. Samtidigt skildes befolkningsfrågan och fredsfrågan åt och kvinnorna flyttades ner som objekt för försvars- och andra välfärdsåtgärder.

Befolkningskommissionen drog en ring omkring sin arbetsuppgift. Sveriges framtid i ett Europa som började rusta sig för krig kom ej inom den. Rädslan för krigsfara leddes över i klagan över 1925 års försvarsordning och beslut att göra dess skadliga verkningar om intet.

Redan här inom detta lilla tidsavsnitt kunde vi konstatera att försvagat inflytande för kvinnorna och förstärkt inflytande för krigaren följs åt. När vi började gå tillbaka i tiden tyckte vi oss se hur dessa linjer överhuvud ständigt löper parallellt. Ju djupare man gräver i kulturlagren, dess sparsammare förekommer vapen och befästningar, dess rikligare kvinnor med auktoritet att hålla krigaren inom gränserna. Ju längre man kommer fram i tiden, dess svagare blir kvinnans ställning och dess större plats intar kriget i den mänskliga tillvaron.

Det är en allmän föreställning att kriget alltid intagit ungefär samma plats och krävt samma offer inom det mänskliga samhället. Skulle det vara någon skillnad, så består den, anser man, i att krigen var värre och mera ingripande förr.

Krigshistorien säger tvärtom och stöder därmed vår tes.

Det är ungefärliga tal som krigshistorikern överste Thorsten Holm använder i sin bok *Kriget och kulturutvecklingen*, men han anser sig i alla fall kunna använda dem som underlag för sin uppfattning att siffrorna på de män som engageras i striderna, såras, och dör under dem utvisar en svindlande stegring. Kriget dödar mer än förr, säger han, och det både bland de krigförande själva, bland civilbefolkningarna och de neutrala.

Mellan den första och sista siffran i författarens statistiska tabell ligger en kuslig tusenårsutveckling. Den börjar med år 1000. Stegningen är långsam i början men stiger våldsamt, särskilt under det första kvartsseklet av detta århundrade. Längre går inte uträkningen, men även utan en sådan kan man bilda sig en ungefärlig föreställning hur siffrorna måste svälla under det andra kvartsseklet i vilket vi nu befinner oss. Det är skäl att komma ihåg att stigningen inte gäller de absoluta talen. Även i förhållande till folkmängden är arméerna kolossalt mycket större nu och i förhållande till arméernas storlek har förlusterna ökat enormt.

År 1000—1200 var Europas sammanlagda härstyrkor 1,161000 och förlusterna 2—3 % av densamma eller 29,940. År 1901—1925 har siffran för härstyrkorna stigit till 60,425000 med förluster som går upp till 22,035150 eller 36 %.

Författaren ökar ut millionsiffrorna på fallna och

sårade under första världskriget med siffrorna på dem som indirekt blev krigets dödsoffer, och kommer då upp till 42 millioner människor. Detta är det första världskrigets samlade balansräkning, menar han. Ingen av kvinna född kan i själva verket göra upp den balansräkningen. Kriget har en yngre broder, det bleka vanvett, kallat sabotage. Verkningarna av krig och sabotage fortplantar sig i tid och rum i det oändliga. Sammanhang genomskärs i livets fina väv, krafter omriktas, uttömmas, och andra uppstår som driver oss långt utanför den mänskliga viljans eller den militära disciplinens kontrollområden. Broar som skulle föra tillbaka till det normala livet sprängs och lämnar massor av människor för alltid utanför detsamma.

Men 42 millioner människor döda, det må vara nog att hjälpa oss förstå vilken orimlig fordran det är att livet ska stå bi under alla förhållanden. Författarens historiskt-psykologiska utredning är mycket givande. Den beklämning man råkar i vid slutet uppstår genom mötet med en människa, nog normal att känna ångest inför det ohyggliga som sker, fullt klar att en utväg ur eländet måste finnas, men själv oförmögen att finna den. Han hoppas visserligen rörande nog att det ska bli militären som löser problemet och måste ändå veta att en militär inte kan ta konsekvenserna av hans satser och förbli militär.

Det faller honom inte in att söka hjälp hos kvinnorna. Han omnämner dem som ett kollektiv vars krafter omriktas efter krigets intressen, han säger

att generalstaberna studerar befolkningstabeller, det är allt. Framställningen visar att det krävt ett kolossal arbete att forma ut dödsingenjören och maskindödaren med hela deras tekniska och psykologiska utrustning. Först så småningom har det gått att vänja mänskligheten vid det skede vi lever i och anse det självfallet. Inte utan våld på sig själv har individen underkastat sig tvånget att gå in som nummer i de stora värnpliktsarméerna och exercera bort sin normala motvilja mot att tillfoga oangående människor lidanden och död. Har det lyckats — här är det uttolkaren och inte krigshistorikern som frågar — därför att de militära psykologerna som utarbetat den starkt verkande suggestiva behandlingen 'den värnpliktige utsättes för, haft en bundsförvant inom de suggererades bröst i en viss leda vid den tillvaro vilken beväringen lämnar då han ikläder sig vapenrocken?

Den andra hälften av vår sats: att kvinnornas inflytande successivt försvagats, har vi försvarat i tidigare avsnitt av denna bok. För säkerhets skull griper vi än en gång tillbaka i utvecklingen för att visa hur den urgamla svårutrotade självmedvetenheten hos kvinnorna tar sig uttryck i opposition mot kriget.

"Är dina handlingar, o Perikles, värda kronor och kransar när de berövat oss så många tappre medborgare, inte i krig mot fenicier och meder utan under förstörelse av en stad, förenad med oss genom blodsband och vänskap", säger Miltiades dotter Elpi-

nice rakt i ansiktet på den segerrike härföraren. I dag skulle hon ha bekransat och bekrönt honom, i dag skulle Lysistrate ha erbjudit sig att föda en son åt överkommendanten med någon av hans befäl eller menige, likgiltigt vilken.

Medeltidens kvinnliga helgon och poeter, dess drottningar och abbedissor kan modigt opponera mot kriget om de känner det så. Drottning Radegund som levde på 500-talet och själv upplevt vad det ville säga att vara krigsfånge, höjer sig till stor vältalighet i en glömd pacifistisk dikt. Hon låter den ena kvinnan efter den andra intonera sin klagan över krigets fasor och får så fram "ett skri från kvinnligheten själv i all dess styrka och evighet", säger en kommentator.

När en prinsessa giftes över från ett land till ett annat, betydde det fred mellan de båda länderna och alltså stor glädje för de krigströtta folken. Hade hon den kvinnliga fredstraditionen bevarad, såg hon till att freden också varade längre än smekmånaden. Hon hade verkligen en uppgift som Fredkulla. Styrde hon ett eller flera riken själv som Kalmarunionens Margareta, såg hon till att freden bevarades under hennes tid.

Heliga Birgitta låter sig inte imponeras av sin kung som ger sig ut med stor här och massor av folk, hon klandrar honom för att han inte såg vilken olycka som låg häri eller hur mycken hunger och omsorg det skulle föra med sig.

Men alltefter som kvinnornas samband med det

förgångna slites och deras auktoritet tunnas ut, så tunnas också protesterna mot kriget ut. Medan krigets utveckling fortskrider går kvinnorna mer och mer över på linjen att göra det möjligt, det vill säga, hjälpa männen att fullfölja det och barnen att utvärda det. Stolta exempel på vad kvinnorna kan åstadkomma på den linjen har vi i de svenska äldsdamerna från det 30-åriga kriget, vilkas mod och offervilja redan helt förbrukas på att hjälpa ätten, adeln och därmed feodalväldet genom de hårda tiderna. I allmänhet tänker vi på hur de höll livet i gång på gods och gårdar under männens bortovaro, men somliga av dem fick följa sin herre i fält, för att han inte skulle gå miste om legitima efterkommande, även om han var länge borta.

Louise Adelsvärd berättar om fältherren Robert Douglas maka, att det var självklart för henne att hennes första hem skulle bli fältlägret. Självklart trots att hon bland vänner och bekanta hade "fruar som ända till nio gånger fått barn på olika platser där kriget dragit fram. Men som ändå inte givit vika utan följt med ända tills de — vilket ofta hände och var svårt nog att tänka på — dött i barnsäng långt ifrån alla de sina och lämnande små barn utan huld och skydd".

I stort sett tjänade denna heroism samma uppgift som deras blygsammare systrars därhemma och i alla andra länder. De hjälpte att föra mänskligheten levande igenom de allt tätare och farligare krigsperioderna.

Hade de intet annat val? Ja, låt oss se.

Trettioåriga krigets ståtliga fältherrehustrur hade skenbart blygsammare samtida i den första kvä-karrörelsens kvinnor. Rörelsens starka religiösa motivering för jämlikhet mellan könen och avståndstagande från krig, hade frigjort bundna krafter just i fredens tjänst. Dessa kvinnor gick ut som budbärare och martyrer i kampen mot kriget. Genom handling, predikan och exempel bland engelsmän, turkar och indianer ville de visa och visade också att kriget kan göras omöjligt.

I början på 1800-talet levde två viljestarka och berömda kvinnor som reser sig till symboler för de två vägarna kvinnorna har rätt att välja på och till slut inte kan undgå att välja. De står där inte som fru Lusta och fru Dygd, då vore ju saken bra mycket enklare. Båda reagerar mot krigets lidanden, båda söker angripa det, men på två direkt motsatta vägar.

Fredrika Bremer söker utnyttja sin internationella berömdhet som författarinna till att förmå kvinnorna räcka varandra handen till "ett förbund sådant det ännu aldrig knöts på jorden", ett förbund där fredsduvor som kurirer skulle fara från land till land.

Florence Nightingale som kommer till världen 20 år senare, inriktar sig på att organisera den militära sjukvården. Det var en stor humanitär vinst att soldaternas lidanden mildrades, därmed gjordes också förlustprocenten mindre, och landet med den bästa militära sjukvården hade också de bästa utsikterna att uthärda kriget.

Här gjordes ett val mellan två människor och två vägar. Västerlandet dyrkade Damen med lampan som gick från plågoläger till plågoläger, men om Fredrika Bremer fick förlåtelse så var det för sina trevliga Teckningar ur vardagslivet. Kvinnovärlden sökte efterbilda Florence Nightingale om och när den önskade viga sig åt att lindra mänsklighetens lidanden.

Naturligtvis var Fredrika Bremer liksom sedan Bertha v. Suttner fantaster i betraktande av omständigheterna, men inte sådana fantaster som de vilka ivrigt erbjöd sina tjänster för att vinna 1914 års krig, förlorat för alla redan från början. Ingen dömer dem, men deras offer var förgäves.

*

Kvinnliga synpunkter: fördömelse av kriget och krav på fred fortast möjligt, kunde göra sig bättre hörda under det första världskriget än under det andra. Detta är följdriktigt emedan vi blivit mera insnörda i maskineriet sen dess.

Kvinnornas fredssträvanden den gången hade anknytning till den internationella arbetarrörelsen och den borgerliga rösträttsrörelsen. Så blev Tysklands Klara Zetkin och Amerikas Jane Addams två portalfigurer. Klara Zetkin var en av de stora kvinnliga pionärgestalter som en ny frihetsrörelse alltid får, antingen det gäller befrielse av en förtryckt klass eller en förtryckt nation.

Ursprunget till Jane Addams fredsvilja kan man spåra i kväkarrörelsen som hon tillhörde by birth-right och föra ända till stormödrarna som regrade sin klan, ty det var ju dem hon liknade i sitt Hull House i Chicago.

Den kvinna som de företagsamma rösträttskvinnorna i Holland kallade till sin hjälp för att leda kvinnornas korståg mot kriget var alltså en social experimentator av stora mått, berömd för sitt praktiska försök att lösa de olika rasernas sammanlevnadsproblem i Förenta Staterna.

Det mod som ledarna av kvinnornas fredskongress i Haag 1915 visade då de trotsade svårigheterna som lades i deras väg, rev sig ur de nationella sammanhangen och sökte se kriget som ett övernationellt problem, står kvar som en bragd och uppfordran. Men jag tror inte vi skulle göra om den konferensen och på nytt ge oss ut som medlare, på nytt lägga fram Haagresolutionens fredspunkter, även om något sådant vore möjligt, vilket det inte är.

När man nu på nytt läser Haagresolutionerna, om vilka man den gången blott hade en allmän uppfattning att de var radikalt och begåvat påhittade, så ser man ju tydligt att de med all sin radikalism tydligt visar hur fast vi satt i den värld vi levde i och hur självklart vi förutsatte att utvecklingen efter kriget i stort sett skulle fortsätta med samma linje. Vi ser likadant på den utrikespolitiska utvecklingen som på den inre politiska. Vi vill förbättra maskineriet, se till att det fungerar mera gnisselfritt än förut, vi vill

förebygga överdrifter, störningar, orättvisor, men intet mer.

Planskissen vi gjorde till Nationernas förbund förutsätter att imperier finns kvar, men så luttrade att de drar sina tvister inför skiljedom. De suveräna staterna som bildar förbundet, tänks ha lärt sig en sådan sammanhållning att de kan förhindra krig genom att använda "sociala, moraliska och ekonomiska sanktioner mot fredsbrytare".

Begäran att naturtillgångarna skall fördelas rättvist tyder på att blott alla får vara med om den hänsynslösa och planmässiga utsugningen av jorden så är allt gott och väl.

Talet om att "den inhemska befolkningens intressen skall tillgodoses" visar att man tänker sig ett humaniserat kolonialsystem. Kvinnorna av den vita rasen, som själva varit med om att få sina intressen tillgodosedda och att ställas under uppfostran till självstyrelse, tror fortfarande att en kolonialmakt kan tillgodose infödingarnas intressen när den ju i själva verket tvingas att vänja dem av med den slags styrelseform de ursprungligen ägt.

Att Haagkvinnorna trodde den kvinnliga rösträtten om att förhjälpa internationalismen till seger är mera förlåtligt. Nu vet vi att den gjorde slut på kvinnornas international och band dem hårdare vid sina respektive nationalstater.

Internationella kvinnoförbundet för Fred och Frihet trodde sig om att kunna uträtta stora ting när dess medlemmar blivit fria medborgare i ett nytt

Europa. Men de stötte från första början mot ett fredsdiktat som gjorde Europa funktionsodugligt. Kvinnorna fick inte vara med då freden gjordes upp och inte heller gick den i Haagresolutionens anda. Förbundet gjorde fåfänga försök att lancera en rörelse för Ny fred genom vilken det skulle bli möjligt att undvika ett nytt krig.

Från sitt högkvarter i Genève sökte förbundet stödja de krafter inom Nationernas förbund som verkligen menade allvar med dess uppgift och vägrade delta i det oanständiga intressespelet under fredens täckmantel.

Det arbetade på läkning och försoning i de trakter där nya gränser slagit djupa sår.

Omkring 1930 gjorde förbundet tillsammans med andra kvinnoorganisationer sin sista stora ansträngning för att söka samla en opinion som skulle tvinga avrustningskonferensen att rycka upp sig, lämna de tekniska diskussionerna och komma till något resultat. Millioner namn redovisades för avrustningskonferensens ordförande men emedan kvinnorna trott att det var nog med att stödja internationell avrustning med sitt namn och en slant i stället för med sitt liv och sin själ så ledde denna opinionsyttring inte till någonting. Trodde vi att den skulle göra det? Nej vi namninsamlare var redan så nedslagna att vi gjorde vad vi behövde för att det skulle så vara. Det är också känt inom Fred och Frihet att dess internationella generalsekreterare en efter en lämnat sin post med brustet hjärta vilket hedrar dem.

Då det vid krigsperiodens inbrott 1935 blev allt tydligare att civilbefolkningen höll på att dras in i virveln menade man att kvinnorna skulle kunna protestera gemensamt och vägra att vara med och göra kriget möjligt men det vågade de ej. De hade redan gjort sitt val, de hade hakat sina förhoppningar om fred och säkerhet vid nationalstaternas krigsförberedelser: luftvärn, gasmasker och luftskyddsrum. Kvinnorna svarade alltså: vi vill göra allt för freden utom just det som kunde rädda den.

Jane Addams dog, Mathilda Wrede dog och med dem försvann de två sista stora fredsgestalterna som i fredens och försoningens tjänst kunnat offra en väldig hopsamlad auktoritet.

Är det vi som tillhör generationen närmast efter dem vilka brutit linjen? Vi har gjort allt för att undvika ett val som kan tydas så. Vi har försökt att hålla vår opposition mot kriget självt och samtidigt göra vad vi kunde för att hjälpa dess offer. Fredrika Bremers och Florence Nightingales linjer sammanvinnade till ett. I dag hjälper kväkarkvinnorna i London till med att härbärgera husvillor från bombade hus och vilka skulle inte göra det?

Då och då dyker en förvirrad fråga upp, varför kvinnorna inte "gör någonting" för att få slut på kriget. Det kan till och med hända att man träffar män som uppmärksammar och irriteras av den tystnad som råder inom vår väldiga internationella kvinnovärld. — Inte vore det oss emot om våra fruntimmer satte i gång med något, såde nyligen ett lag

byggnadsarbetare som under sin middagsrast inventerade möjligheterna för oss att slippa krig.

Vad skulle man svara dem? Ingenting eller också så mycket, att middagsrasten inte räckte till därför.

Det är uteslutet att göra en ny Haagkonferens, uteslutet att få till stånd en internationell kvinnoaktion den dag som är. *Audiensernas tid är definitivt förbi*. Ska vi svara att vi drivits bort från möjligheterna att påverka opinionen, eller ska vi säga att vi förlorat modet att ta riskerna och försöka?

För min del känner jag inte till mer än en enda protest mot kriget framförd vid ett offentligt tillfälle och med direkt adress till dem som bär ansvaret. Den protesten, utslungad av en ensam kvinna, gjorde ett sådant intryck att den kom in i Times, varifrån jag har den. Vem var det som vågade den? Vi tänker över en mängd kvinnor som vi känner till namn, utseende och gärning därför att de är hustrur till berömda män, är av hög börd eller stor rikedom, står i stjärnklass inom olika konstnärliga områden eller utmärkt sig som vetenskapare, politiker, pedagoger, folktalare, predikanter. Att det inte finns någon drottning som kan protestera mot kriget, vet vi ju, men kanske en presidentska, en nobelpristagerska, en ordförande i någon internationell kvinnoförening?

Nej, visst inte. Den kvinna som protesterar måste vi söka på Balkan, i de länder där ännu Zadrugan eller storhushållet består, och där kvinnorna har något av stormoderligheten kvar. Där fanns det en moder som vid sin sons begravning steg fram och

förbannade den man hon från sin utsiktspunkt gav skulden till det elände som gått över hennes land. Den magiska handling till vilken den sörjande modern tog sin tillflykt är väl inte den form av opposition vi skulle rekommendera. Men vi har åtskilligt att lära av det faktum att modet att trotsa ännu lever kvar i ett primitivt land.

Under förra världskriget fanns det ännu kvar i Italien. De sardiniska kvinnorna kastade sig framför soldattågen och ropade: "Ni får inte bortföra våra inälvors söner till att dö." Landets värnpliktige var mödrarnas söner, inte statens. Mödrarna hade inte erkänt statens makt över dem. Deras maktkänsla var långt starkare än vad de bildade, drillade, anpassade mödrarna i mera civiliserade länder kunde pretera. De hade större mod, djupare, ursprungligare och mera ofördärvad känslkraft. Den där kvinnan, som förbannade vid graven, var ingen pacifist. Kanske kunde hon ha hetsat sin son att utföra en hämndgärning åt henne. Men hon ville inte offra sin son för ett ändamål i vilket hon inte var invigd och som hon inte gillade.

En norrländsk bondhustru lät vid första mobiliseringen hälsa genom doktor Ejnar Wallqvist och Idun att hon "önskade äga åskan i sin hand". "Jag skulle låta den gå", sade hon, "bland alla dem som nu världen runt skapar split och ovänskap. Jag skulle slå ner dem och lära dem taga någon hänsyn till oss kvinnor som får bära bördan medan karlarna våra är ute till fejd men ingen nytta." Hon är av samma skrot och

korn som den slovakiska kvinnan, men så hade hon också sitt hem långt borta från den så kallade civilisationen.

Den som följt min argumentering förstår att 'det måste vara så här. De kvinnor som riktigt inordnat sig i det realpolitiska systemet måste hysa en realpolitisk försiktighet och tvekan. De måste visa tillgänglighet för alla slags argument om att just fredsviljan måste uttrycka sig som arbete i krigssystemets tjänst. Det passiva, vikande könet får dela skulden för det vanvett som råder med det aggressiva och härskande. De, som hjälper till med att tillverka och betala bomberna och organisera världen så att detta vanvettstillstånd kan fortfara, får dela ansvaret med dem som fattar de ruskiga besluten och utför det ruskiga hantverket.

Vill vi inte alls erkänna vårt ansvar, får vi gå på linjen att vi är mindrevärda och oansvariga. Och även här, vid lågvattenmärket i fråga om de kvinnliga möjligheterna, lär vi väl inte vilja gå så långt!

*

Nu andra sidan av dubbelproblemet.

När industriarbetarklassen mer och mer kom fram till politisk makt, visade den det största intresse för sociala reformer i allmänhet, för sjukvård och ålderdomsvård och lösning av bostadsproblemet, men däremot inte för åtgärder i direkt befolkningspolitiskt syfte. Det fanns väl inte en enda medlem av ABF

som inte kunde utantill översteprästens ord i den nya Grottesången: "Lyckligt att trälinnors kved, ger oss barn i djupa led". Många barn i arbetarhemmen betydde överflöd på arbetskraft, därmed riskerade man lönedepressning och sjunkande levnadsstandard. När man minskade barnantalet var det kapitalisterna, inte fosterlandet, man lurade på något.

Eftersom denna synpunkt slog igenom så allmänt hos kvinnorna kan man göra en liknande fråga som den vi ställde inför det faktum att suggestionen visade sig bita så bra på beväringarna. Ja det går att använda samma fråga ordagrant till beväringar och kvinnor: lyckades suggestionen därför att den hade en bundsförvant inom de suggererades bröst i en viss leda vid den omgivande tillvaron?

I linje med den klassbetonade propagandan för födelsekontroll gick arbetarkvinnornas reaktion på sina barndomsminnen. När de hörde Hinke Berggren per grammofonskiva uppmana dem att inskränka barnantalet, mindes de sin utsläpade mor, mindes hur döden gallrade bland småsyskonen, hur husvärdarna såg snett på ungarnas lekar bland bakgårdens soptunnor, mindes hur hela golvytan i lägenheten upptogs av bäddar när det var ordnat för natten, och så tyckte de att Hinke hade rätt.

Medan allt detta hände inskränkte sig statsmakterna till att värna om preventiv- och fosterfördrivningslagar. Man klagade över en tilltagande osedlighet, men i största allmänhet, man lämnade ungdomen utan hjälp att orientera sig i det sexuella problemet

och lösa hembildningens svårigheter, man intresserade sig inte för de problem som mötte yrkesarbetande kvinnor vilka gärna ville gifta sig och bli mödrar. Fosterfördrivningarna betraktades snarare som förbrytelser vilka skulle uppspåras och bestraffas eller i ömtåligare fall tystas ner, än som ett allvarligt socialt sjukdomssymtom.

De maktägande visade stor olust att ta itu med detta problemkomplex på ett öppet och självrannsakande sätt. Denna olust hade skilda motiv. När riksdagens herrar inför varje motion om ändring av fosterfördrivningslagen svängde sig med tal om den skyddade platsen under moderns hjärta och livets helgd, kunde den som kände så många levande fall flyga i bitar över ett så skenheligt och hycklande sätt att röra vid en verklighet där röda köttet låg blottat. Men viktigare ingredienser i blandningen var, som Ada Nilsson brukar säga, oförmåga att fatta situationer man aldrig själv kunde tänkas komma i. Därmed sammanhängande blyghet och en djupt inrotad tro på att hela detta problem med generationsväxlingen, det skötte sig självt, det klarade kvinnorna upp nu som de alltid gjort.

Å andra sidan kunde man få läsa remissutlåtanden som tydligt visade att de sakkunniga av olika fakulteter var under inflytande av männens långa erfarenhet om kvinnornas seghet och tålmod, deras förmåga att uthärda och att klara upp förtvivlade situationer. Det var obehövt att utsträcka läkarnas befogenheter att befria en utsläpad moder från ett sent

havandeskap, den heroiska modern reser sig efter varje ny barnsbörd och tar sin övermäktiga börda.

Vilket som än övervägde: blygheten att diskutera dessa livsområden eller övertygelsen att man så länge som helst kan dra växlar på kvinnornas tålmod, så blev resultatet detsamma: förhållandena fick fortfarande utveckla sig på egen hand.

*

Men en dag hade synpunkterna växlat och situationen blev en annan. En förberedelse måste likväl ha skett i sinnena vilken del vi kan ha haft i den. Annars kunde väl knappt den dramatiska situation kunnat uppstå som vi bevittnade hösten 1934 och nyåret 1935 då befolkningsfrågan stod i centrum för pressdiskussionen och lyftes upp på motionsflodens vågor till dagens huvudproblem.

Svenska statsmakterna liknade en patient som plötsligt fått klart för sig att det gällde livet och i förskräckelsen erbjöd sig att kosta på sig vad som helst, bara den blir botad. 1935 tävlade de olika partierna med varandra om att motionera i befolkningsfrågan. Nu hade man råd med utredningar, vilket inte var fallet sex år tidigare då Hesselgren-Östberg begärde dem. Den stora befolkningskommissionen tillsattes och kampanjen mot gifta kvinnor i stats-tjänst avblåstes. I stället ville man bara veta av kvinnorna hur de ville ha det ordnat för att skaffa landet det nödiga barnantalet.

Det gavs här ett tillfälle för kvinnorna att upptäcka hur en likartad reaktion från deras sida sådan som födelsestrejken var, utlöser den mest generösa tävlan från samhället att anpassa sig för att vara dem till lags. Kvinnorna upptäckte det emellertid inte, men befolkningskommissionen använde sig av konjunkturen för kvinnornas räkning. Hela tiden gick den på linjen att samhället bör underlätta och stödja det *frivilliga* moderskapet. En tro på människan, hennes inneboende förnuft och känslkraft klingar igenom kommissionens betänkande och präglar de följande åtgärderna till mödrarnas och familjernas stöd. Det är på sitt sätt den demokratiska idéns sista stora manifestation här hos oss, innan den nya krigsperioden satte in.

Det var mycket intressant att iaktta hur mödrarna reagerade på den hjälp som kom dem till del. Många uppfattade den som det första tecknet till att samhället intresserade sig för deras tillvaro och svårigheter. Det var både rörande och kusligt att iaktta deras förvåning över att deras prestationer och mödor kunde berättiga dem till några omsorger. När de samtidigt sa: "Nu får vi väl börja intressera oss för riksdan då", fick man en glimt av orsakerna bakom deras tidigare likgiltighet.

En liten ökning i födelsesiffrorna kom i samband med de nya sociala åtgärderna och den allmänna konjunkturförbättring som upprustningen medförde. Och tusentals barn som skulle kommit till utan åtgärder fick det lite bättre än de annars skulle haft

vid sitt inträde i världen. När deras mödrar fick hemhjälp, stödkost och nya tänder, måste detta återverka på barnets hälsa och trivsel under den sexmånaders period då hjälp har kunnat ges i fall av uppenbart behov. Och barnens trivsel verkar tillbaka som en oerhörd lättnad för mödrarna. Detta har mödrahjälpen kunnat åstadkomma, men den har inte löst mödrarnas huvudproblem och den har inte löst befolkningsfrågan. Mödrahjälsnämndernas arkiv innehåller ansökningar om hjälp vilka vittnar om hur många klena mödrar vi har här i landet, för vilka barnens tillkomst, vård och fostran är ett oöverkomligt problem. Ett olöst problem för barnavårds- och mödrahjälsnämnderna, liksom för socialstyrelsen är å andra sidan, att de inte kan undgå att sänka stora belopp ur allmänna medel i bottenlösa fall och samtidigt ge avslag på ansökan om hjälp från värdefulla medborgare som lyckats skapa ett så pass underlag för sin tillvaro, att de inte kan sägas vara i uppenbart behov.

Det är emellertid här som den andra befolkningsdiskussionen sätter in sin kritik och sina krav. Det allmänna skall ersätta barnfamiljerna för deras merkostnader, en åtgärd som oavsett nativitetsläget torde framtingas av ökningen i direkta och indirekta skatter. Detta vill säga, att folk som aldrig haft barn eller blivit färdiga med dem skall arbeta — som man får hoppas frivilligt — för dem som har barn i kostsamma åldrar. Mödra- och barnavården företer stora luckor vilka är kvar från den tid då mödrarna an-

sågs kunna klara sig själva och sina barn med barnmorskans hjälp. Den skall utbyggas och omfatta allt barnfödande. Genom ekonomiskt understöd och omsorgsfull läkarvård skulle problemet sålunda vara inringat. Att lösningen kommer att föra med sig stora sociala omvandlingar har man klart för sig men det duger inte att låta sig avskräckas därav, ty här står hela folkets tillvaro på spel. Det är inte brist på fyndiga slagord och stora rubriker i denna nya befolkningskampanj. Men även stora rubriker tar sig små ut mot tidshändelsernas mäktiga bakgrund. Försök har gjorts att följa exemplet från förra befolkningskampanjen och bortse från denna bakgrund men det är svårare nu. Därför har det också gjorts försök att dra nytta för propagandan av den desperata deflationen i människovärdet i stället för att tänka bort den. Detta sker genom att kränga ut och in på sambandet mellan krig och befolkningsproblem och söka stimulera till ökad barnalstring just genom att framhålla vårt nationella faroläge. Om detta kan lyckas är svårt att säga. Under krigets första år har i varje fall inte denna synpunkt slagit igenom. Födelsetalen har sjunkit då faroläget skärpts och stigit då ett överhängande tryck lättat.

I den nya befolkningsdiskussionen har också tonfallen blivit mera annorlunda, mera kategoriska och hotfulla. Den utlovade hjälpen har villkor med sig. Kvinnorna bör stanna i hemmen och ställa in sig på fyra barn var. Denna kommandoton är emellertid inte det enda nya inslaget. En annan, ännu nyare ton

börjar också smyga sig in: kanske tvingar vårt be-
folkningsproblem fram en kulturrevision i hela dess
vidd?

Betecknande är att det inte är kvinnorna som ställt
denna fråga.

Vår befolkningsdebatt är så gott som uteslutande
en manlig monolog.

Dialogen fortsätter icke.

ELDEN HAR ÖVERLEVT NATTEN

Då den industriella epoken satte in, tvangs kvinnorna att dela upp sig i två grupper, övertaliga som de var absolut taget och i förhållande till det arbete som bjöds i hemmen. Skedde gallringen efter deras eget val? Utan tvivel i många och betydelsefulla fall. Men i huvudsak sköttes den av männen efter den mest irrationella urvalsmetod som existerar. I sitt famlande efter det ideal som föresvävar dem, leds de nämligen alltför mycket av lockbeten av tillfällig karaktär. Det må sen vara pengar eller annan egendom eller vacker hy och figur.

Av inre drift eller på grund av rena bristen på sex appeal tvangs alltså den ena gruppen att söka vägar som ledde till uppgifter utanför hemmen. De andra inrättade sig i hemmen med mindre verkningskrets och mera beroende. Jag har försökt att ge en översiktlig framställning av den förra gruppens ödesväg under kampen för rätt till arbete och medborgarskap och har redogjort för mina erfarenheter av de försök kvinnorna gjort att få medverka till samhällsfrågornas lösning. Resultatet har för min del blivit att den

linje vi följt inte längre är framkomlig, varför vi måste söka en ny utgångspunkt och nya arbetsmetoder. Samarbete mellan de båda grupperna blir då förutsättning för att lyckas. Vi behöver slå ihop våra tillgångar, de må ligga på linjen intellektuell träning och disciplin eller lång mänsklig erfarenhet inom väsentliga livsområden.

*

I sin sociologiska undersökning av ett antal moderna stockholmsfamiljer, påpekar Brita Åkerman att skiljelinjen mellan de båda grupperna inte är så skarp. Detta faktum får man inte glömma. En massa kvinnor byter om intresse och riktar om sin livslinje då de gifter sig och blir mödrar. Längre fram kan det hända att de återknyter vid tidigare intressen. Men kan det vara rätt att endast fattigdom, änkedom eller skilsmässa tvingar dem därtill? Kanske skall ett annat tonfall smyga sig in i talet om långlivade käringar, när det skapats möjligheter och blivit självfallen plikt för dem att efter det brådaste livsavsnittet använda sina verksamma år i samhällets tjänst, med naturlig anknytning till de erfarenheter och den kunskap de tidigare samlat.

Andra gifta kvinnor försöker som vi vet från början dela upp sig på båda linjerna. Ibland går de upp i den ena gruppen, ibland i den andra. Många blandar på det mest frigjorda sätt ihop sina principer och sitt individuella handlande. De växlar uppfatt-

ning om kvinnornas plats och uppgift från fall till fall, beroende på om det är flickorna som måste ha en plats för att få valuta för den dyra utbildningen, eller sönerna som inte kommer framåt, därför att där sitter meriterade kvinnor i vägen som har förhandsrätt till befordran i skolan, i verket, i affärsföretaget.

Likväl kan man våga uppdelningen i två grupper, två slags beteenden. Det finns en klart skönjbar motsatsställning mellan dem, uppkonstruerad, framsuggererad och olycklig men just därför att räkna med och bortarbota. Båda grupperna ömsevis avundas och ser ner på varandra. Vi har inte tillräckligt satt oss in i varandras svårigheter. Den gifta kvinnan kan se med avund på den medsyster som skaffat sig alla yttre förutsättningar för att inrätta sitt liv efter egen smak och som deklarerar sitt oberoende av moralregler den andra får vara så god att rätta sig efter. Hon betänker inte att just den oberoende kan råka i ett större beroende av en sexualpartner än hon själv är i. För att få behålla honom kan hon tvingas offra den värdighet hon så tydligt affischerar utåt. Och den ogifta kan utsväva i de mest smäktande fantasier om en lugn hamn hos en drömd Kalle med tvär haka och stoppade axlar.

Sökande efter klarhet över vilken politik som är den rätta, ansträngningar att vinna fast rot och göra en insats i männens värld — allt detta är oangående saker för huvudgruppen av hemmets kvinnor.

Om hemkvinnorna brytt sig om att lyssna till argumenten för eller emot kvinnlig sammanhållning, sådana som de bröt sig mot varann under diskussionen strax efter det rösträtten blivit verklighet, skulle den ha tett sig enbart löjlig för dem. Inte frågade de efter att den sammanhållning nedlades, utan vilken rösträtten aldrig blivit genomförd. De vägrade inte att ta emot medborgarrätten själva, de kunde till och med erkänna att det följde ansvar med den. Men de politiska partierna hjälpte dem att bära denna börda. Och från valet mellan partierna befriade dem män, bröder, söner och valbyråer.

De där kurserna i medborgarkunskap som vi en gång var så ivriga på, nådde inte majoriteten av hemkvinnor med sin verksamhet. En förbluffande stor del av svenska fruar har fortfarande högst ofullständiga begrepp om att lagarna tillerkänner dem ett ord med i laget då det gäller att förfoga över familjeinkomsten. De yngre får väl anses bättre underrättade än de äldre. Men det finns här i landet alldeles för många hustrur som inte ens vet att moderskapspenningen skall användas efter deras önskan och behov och inte att sätta om växlar med. Då de får veta att lagen inte längre tolererar envåldslater hos deras män i fråga om familjeförmögenheten och att de t. ex. kan neka sin namnunderskrift varförutan en gårdsförsäljning inte kan ske, säger de att lag eller inte lag, så skulle *Han* ta det som den största förolämpning om de vore påstridiga i fråga om sin lagliga rättigheter och så låta dem umgälla det. Men sen

kan det också hända att när de kommit bortom rädslan att såra honom, utnyttjar de lagens möjligheter ända till det värsta trakasseri, emedan de ingen vana har att bedöma hur man handskas med en lag.

Solidaritet med man och barn, särskilt med sönerna är som regel en självklar sak för dem, dess självklarare som den sammanfaller med deras djupaste lojalitets- och ansvarskänsla.

De som känner sin ställning stark i hemmet och som i följd därav skrattar åt pratet att kvinnan skulle vara förtryckt, anser sig med dess större lätthet kunna avdela den yttre makten åt mannen, han må gärna roa sig med sina kommittéer och fackorganisationer. Kanhända tror de inte gubben om att sköta ett öre av den inkomst han drar till huset, men tar det helt naturligt att han i stadsfullmäktige och riksdag bestämmer över million- och milliardbudgeter. Motsvarigheten i inkonsekvens till denna dominerande fru är kvinnosakskvinnan i grupp ett, som gärna överlämnar åt sin man att sköta kassan och bankboken, som hellre resonerar med män än med kvinnor, men samtidigt utdömer det manliga enväldet över samhället.

Är däremot hustruns ställning svag i familjen, så att hon räds att bli åthutad eller till och med avkopplad från äktenskapet, om hon skulle börja lägga sig i, då är det ännu mindre skäl att bryta de manliga monopolen.

Allt detta måste man säga med reservation för de oväntade och sällsamma beteenden människor väljer

att antaga då det gäller förhållandet till det andra könet.

Uttrycken manligt envælde, och manlig monopolsträvan måste te sig fantastiska för alla män som lyder eller tror att de lyder sin kvinnliga omgivning.

"Jag vill inte härska, bara beskydda och stödja", säger en man som råkat illa ut, "tvärtom finner jag mig för husfridens skull i ett oresonligt kvinnligt förtryck". — "Det är inte alls oresonligt", säger hans fru, "ty jag måste ta tyglarna från honom, för att vi inte skulle komma på bar backe. Men nog måste jag skratta åt kvinnor som själva misslyckats till den grad, att de måste beklaga sig över sin förtryckta ställning". — "Vi vet inte vad detta tal kommer ifrån", säger alla lyckliga familjer, där problemet härska eller behärskas inte är aktuellt eller lösts i godo från fall till fall.

Men när reservationen är gjord, då är man kvar vid ståndpunkten att husmödrarna är ett svårarbetat material. Även de som är mest undfallande gent emot manliga auktoriteter, sätter den självgoda sidan till då andra husmödrar ville resonera med dem om deras plikter och samla in dem i en organisation. Detta är förklaringen till att husmödrarna ibland karakteriseras som den mest självsäkra och ibland som den mest osäkra samhällsgrupp som existerar. Husmodersförbundet är överhuvud beundransvärt som lyckats få någon solidaritet husmödrarna emellan.

Båda grupperna, 1 och 2, har det gemensamt att de lever i en period av minskande möjligheter. Men denna försämring har kommit i sällskap med verkliga eller skenbara förbättringar. De har det gemensamt att de inte sett upp med en sådan värdeminskning som medfört avlastning av bördor och ansvar. Det är också ett mycket naturligt reaktionssätt.

Samma sak gäller för hustrurna i stadshem och lanthem. Minskad betydelse sammanhänger med minskad verkningskrets, och verkningskretsen minskas genom att arbetet avlyftes och lättnader införes. Det formella erkännandet av kvinnornas ansvar som medborgare sammanfaller med en utveckling som avlyfter en rad av hemmens ansvarsfulla uppgifter. Hemmen har förlorat sin ställning som grundvalen för samhällslivet, och det går lätt att göra erövringar från dem, ja kvinnorna är tacksamma att så sker.

Låt oss först försöka se efter hur arbetarhemmens kvinnor har det, ty det var dessa som först nåddes av förändringarna.

Genom arbetarnas beundransvärda självuppfost-
ran, deras sammanhållning och ökade makt har deras
hustrur fått nyktrare, renare och bättre avlönade
män att göra med. Inom kvalificerade och välavlöna-
de arbetargrupper var under högkonjunkturen möj-
ligheterna stora att inrätta tillvaron trevligt och
tryggt, huvudsakligen efter borgerligt mönster. Sö-
nerna kunde studera eller kvalificera sig till ännu
bättre avlönat arbete, de kunde göra karriär inom
partiet och det politiska livet, om de hade den sor-

tens begåvning. Döttrarna kunde skaffa sig yrkesutbildning som befriade dem från kroppsarbete och husligt släp. De kunde komma på kontor, bli affärsbiträden eller fruar i små bekväma lägenheter med en hushållskassa som gjorde dem ganska eftersökta i de fina matvaru- och speceributikerna.

Arbetet "kan räcka till ändå" som det heter, även för dessa. Det gäller inte bara de hem där de manliga familjemedlemmarna har skiftarbete, så att där inte är ro varken natt eller dag för matlagning, matsäckar, städning och tvätt. Genom att ingen hänsyn tagits till husmödrarna då skolor, fabriker och affärer bestämt sina måltidstimmar, så kan husmoderns dag, ja hela hennes liv, styckas genom täta måltider. Det är betecknande att när kravet på gemensamma måltidstimmar först restes av Husmodersförbundet, reagerade inte ens dess egna medlemmar positivt. Tanken att den som lagar och serverar maten borde ha något att säga till om när familjen skulle äta, var dem alltför främmande.

Arbetet har en förunderlig förmåga att hänga efter, och det gäller även på de håll där man minst skulle tro det. Husmödrarna i storstädernas "lätt-skötta" lägenheter är mer bundna än någon utomstående kan fatta. Övervakningen av barnen, även om det är ett, binder modern under deras barndom på grund av den isolering som omger en storstads-lägenhet. Att det går att bryta denna isolering det visar experimenten i HSB-husen och barnrikehusen. Men de flesta mammor har ännu inte reda på detta

eller de iakttar på misstroget avstånd sådana experiment. Därtill kommer att även en modern lägenhet i en stad blir tungarbetad genom att bekvämligheten köps med utrymmesminskning. Husmödrarna får förnöta allt för mycket av sin tid genom att plocka fram och plocka undan, ordna bostaden till dagen, ordna den till natten, hålla i ordning efter familjemedlemmarna. Att torka tvätt, lufta sängkläder och städa är mycket besvärliga företag i en storstadskasern. Övervärdering av dammsugaren förekommer endast hos män eller husmödrar som är utan.

Eftersom de i regel har små och dåliga förvaringsmöjligheter måste de ideligen besöka livsmedelsbutikerna. Där får de stå och hänga i väntan på att bli expedierade. Den som är energisk och ambitiös sätter dessutom till mycken tid på att gå från butik till butik i hopp att göra ett gott kap. Det händer eller händer åtminstone före ransoneringen också att hon lyckas, därmed har den dagen sin lilla triumf.

Då det blir tal om husmödrarnas arbete brukar man framhålla deras betydelse och makt som kunder. Men deras makt står inte i proportion till de millioner som går genom deras händer. Även en energisk och duktig husmor är hänvisad till det urval som finns i affärerna. Skillnaden mellan den duktiga inköperskan fru A och den mera slöa fru B kan visa sig i familjernas budget och matsedel och i utseendet på familjens medlemmar och hem. Men båda lider av den svårigheten att först som producent lär man sig den varukännedom som är förut-

sättningen för att bli en förstklassig kund. Man kan lätt råka in i manufakturaffärer, där biträden och kunder avslöjar sin okunnighet om vad som konstituerar varans kvalitet. N. K:s livsmedelsavdelning har panna att annonsera att 'deras kunder ringer och beställer "någonting i vitt kött"'. Sedan kvinnorna slutade att själva spinna, färga och väva har prydnads-handarbetet degenererat fruktansvärt. Det går att få fruarna att köpa hur gräsliga saker som helst. På dessa förnöter de sedan de timmar då de inte har något direkt att göra, men ändå inte kan komma från hemmet. Så går dagen under idelig sysselsättning utan att ändå vara fullt utnyttjad.

Tänk vad dessa kvinnor har det bra jämfört med kvinnorna i de krigförande länderna. Ja de har det bra så långt man kan ha det bra utan förbindelse med källorna och utan utsikt mot tinnarna.

Ska vi intressera oss för deras små besvärligheter även i stora tider? Vi får tycka illa eller bra om det, faktum är i alla fall att den överväldigande majoriteten gifta kvinnor lever och arbetar i sina små hem. Dessa hem må vara isolerade från den stora världen och avstängda från avgörande på de stora besluten, så gestaltar de just genom sin frånvaro, just genom sin inklämdhet världens öden.

Stora företagare avlönar i årtionden experter på arbetsstudier och låter dem försöka den ena metoden efter den andra, tills de funnit vad det är som ökar arbetsresultaten, men husmödrarna får gå och tram-

pa obeaktade i sina lägenheter. Alldeles obeaktade är de inte, kan det invändas, ty det har gjorts observationer och beräkningar för att finna ut hur köken borde vara inrättade för att spara husmoderns steg och handgrepp. Även här kommer man snart upp i milliarder överflödiga steg och milliarder överflödiga grepp om tallriken och torkhandduken. Men dessa försök är inte tillfyllest även om de skulle sätta sina spår i köksinredningen, vilket ännu inte skett. Dessutom är de efter sin tid. I Amerika åtminstone har arbetsstudieexperten inom framsynta företag avlösts av experten på mänskligt bemötande, sedan företagen funnit att det system ledde till sammanbrott, som byggdes på experimenterandet med människomaskinen vid maskinen. Det har visat sig att det var riktigt att ta upp den psykologiska tråden vid försöken. Kanske kommer denna rationaliserade människokärlek, betald av vinstintresset, också att urarta. Men tills vidare har man fått fram goda resultat ur försöken att med tålmod lista ut vad det är som pressar och omvänt stimulerar arbetarna i en fabrik. Det rapporteras från denna psykologiska front att det inte är hygieniska arbetslokaler som gör den största effekten, ej heller lätnader och pauser i arbetet eller högre löner. Det som stimulerar människorna och lättar atmosfären på en arbetsplats är att numren inte längre känner sig som nummer utan som individer med människovärde. Kan de så också övertalas att sluta sig ihop i arbetslag som håller hop och hjälper varann under och utanför arbetet, så förgår trött-

heten och arbetstakten ökas. När man läser vad Stuart Chase och andra skriver om resultatet av dessa försök, blir man både gripen och upprörd över hur snabbt den enskilde arbetaren tackar för vanlig, låt vara betald, hygglighet genom att sätta upp arbetstakten. Och man frågar sig när metoderna för att leta ut vad som gör arbetet odrägligt eller drägligt i en fabrik skall användas för att komma underfund med vad som gör arbetet outhärdligt eller uthärdligt i ett hem. *Har vi verkligen råd att låta väldiga mänskliga möjligheter rinna bort oanvända bara därför att utvecklingen händelsevis och slumpvis format till en sorts hem där de inte kan utvecklas till sin fulla kapacitet?*

Här är det ju inte bara fråga om det direkta arbetsresultatet i hemmen utan om mycket viktigare ting ändå. De psykologiska experterna i Western Electric Chicago kom fram till "någonting mystiskt, djupt fördolt i den mänskliga naturen", då de experimenterade med sex flickor som hade till uppgift att montera telefonreläer. Skulle man inte då komma fram till samma mystiska något om man arbetade med kvinnor, utsedda att vara den stabila punkten i ett hem, en mans kamrat om dagen och om natten och utsedda att bära, föda och fostra en ny generation?

Det är ju otänkbart att det sexuella samlivet skulle vara oberört av den allmänna sammanlevnadskrisen. Då mekanisering, förkonstling och hets griper över resten av tillvaron, kan inte kärleken leva och blomma efter egna lagar.

År 1920 hörde jag, insmugglad i Freuds trängre analytiska krets, mästaren förklara att han var för gammal att objektivt bedöma ungdomens sexualproblem. Den som hotas av objektivitetens åldersgräns får väl hänvisa till vittnesbörd från andra håll. Det saknas inte sådana svenska vittnesbörd som betygar att inte bara döden skiljer 'de älskande åt som nu i krigsländerna utan också livet sådant det är. Hjalmar Gullbergs diktsamling "Kärlek i tjugonde seklet" och återljudet hos den bildade ungdomen av denna diktsamling, säger oss en hel del om det bittra missnöjet över att erotiken blivit mekaniserad och löst från verkligheten.

I pressen kommer klagomålen över den sexuella normlösheten bland ungdomen i anfallsvågor som flygeskadrarna och särskilt flickorna blir offren som man ju kunde vänta. Dessa moraliska raider är diskutabla och någon nytta gör de knappt. Men när läkare och socialvårdare med stor erfarenhet kommer till samma resultat är det skäl att höra på. Dess större om de, vilket inte alltid är fallet, förmår sätta in de symtom de klagar över i sammanhang med den livsform vi lever i.

Men det är då inte bara ungdomen som är ett problem på denna punkt utan också äldre människor, inte minst de som hunnit utbilda en viss rutin inom äktenskapen eller det olegaliserade förhållandet. På otillfredsställelse och tristess i förening, svarar kontrahenterna med ostadighet eller kylig resignation. Båda parterna klagar. H a n har inte förmåga att intres-

sera, värma eller lyckliggöra mig, h o n har inte förmåga att intressera, värma och lyckliggöra mig. Båda parter kan ha rätt och båda orätt. Den enskilde mannen kan ha anledning att klaga bittert över den kvinna han lever samman med. Det finns möjligheter för en kvinna som kopplat av hjärnan att öva tortyr utan like mot en man som ännu har hjärnan påkopplad. Hon kan göra honom totalt hjälplös trots hans logik eller just emedan han har den. Men kanske han borde använda den rimlighet han inte får användning för i samtalen med henne, till att tänka efter om inte han som ansvarig medlem av det härskande mansförbundet har någon del i det allmänna tillstånd som format denna produkt. Lida för det får han i alla fall. Att ha en hjälplös eller på andra sätt omöjlig hustru eller älskarinna gör en man hjälplös i förhållande till sina överordnade. "Det finns ingen feighet hos en familjeförsörjare som inte är fullt försvarlig" sade en gång en äkta man till mig, på tal om en kollega som låtit udda vara jämnt för att inte bli avskedad.

De kvinnor som satte upp mannen som ideal för sin egen nya linje gjorde en sorts misstag, de som satt stilla och lät utvecklingen kringskära deras domäner gjorde ett annat. För att inte omdömet skall bli orättvist, måste vi ta upp argumenteringen från tidigare partier av boken och erinra om att här bakom låg patriarkatets långa underskattning av kvinnorna och glorifiering av mannen, envist genomtruffad som handlingslinje om än blomstersmyckad av kvinnodyrkan som en majstång av girlanger. Därbakom

låg också kyrkans idealisering av askesen och — sedan klosterinstitutionen avskaffats — den oförtrutna predikan att endast barnalstring kan urskulda det i sig förnedrande sexuella samlivet.

Men vad som än låg bakom — för de misstag som gjorts sotar nu alla parter, i hemmen och utom hemmen, i äktenskapen och utom äktenskapen.

Ett lyckligt samliv mellan män och kvinnor ger rikedom och blomning och hälsa åt livet. Men impulserna går också åt motsatt håll: från ett rikt och blommande liv till ett rikare förhållande mellan könen.

Ofta tänker jag på några ord en lantbrukarhustru kom att fälla i misstag då hon berättade hur hon förr brukat gå med i gårdens alla sysslor. "Och när sen far och jag på söndagarna var ute och såg på grödan, då kände vi oss rakt som nygifta". Med dessa ord placerade hon in sig i den lilla skara som förstått att avkoppling från det allsidiga arbetet i lantbruket betytt en förlust av värden för dem, hur skönt det i början kunde tyckas att få ägna sig åt köket och ingenting mer. Och helt omedvetet och oskuldsfullt visade hon sig förstå det samband som finns mellan samlivet i arbetet och de erotiska impulserna. Men här är det ju inte bara fråga om förälskelse utan också om ömhet, om den ena partens djupa behov av den andra, även i de svaga stunderna, som Hanna Rydh en gång vackert uttryckte det i ett föredrag om ökad kvinnorepresentation. Man vill få visa sig så svag som man är och ändå veta sig älskad, men man vill

också ha hjälp av en partner som vet hur svagheten uppkommit och var boten finns.

Denna visa bondkvinna erinrar oss om att utvecklingen på landsbygden går i samma riktning som i staden. Den uppbyggnad av livet och arbetet som en gång mitt i det patriarkala samhället gav kvinnorna deras hållning och livet dess rytm, hotas i sina sista förskansningar då industrialiseringsprocessen går över på lantbruket.

Men tänk vad de slet förr? Ja det gjorde de. Själva slitet som sådant är ingenting att önska tillbaka, men arbetet var omväxlande, det förde dem från visthusboden till spiseln, från spiseln till lagårn och hönsgården och därifrån till åkern, från åkern till skäktstolen och vävstolen, från vävstolen ut i skog och mark, där de ännu länge var så hemma-stadda de behövde vara för att öva den urgamla samlarverksamheten. Kvinnornas arbete var hopstämt med männens och fullt likvärdigt eller mer. Det är först sedan fruntimmerna blivit mer hänvisade till innesysslor som männens krav på uppsättning börjat sticka upp huvudet.

Då jordbruket blir ett ekonomiskt företag som skall avkasta så mycket pengar som möjligt, för att alla de varor som förr gjordes hemma må kunna köpas, förvandlas hela denna tillvaro radikalt.

Förr övade lanthemmen ganska mycken industri i den meningen att där tillverkades alla slags förnödenheter som nu måste köpas. Å andra sidan höll sig innevanarna i både storstäder och småstäder gärna

med en trädgård och ett kobete eller åtminstone en täppa och lite höns. Till och med i svenska huvudstaden behöll stadsdelen söder om slussen sin ålderdomliga karaktär ända in i och strax efter förra världskriget, såtillvida att trähusens folk brukade odla grönsaker och frukt och bär för eget behov och till och med till avsalu. När man tittade in bakom planken med sin korg för att köpa jordgubbar eller sockerärter, stötte man ofta på höns och kaniner under stålträdsstängsel. Det är mycket bättre ordnat med ransoneringssystemet nu än det var då, men dessa människor måste ha känt sig mera oberoende av systemet sådant det var, än deras efterträdare i de stora hus som reser sig på de gamla trädgårdarnas plats.

För den som förstått är det inte svårt att förstå! Man inser lätt att specialiseringen av arbetet mellan jordbruk och industri måste ha starkt påverkat hemmens liv genom att dra en skiljelinje genom deras avrundade helhet. Båda sorternas hem blev på ett nytt sätt beroende av att det ekonomiska blodomloppet hålles i gång och distributionsapparaten fungerar.

Återigen måste vi erinra om att händelserna har ett dubbelt ansikte, i jordbrukarhemmen precis som överallt annars, där den ekonomisk-tekniska utvecklingsprocessen griper över i hemmen. Kvinnan slipper massor av drygt arbete. Det gäller också i mindre utsträckning mannen, hans snickarbod och smedja förfaller samtidigt som hennes bastu och visthusbod. Samtidigt lämnar den unga arbetskraften hemmet,

där arbetet kräver mindre armar och händer. Den arbetsbörda som återstår pressas ner på ett ständigt mindre antal axlar. För kvinnorna mynnar slutligen det hela ut i att slitet för dem som stannar kvar blir inte mindre men väl enformigare, och vi kan råka på allt flera lantbrukarhem där det ensamma köks-trampet fått en viss likhet med stadsfruarnas.

Lika svårt som det är för frun i den lilla lägenheten att få någon naturlig anknytning till mannens arbete och intressen och till det kulturella liv i allmänhet som levas i en storstad, lika svårt börjar det bli för lanthushållets ensamma kvinnliga medlem att hinna leva med i gårdens hela arbetsrytm eller glädja sig åt årstidernas mångahanda gåvor utanför husknutarna. Fullt så beroende som stadshemmets husmor av tillförsel och konjunkturer är inte lanthemets, men beroende är hon. Hemmens allt större hjälplöshet inför den situation staten råkar befinna sig i återspeglar den enskilda statens hjälplöshet i förhållande till världssituationen.

Skillnaden är att hemmets så kallade finansminister inte haft en aning om vad som skett i detta avseende, och inte frågats om råd, innan de betydelsefulla avgörandena skedde. Det riktiga måste väl för statens del ligga någonstans mitt emellan att ta över allt ansvar och allt kommando eller låta hemmen klara sig eller gå under på egen hand.

Rent personligt drabbas även landsbygdens kvinnor i sin utveckling av denna samhällsomläggning så att en mängd betydelsefulla kunskaper och färdig-

heter blir onödiga genom vars övning hjärna och muskler hölls i en allsidig funktion.

I samlingsverket "Kvinnan, familjen och samhället" skriver Alva Myrdal:

"I de fattigaste hemmen kunde och kan kvinnans ambition ej hållas uppe därför att de materiella resurserna ingenting är att arbeta med. Matlagningen monotoniseras, hemslöjd och handarbete omöjliggörs, inga naturprodukter finns att tillgå." Men denna utmärkta karakteristik gäller inte bara proletärhemmen i städerna och på landet. Det gäller också de relativt välbärgade hemmen överallt där livsmedelsorganisationerna dragit till sig förädlingen av produktionen och denna själv blivit industrialiserad.

Med det evigt kvinnliga har man i dagligt tal menat att en viss kombination av kvinnliga egenskaper (uthållighet, flit, mångsidig praktisk duglighet parad med undergivenhet, anspråkslöshet och dygd), skulle bestå även sedan den samhällsstruktur som gynnat den fallit sönder. En åker måste odlas för att bära skörd och en idrottsman eller en tenor träna för att hålla sig i form, men det evigt kvinnliga skulle rörande nog bestå även sedan fält efter fält av kvinnornas kulturområde lagts i träda.

Nu har man som förut antytts plötsligt blivit osäker på det evigt kvinnliga, ty det tycks inte klara sig nuförtiden. Och det är alldeles riktigt, oriktigt är däremot att gå till den motsatta överdriften och förneka att kvinnorna kan klara någonting alls.

Den manliga verksamhetslusten har tagit fasta på de tydliga bristerna hos kvinnorna, inte för att ta reda på varför de uppstått utan för att visa sin överlägsenhet även här. Den har gått så långt nu i välmening och välvishet att man inte vet om man skall skratta eller gråta. Sen beslutar man sig både för att skratta och att gråta, ty nog är det löjligt att vetenskapen ska sköta grossesserna, amningarna och spädbarnsvården som om de uppfunnit alltsamman, men samtidigt är det sorgligt att mödrarna skall förlora varje spår av tilltro till sig själva i stället för att återuppfostas till kunnighet och självtillit. Western Electric skulle aldrig bära sig åt så mot sina flickor som barnläkarna mot våra mödrar av i dag. Men för Western Electric åtminstone betalar det sig inte med sådana metoder . . .

Den kvinnliga kunnigheten på landsbygden har stått sig slätt mot industriens erövringståg. Vi har tagit för givet att det berodde på industriens konkurrenskraft och oemotståndligheten i centraliserings- och mekaniseringstendensen, på att penninghushållningen var framtidens hushållning mot vilken intet motstånd kunde göras.

Men det kan också löna sig att leta efter andra sammanhang här.

När livsmedelsindustrien liksom tidigare textilindustrien trugade den förädlade varan på hushållen, då hade husmödrarna ingenting att säga till försvar för sina vanor och produkter. De beundrade kritvita vävnader, kritvitt mjöl, kritvitt socker och ris, tac-

kade och tog emot och köpte efter råd och lägenhet. Sätillvida var det ingen vidare fördel för familjen om husfaderns goda inkomster tillät en snabb övergång till penninghushållning. Vetenskapen hade ännu ingenting att säga den gången, utom det att den skyndade att experimentera ut dietlistor, stärkande mediciner och behandling av neuroser. Men varför var kvinnorna så aningslösa och svarslösa själva?

Var det kanske därför att någon gång, när det är svårt att säga, hade husmödrarna upphört att tala om varför de tillredde och satte ihop kosten som de gjorde, och nöjt sig att lära nästa generation hur den skulle bära sig åt?

På näringsens område liksom på alla andra torde det väl gälla att resultat kommer fram genom lång erfarenhet, tack vare förmåga att dra slutledningar av de försök som tåligt upprepats tills de lyckats. Man kan nu i den ena näringsläran efter den andra få läsa att det sätt varpå Sveriges resurser tidigare utnyttjats för folkkosten var det bästa tänkbara, ja professor Ingvar går så långt att han säger att stenalderkostnaden var bättre än genomsnittskosten nuförtiden. Var detta bara ett verk av slump eller instinkt? Kan inte förnuftet tänkas ha varit i verksamhet hos den oändligt långa kedja av kvinnor som stått för kosthållet? Det måste väl ha varit de gammaltestamentliga herdarnas kvinnor som så småningom lärde och fann ut sätten att bevara mjölken genom smör- och ostberedning, och köttet genom att lägga det i mjölk eller vassla. De kunde inte redogöra för vilka

kemiska processer som varit i verksamhet, de visste inte om att mjölksyrebakterierna utförde ett så att säga pasteuriserande arbete bland de andra bakterier-
na. Men de kunde säga: vi gör så och så d ä r f ö r att det provningsvägen visat sig vara fördelaktigt för människornas hälsa. Lika litet visste samlerskorna som plockade eller odlade grönt, bär, frukt, rötter, lökar och alla slags örter varför så många ingredienser var nödvändiga i kosten, eller varför drickat på den grodda säden var en lämplig komplettering av den fasta födan, men de visste att om människorna skulle må väl, fick de inte underlåta sin insamlingsmöda, sitt tillrednings- och lagringsarbete.

De torde också ha präntat in detta med all den auktoritet varav de var mäktiga. Men auktoriteten minskade och samtidigt minnet av det långa experimenteringsskedet och dess förvärv. Det blev väl också mindre och mindre tid till den grundliga undervisningen i berättelsens form, ju kortare de gemensamma arbetsstunderna blev. Det lönade sig allt mindre och mindre att berätta ju färre åhörarna blev.

Det finns översatt till svenska en äkta skildring av indianernas liv kort före undergången, skriven av Långa Lansen, en indianhövdings son, som uppfostrats till jägare och krigare på gammalt vis men blivit författare då jakten och krigen blivit förbjudna. Han återger en liten historia om hur mödrarna lärde barnen allt det de behövde veta om fotvård. De återgav för barnen ett samtal mellan fötterna och människan, där fötterna får tillfälle att klaga över dålig behand-

ling, ge anvisningar på lämplig fotvård och slutligen visa sin tacksamhet genom snabbhet och outtröttlighet. Man kan inte låta bli att tro att sådana historier över temat näringslära och hälsovård måste ha funnits i det oändliga, lätta att komma ihåg och med tillräckligt av sens moral för att nästa generation skulle finna det värt att rätta sig efter dem.

När insikten om undermeningen bakom råd, anvisningar och befallningar försvinner, då är kunskapen själv i fara. Och bjuds det sen möjligheter till lättnader i arbetet och genvägar till försörjningen, då finns ju inte något skäl, varför man inte skulle använda sig av dem. De yngre husmödrarna började tro att allt arbete mor lagt ner på insamling och torkning av grönt och bär för vintern bara varit till för att skaffa utdrygningsmedel för den knappa kosten. De trodde att det grova brödet var ett efterblivet bröd och ett socialt underklassmärke, likaså mjölgröten, inälvsmaten, rotmoset, den torkade fisken, björklagen och det hemgjorda drickat. Och så släppte de allt det gamla ur händerna och nästa generation fick inte lära sig vad den förra kunnat. Hade många mödrar med värkande hjärta tvingats hålla barnen till arbete, så var det härligt att ge dem ledigt nu eller överlämna dem till skolan. Ändå så går det inte att uppfostra barn till arbete eller träna upp dem däri, om inte ungarna ser att detta arbete behövs.

När det gällde de gamla huskurerna gav sig inte den medicinska sakkunskapen tid att skilja mellan empirisk kunskap och vidskepelse. Allt som ordine-

rats från lekman till lekman var av ondo och urartade därför också mer och mer. Av den nya skriften om insamling av medicinalväxter som medicinalstyrelsen utgivit kan man visserligen sluta sig till att de syntetiska produkterna inte helt kan ersätta de naturliga, ty varför skulle annars samlingen alls behövas? Men människorna ska till och med samla fläder och kamomill okunniga om att de kan använda en del av förråden hemma utan att först sälja dem till apoteken och sen köpa dem därifrån. Likväl måste ju medicinen bygga på deras erfarenhet som en gång prövade sig fram i naturens mångfald och märkte sig vad som var nyttigt för den mänskliga organismen i sjukdom och hälsa.

"Man har lyckats giva en rationell näringsfysiologisk förklaring på många uråldriga och egendomliga bruk", säger näringsfysiologerna Berglund-Klarin i boken *Vår hälsa och vår föda*. Detta torde kunna översättas till populär svenska så att de gamla erfarenhetsresultaten får en indirekt återupprättelse.

Vetenskapen som analyserar upp hittills dolda sammanhang mellan orsak och verkan må ha hur många möjligheter som helst och uppnå större och snabbare resultat än den gamla empirien, men hur fulländad vetenskapen än är och blir, kommer den väl ändå alltid att ha med människor att göra och i andra hand också med husmödrar. Finns det inte bättre sätt att tas med dem än de som användes nu?

När man lyssnar till de stora orden om husmödrarnas betydelse för landets hushållning under nuva-

rande läge, eller till de hårda orden om deras slarv och slöseri, tycker man att det skulle vara svårt att få fram den ena sortens bedömning så väl som den andra. Särskilt svårt för herrarna i spetsen för landets försörjning som bättre än alla andra vet hur små möjligheter husmödrarna i det nuvarande samhället har att positivt göra något för landets försörjning i ett krisläge. Det är endast emedan de är så många som det blir av betydelse för folkförsörjningen om de var för sig ta bättre vara på rödbetsblast, matfett eller halvsulor, om de ser till att köksavfall, gamla galoscher och garnspink kommer till nytta. De ska naturligtvis göra vad de kan, även om lädret, garnet och matfettet är syntetiska och icke fullvärdiga produkter. Men därmed är inte sagt att de bör nöja sig med sina möjligheter, sådana de för närvarande är. Därtill är näringsfrågan av en alltför överskuggande betydelse.

*

Tron att vi alla är ämnade att finna lyckan i en finstämd och välbalanserad förening med en medlem av det motsatta könet, kommer ur djupa källor. Vid varje känslorevolution som skakar en människa, den må vara orsakad av en förälskelse eller ett världskrig, så stiger den drömmen upp ur djupen och flödar över vårt medvetna jag. Sen brukar ju flödena för det mesta sjunka igen om äktenskapet och världskriget blir långvarigt.

Denna rytmi i känslorna förklarar varför man med

samma anspråk på sanningsenlighet kan säga: Kvinnor har stort inflytande, och: Kvinnor har inget inflytande.

Men det finns under alla förhållanden en påtaglig gräns för de kvinnliga möjligheterna.

Husmödrarna kan töra på eller stärka männens energi, hjälpa till att hålla deras magar och nerver i lag eller förstöra båda delarna. Men hur sedan dessa goda, respektive 'dåliga magar och nerver påverkar männens arbete och beslut, det är lika mycket bortom det kvinnliga inflytandets kontroll som det är bortom vattenfallets kontroll vad dess energi användes till. Och så kommer det att vara till dess kvinnorna klart vet varthän de vill leda sitt inflytande och vet vad råd de ska ge i fråga om mannens verksamhet följande dag.

Som det nu är, så kan det tänkas att en man, stärkt av sitt eget hems atmosfär, går åstad och lägger sin röst för beslut som blir ödesdigra för oräkneliga hem. Han kan arbeta med framgång på en uppfinning som betyder förintelse av millioner hem 'därför att han känner sig pigg och energisk tack vare trevnaden han känt i sitt eget. Ja just därför att han under halva dygnet känt sig under en kvinnas våld eller i hennes beskydd, kan han få lust att demonstrera sitt oberoende på morgonen.

På den tid då människor inte kände vetenskapliga bestämmningar utan rörde sig med symboler, var männen så medvetna om denna rytm hos sig själva mellan längtan till beroende och lust till oberoende, att de

såg dess symbol i det ständigt upprepade himmelsdramat, åtminstone om man får tro vad specialister på primitiva människors föreställningsvärld har att berätta.

Solen som varje morgon segrar över natten och börjar sin himmelsfärd, är en symbol för mannens seger över sitt eget beroende av kvinnan. Därför har mannen en morgonvärldsåskådning, då han ger sig ut på jakt eller i strid, där han alldeles glömmer kvinnan och är solidarisk med sina ävenledes segrande medbröder, även om han slåss om jaktbytet med dem. Middagstiden var oberoendets höjd, och är kanske än för dem som äter lunch ute. Sen sjunker dagen och solguden tvingas obevekligt tillbaka till mörkret, för att slutligen sjunka i nattens sköte. Om det är solen som följer mannens kurva eller tvärtom, gör detsamma. Beroendet smyger sig över honom i alla fall. Detta är vad professor Leopold Ziegler kallar det stora kretsloppets lag.

Enligt honom kan den endast brytas av den strikta abstinensen, vilken så att säga tvingar solen att hålla sig på avstånd från natten hela dygnet om. Men det är ett stort misstag och en undervärdering av den manliga initiativkraften och påhittigheten. Det finns mycket bättre sätt. Mannen kan behålla den rent fysiologiska rytmen mellan tändas, slockna och tändas, men upphäva det själsliga beroendet av kvinnan ändå. Och det är ju detta alltför välkända faktum som gör att den moderna kvinnan inte med samma ro som sina föregångerskor kan åskåda männens

beteende under detta växlingsförhållande. Såvida hon inte gör samma experiment på sitt håll. Alldeles ensamstående är inte den stämning som klingar igenom i följande dikt ur Die deutsche Kämpferin, en tysk tidning som söker, eller åtminstone under nazismens tidigare skede sökte, förena feminism och nazism:

Här talar kvinnan till mannen så:

"Du baust die Strassen und Du dämmst die Meere
Und deinem Wink gehorcht die feste Stadt.
Es wächst geschaffenes Werk zu deiner Ehre.
Zahm ward das Feuer und der Strom ward matt.
Doch unvermerkt ist Dir mein Herz entglitten
Es wandert fern mit Wolken und mit Wind.
Du aber stehst mit leerer Hand inmitten,
Draus Deiner Güter köstliches entrinnt."

Vi vet ännu inte om den vetenskapligt utexperimenterade propagandan i de virila länderna kan lyckas att tränga ner i det undermedvetna och döda drömmen om kvinnan. Vi vet att många unga män tror att de ersatt drömmen om kvinnan med drömmen om fosterlandet, och att de lyckats hålla henne på sin plats som medel till söner, ej mer. Vi ha märkt en fläkt av denna propaganda även i vår befolkningsdiskussion, men vi har inte nog lång erfarenhet av dessa propagandametoder för att kunna ha någon mening om hur det går med dess offer i längden eller med dess offers barn. *Vi vet inte vad en verklig ansträngning från kvinnornas sida att möta*

männens längtan och behov skulle betyda, ty de har inte höjt sig till den.

”Varför har de inte det då? Om det vore något med kvinnorna, någon styrka i deras kärlek till man och barn och någon oemotståndlighet i deras tro på livets värde, så skulle de väl finna utvägar att genomlysa och förvandla de orimligaste omständigheter.”

Hon kan det också understundom, men kan det ändå inte.

Låt oss ta den vackraste beskrivning det går att leta upp i samtida litteratur över en mor av i dag som gör det otroliga av en vidrig situation i kraft av omedelbar, självklar och oresonlig styrka, som hon måste ha fått ur överjordiska källor. Vi har den i Steinbecks Vredens Druvor. Bättre kan man inte skildra vad en familjemoder när hon är som störst, förmår och inte förmår.

”Det fylliga ansiktet var inte mjukt; det var behärskat och vänligt. De bruna ögonen tycktes ha sett många svåra ting, och de talade om att tunga upplevelser och lidanden för henne varit avsatser upp till en lugn och oberörbar mänsklig förståelse. Hon tycktes medveten om, tycktes finna sig tillrätta i, tycktes välkomna sin ställning som familjens innersta värn, den starka ställning som inte kunde falla. Och eftersom gamle Tom och barnen inte kände smärta och fruktan såvida hon inte hade det svårt och var rädd, hade hon förvärvat en förmåga att förneka den smärta och den fruktan hon kände inom sig. Och

eftersom de, när något glädjande inträffat, vände sig till henne för att se om glädjen fyllde henne, hade hon tagit för vana att till skratt omvandla sådant som egentligen inte ägnade sig därför. Men lugn var någonting ännu bättre än glädje. Orubblighet var något att förlita sig uppå. Och av sin betydelsefulla och ödmjuka ställning i hemmet hade hon undfått värdighet och en ren lugn skönhet. Gärningen som läkerska hade givit hennes händer säkerhet och svalka och lugn; ställningen som domare hade skänkt hennes omdöme samma lidelsefrihet och okränkbarhet som en gudinnas domslut. Hon tycktes veta att om hon sviktade, skakades familjens grundvalar, och att om hon förtvivlade och svek skulle familjen störta samman, ty dess vilja att finnas till vore krossad."

Vi har här en farmarhustru, en av tusen offer för en krass penning- och jordförstörelspolitik som gått fram över hennes huvud, utan att det fallit en enda människa in att fråga efter hennes mening. Hon har inga möjligheter att rädda sin familj ur katastrofen, eller rädda den stackars vansinnigt hanterade jorden, där hon hade sitt fäste. Men vad hon kan är att hålla familjen uppe genom katastrofen till en tid. När den i sin nöd tyr sig till henne, så uppkallas hennes stormoderliga krafter av hjälplösheten hos de tre eller fyra generationerna hon har att ordna för. Hon kallar fram en sinnesstyrka av övernaturliga mått, men om hennes krafter ska räcka till dess räddningen för familjen en gång kommer

och den får ett nytt hem, därom får vi ingenting veta, författaren misstänker nog att räddningen inte kommer i mamma Joads tid.

Här ha vi i poetisk förstoring ett exempel på hur en familjemoder kan leda och bära en hel familj. Hur är det möjligt? Hon har ju inga av de resurser vi brukar anse nödvändiga. Nej men hon har ännu tillräckligt av gammal tradition. Trots att hon är uppryckt från sin växtplats med rötterna har hon kvar ett hemligt samband med sina urmödrars erfarenhet och ambition.

Hur är det i detta avseende med våra husmödrar i allmänhet?

Även hos vanliga husmödrar som aldrig ställts inför de prov mamma Joad hade att undergå, finns många drag som erinrar om för dem själv okända samband med gammal tradition. Draget hos dem att nöja sig med sina egna domäner kan ledas tillbaka till den tid då deras områden var tillräckligt stora och viktiga för dem. Tänker vi efter vad det är för område som fångas in under det berömda uttrycket: Küche, Kinder, Kirche, så är det ju alla livets väsentligheter. Barn — hela generationsväxlingen, livets fortsättning och vård, det nya släktets fostran. Küche — näringsuppgiften i dess oerhörda betydelse. Kirche — religionen, förbindelseleden med den uppehållande kraften i universum, harmoni med kosmos, fred med Gud.

Många drag som ingår i den kvinnliga karaktären behåller, ehuru omformade genom yttre påverkan,

spår av de avlägsna tidrymder under vilka de blivit till. Ibland är de irriterande, ibland beundransvärda, men förstäliga blir de först i detta sammanhang.

När man ser familjemödrar under trånga yttre förhållanden och ganska lite uppmuntran streta med sin gärning, erinras man om hur urgammal kvinnornas ansvarskänsla för familjen är och hur självklart det frivilliga arbetet alltid varit. Ansvarskänslan kunde inte gärna ha väckts under patriarkatet, som dömdo kvinnorna oansvariga, den måste ha funnits innan de fick alltför mycket husbondevälde över sig, och innan de hört alltför mycket om det svaga och täcka könet. Den har inte heller kunnat dödas under patriarkatet, det har här gällt en tradition som haft sin djupa förankring i instinktlivet. Men slitats ut kan den naturligtvis, liksom den kan stärkas på nytt den dag, då den på allvar ledes ut till att omfatta även de stora avgörandena varpå familjens tillvaro och blomstring beror.

Kvinnorna som hamstrar är vrångbilden av de kvinnor som levde under tider då de lika litet hade butiker och personkort att tillgå som ekorrarna har nu.

Flickor som bara tänker på att gifta sig i stället för att metodiskt bygga upp och planmässigt vårda en yrkeskarriär är bekymmersamma figurer både för arbetsgivare, föräldrar och kamrater. Men om man tänker sig att de instinktmässigt följer banor och vanor från en tid då giftermålet var en hel livsuppgift, för vilken flickor måste tränas i många-

handa sysslor ända från barndomen, så att de bokstavligen inte hann eller borde tänka på annat än gifta sig, så förstår man dem bättre, och man önskar att denna koncentration kring giftermålet skall räddas in på något mera än koncentration kring erotiska intressen. Man kan tycka att typen borde ha försvunnit i en rationaliserad tillvaro med genomförd penninghushållning, men det tar mycket lång tid för kvinnan med stor K att medvetet uppleva förändringar och reagera inför missförhållanden.

Det ofta allt uppslukande och som man tycker meningslösa intresset hos kvinnorna för grannar och deras förhållanden evad det gäller kärleksförbindelser och födelser med eller utan giftermål samt sjukdomar och dödsfall, kan också härledas ur tider med annan struktur. Det fanns en tid då det var både riktigt och viktigt att kvinnorna höll sig underrättade om vad som hände för att gripa in i den gemenskap de tillhörde. Det var då nödvändigt att de kunde ställa en diagnos, ordinera och lämna ut recept på huskurer, allt detta som bringar läkarna till förtvivlan när det göres utan urskillning. Det var viktigt att ha reda på i vilka hem ett barn väntades eller ett dödsfall, de kunde behöva vaka både vid barnsäng och dödsbädd. Det var också viktigt att kunna lägga erfarenheterna på minnet och berätta dem vidare. Så vi ser att såväl kvacksalverskor som beskäftiga och nyfikna tanter har förnämliga anor. Det har också spågummorna. De härstammar från de gamla völborna vilka mottogs så vördnadsfullt, lyddes så

noga och begåvades så förnämligt, när de på kallelse infann sig i en gård.

De som springer och river av blommor och omogna bär i markerna, de leder sitt ursprung från dessa som kände och tillvaratog allt som kunde tjäna till näring och läkedom i skog och mark, dessa som firade de heliga örternas fest, de heliga rötternas fest och de vackra blombuketternas fest.

Även skvallerkärningarna är av hög börd egentligen. Deras anmoder är gudinnan Themis, symbolen för den kvinnliga opinionen. Längre efter det rättens officiella utövning helt övertagits av männen, har kvinnornas vakt om sed och ordning varit mycket sträng. Kvinnornas omdömen har ofta varit hårda, inte minst mot det egna könet, och de har gärna böjt sig för männens krav på att få ha en undantagsmoral för sig själva. Men hurudan deras vakthållning än varit, har den dock sökt värna familjens intressen sådana dessa uppfattats, och den har varit effektiv. Inte ens under de tider man betraktar som de allra sämsta för kvinnorna har det hänt att en diktator kunde sätta ur funktion en sed eller en moraluppfattning vilken kvinnorna fortfarande höll fast vid. Det har funnits lika mäktiga män som Rudolf Hess, eller mäktigare, men har väl någon utan att utsätta sig för allvarliga risker kunnat som han ställa sig upp och predika följande lära:

”Liksom det är nödvändigt att i krigstid lägga andra synpunkter på dödandet än i fredstid, så måste man också se barnalstringen på ett annat sätt. Under

normala förhållanden bör ju barn komma till i familjer, men *under krigstider bör soldaten använda varje tillfälle han kan få med en kvinna att försäkra sig om att han kommer att leva vidare i en avkomma om han skulle möta döden.*"

Låt oss lägga märke till att här ställer staten omänskliga krav även på männen. Mannen i uniform skall döda dem han inte har någon personlig anledning att hata, det innehålles i förkunnelsens första sats. Därtill skall han avla barn med dem han inte har någon personlig anledning att älska. Han är vallös i båda fallen. Han är berövad grundläggande mänskliga rättigheter. Svaghet för sonen och undfallenhet för de manliga anspråken är en för alla parter riskabel kvinnopolitik.

*

Nå dessa ytterlighetsfenomen som kan tänkas försvinna med de omständigheter vilka framkallade dem, får vi lämna.

I länder som står utanför krigszonen kan måhända hemmen och deras moraliska grund få bestå? Denna isolering vi klandrat så mycket kanske har den fördelen att hemmen blir en fristad mot vilken tidens tryck bryter sig?

Det är ganska svårt att svara på den frågan.

Liksom skyddsämnenas betydelse värderar om hela kaloriberäkningen, så möter vi också på det

psykologiska området irrationella faktorer. Möjligheterna att ta undan en del av livet från tillvarons kastningar och upphäva den fördärliga effekten av tidens hårda press, synes för ett nyktert betraktelsesätt lika med noll. Samtidigt som isolerad från närliggande små enheter av samma typ, är den lilla familjen enormt känslig för alla politiska oväder, alla spärrningar, alla storförbrytelser som sker i form av värdeförstörelse. Inkallelseorder, arbetsnedläggelser, omdistributionen av arbetskraften, meddelanden från livsmedels- och bränslekommissionerna, höjd utdebitering och nya skatter, stegring av produktionskostnaderna, allt sådant är direkta anfall mot hemmen. Husmodern kan inte tillbakaslå dem genom att ge familjemedlemmarna arbete eller försörjning inom hemmen. Den försvarslinje hon kan tänkas sätta upp, blir uteslutande av moralisk karaktär. Med vaken och påpasslig människokunskap skall hon ta hand om de psykologiska verkningarna på familjemedlemmarna av olika katastrofer, stora eller små.

När Husmodersförbundet i sitt förslag till "Utbildning för hemarbete och familjeskap" begärde att psykologi skulle komma med på skolschemat, sökte sakkunskapen försvaga verkan av detta förnuftiga förslag genom att framhålla att det finns ingen psykologi, det finns bara psykologier. Visst finns det olika teorier om de processer som leder fram till våra synliga handlingar eller spärrar dem. Men så i gungning som det påstås är väl inte vår människokunskap och erfarenhet.

En frälsningsofficer löste en gång problemet hur man skulle behandla de gamla på Arméns ålderdomshem så här: "de tycker om kaffe och att vi älskar dem". Husmödersförbundets ordförande Eleanor Lilliehöök understryker i sitt Medlemsblad betydelsen för en enskild människa av att "genom livet minnas att kärlekens, förståelsens och förlåtandets princip en gång var levande verklighet i hennes liv". Ja visst, det är ju en tanke man tröstar och uppmunttrar sig med för att inte förtvivla. Men varenda familjemoder torde utan att ha läst någon psykologi veta att det behövs något mera än till och med kaffe, kärlek och förlåtelse. Detta något är en vaksamhet som aldrig slappnar och inte glömmer en enda medlem av familjen. Hon vet att hon aldrig får vara så distraherad av sysslor eller bekymmer att hon glömmet att se efter hur familjens medlemmar svarar på dagens händelser och uppför sig mot varandra. Hon får inte blunda för de synliga eller tysta verkningar hennes eget uppförande frammanar. Hon vet att en oändlig försiktighet behövs inte bara inför ömtåliga hembiträden utan också inför den buffligaste son och upposigaste dotter. Annars kan missförstånd ackumuleras och missmod tära sig in i nervsystemet.

Men — de flesta familjemödrar erkänner också inför sig själva i uppriktiga ögonblick att deras handlande ligger djupt under denna insikt. De kanske gör sina föresatser att sköta familjen bättre men felar sen snart igen, ty den mänskliga enhet de skulle handha är spridd och flyktig. De saknar tid, lugn och

auktoritet för att hålla den samman så mycket att de hinner bli hemmastadda i alla dessa enskilda själar med deras förvandlingar, undanflykter och förklädnader.

När turisten i de österrikiska alperna befinner sig på vandring uppåt mot en utsikt, hälsas han av mötande bergbor i stället för med god dag med de två betydelsefulla orden: Zeit lassen! Detta är inte därför att turisten verkar särskilt andfådd. En djup erfarenhet om den rätta takten i dessa berg har förtätats till en hälsning, men det inser inte turisten förr än han verkligen blivit andfådd. Och då har han redan satt sig ett för långt dagsbeting före, så att han måste flämta vidare ändå.

Husmodern befinner sig i samma läge som turisten. Hon kan inte få ner takten i den moderna spända och hetsiga tillvaron ty det är inte hon som bestämmer den. Hon skulle så gärna vilja leta sig till varför det börjat rycka i vänstra kinden på äldste pojken, men innan hon vet ordet av har han försvunnit tillsammans med de andra familjemedlemmarna. Varför stanna hemma när det finns föreläsningar, studiecirklar, dansbanor och biografier och så länge inte undantagstillstånd blivit proklamerat.

Kanske sitter pojken med sin ryckande kind i en studiecirkel och lär sig att de tekniska uppfinningarna som sprängt familjens sammanhållning, förvandlat hela jorden till en enhet. Men jorden blir inte en enhet bara därför att man kan skicka varor, bomber och propaganda över land och hav. Inte heller där-

för att varje punkt på jorden när som helst kan bli en strategisk punkt för de militära kartförändrarna eller en råvarugruva för civil- eller krigsindustrien. Om inte satsen att varje produkt skall framställas där varest den kan framställas billigast, hade fått överhanden i vårt ekonomiska tänkande, så hade den där mamman åtminstone haft jumpergarn att locka dottern med, då hon ville ha henne hemma, i stället för att ullen nu befinner sig i Australien. För resten var denna sats aldrig riktig annat än från storproduktionens synpunkt, den tog aldrig i beräkning de många små enheterna och deras möjligheter och behov. Zeit lassen! Pyttsan, tekniken, den sprang i väg med oss förbi den punkt där den riktiga avvägningen fanns mellan absolut självförsörjning och det nervösa slösaktiga skickandet, bytandet och beroendet.

Tekniken har också sprungit i väg med oss under försöken att förvandla hela jorden till en andlig enhet, styrd från ett fåtal centra. Liksom 1920-talets försök att från Genève lösa försörjningsfrågan för 1700 millioner människor på en gång, var dödfött, så är också försöket att göra världen till en andlig enhet. Kvinnorna har anledning att också ta upp den frågan ty det var de som stod för de små enheterna hemmen, vilka ur både försörjnings- och uppfostringsynpunkt nu blivit mottagande i stället för givande. Kanhända måste i dag som för tusen år sen gränsen för den minsta enheten sättas där gränsen går för den personliga kontakten och det personliga inflytandet. Med andra ord, tekniken som laborerar med

stora enheter, har inte ersatt den mänskliga kontakten i de små enheterna. Men tekniken försvårar den.

Sammanlevnadskrisen genomtränger nu hela den mänskliga folkfamiljen. Tänk på hur de där ungdomarna som vi skickat ut i livet med minnet av kärlekens, förlåtandets och förståelsens principer, skall känna det, då de erfar hur dessa principer betraktas ute i världen! Honorine Hermelin har en gång sagt att vi äldre har svårt att se ungdomen i ögonen. Ja i sanning är det så.

På vilket område vi än prövar oss fram, finner vi en motsatsställning mellan hemmen och det system de inrutats i. Konflikten kan lösas tillfälligt genom att hemmen ger efter som nu över hela linjen, släpper från sig sina verksamhetsområden och sin auktoritet och förpuppar sig. Men om frihet och demokrati inte kan bestå utan många små levande verksamma enheter, och hemmen under nuvarande förhållanden inte *kan* vara dessa enheter, då är det nuvarande systemet inte ett bra system, och vi måste förklara krig däremot.

När mödrarna själva blivit lösta ur sin isolering och bundenhet då kan de hjälpa till att lösa sammanlevnadskrisen, men inte förr.

Alltså: utvecklingen har medfört att hemmets kvinnor oavbrutet kopplats från det ena verksamhetsområdet efter det andra: produktion, uppfostran, undervisning, människovård. En tid tog man för givet att den ledigvordna kraften skulle kopplas in på

andra områden, men detta har inte skett i den utsträckning man väntat.

Statistiken och erfarenheten visar att hustrurna gjort halt i den så kallade utvecklingen, såtillvida att de behållit vad som är kvar av husmorsplikterna i ett ytterligt industrialiserat och upporganiserat samhälle som vårt.

Och det ser ut som om de gjort det inte bara av tvång därför att ingen ekonomisk hushållsservice fanns till deras tjänst, utan därför att de velat behålla sitt bak och sin kaffekittel, sin tvätth och strykbräda, sin rotting, sin disk och sin unge för sig själva.

För några år sen följde jag med på en studieresa till Leningrad och Moskva som anordnades av Kaj Andersson på tidningen Morgonbris. Många av deltagarna var husmödrar av stor erfarenhet, andra var yrkesarbeterskor, andra båda delarna. Gemensam för dem var deras kritiska inställning till allt de såg av anordningar som ersatte arbetare och arbeterskor för de egna hemmen. De gillade inte gemensamhetsköken och de stora matsalarna, inte klubbarna med deras tidningar, amatörteatrar och musikkapell, spel och andra fritidsanordningar. De gillade inte spädbarnshemmen eller internaten där ungdomen bodde under sina studier.

Nu som då tycker jag att denna från början kritiska inställning måste ha hindrat dem från att känna fläkten som slog emot en från en "flämtande, hung-
rande, sökande" generation, som med hänförelse,

naivitet och brutalitet sökte fort, fort skapa ett nytt lyckligt samhälle. Jag kunde medge att butikerna var bättre i Stockholm och Västerås och villigt tro dessa fruars försäkringar att de inte ville byta med de ryska kvinnorna. Men jag visste att jag vid hemkomsten skulle sakna samlingen kring ett stort mål och tron på en stor framtid.

Likväl har jag också under de efterföljande åren bättre förstått att det kan komma något gott ut av denna husmödrarnas konservatism kring hemmets groddcell, emedan den räddat något att börja på nytt med.

Hade utvecklingen fortsatt konsekvent på den linje vi följt med avlastning av hemmens arbetsuppgifter och förtroendeuppdrag, skulle vi ha försökt samma experiment som Ryssland gjorde i stor skala. Det är ju inte alls själva idén som är rysk, endast dess konsekventa utformning. Barnavård, matlagning och bostadsvård skulle då ha skötts av yrkesmässig betald arbetskraft i centralhem och hustrurna varit lika fria som männen att gå ut i förvärvsarbete.

Men så har inte skett.

Det betyder inte att därmed är allting gott och väl.

På den punkt där vi stod före det andra världskriget, kunde inte vi ha stannat även om det varit möjligt. Det är alldeles omöjligt att en del av samhällets medlemmar rusar vidare i utvecklingen och att hemmens kvinnor går kvar i en miljö som ser ut att vara densamma som förr, men endast skenbart är det, därför att den kommit in i ett helt annat, skevt och

oriktigt förhållande till omgivningen. Det är inte just den sorts hem vi nu har som ska räddas eller de gamla som ska återställas, men de värden de trots allt lyckats värna, ska flyttas över i framtiden.

*

Det hände en mörkblå gryningsstund i januari, att jag steg upp med avsikt att skriva ner vad jag tänkte om det moderna hemmets öde. Mina tankar därom hindrade mig att känna den tidiga tysta morgonens välbehag. Till och med i det faktum att allt omkring mig var sig så förtroligt likt, fann jag något förrädiskt och oroande. Mitt hem må inom sina fyra väggar te sig oberört, men detta är blott ett sken. Det befinner sig i en helt annan omvärld än den ur vilken det en gång skapades, och de förutsättningar för dess bestånd är borta som då tycktes vara för handen.

Har inte hemmens upplösningsprocess överhuvud skett så där förrädiskt under en skenbar oföränderlighet? frågade jag mig. Så att vi kvinnor frestats att tänka att hur än världen förändrades skulle de bli vårt rike ändå? Jo. Men detta var en illusion. Hemmens öde drogs allt mer och mer in i kriser och konjunkturväxlingar av nationell och internationell art. Dess sysselsättningar kontrollerades lika fullständigt som dess behov tillfredsställdes utifrån. Dess tillvaro blev beroende av strider och förlikningar på vilket kvinnorna i hemmen inte hade något inflytande. Dess funktioner flyttades metodiskt ut ur detsamma.

Även om detta skedde i de allra bästa avsikter så underminerades därmed grunden för dess bestånd. Och när slagregnet föll och floden steg, rycktes det loss. Det seglar nu i väg på mäktiga böljeryggar, och vore inte korstimringen en gång så stadigt gjord, hade dess fogar lossnat för längesen.

Detta skulle jag skriva och därmed punkt.

Men först gick jag en liten rundtur i detta dödsdömda hem. Jag stod vid fönstret i övre förstun och såg hur morgonmånens segelbåt sakta bleknade bort när gryningen kom, hur stjärnorna upphörde och ekarnas nätverk blev allt skarpare, denna morgon som så många andra.

Jag gick ner för trappan och hörde ett svagt knast-rande från kaminen som sade: elden har överlevt natten. Så gick jag in i matrummet där låg katten och sov. Grimms sagor, äpplefatet, knypeldynan i hörnet och stickningen kvarglömd ovanpå radion, erinrade om de sysselsättningar som övats här kvällen förut och skulle samla den lilla grupp jag tillhörde kväll efter kväll så länge vintern varade och ödet gav oss lov.

Nånting kom emot mig. Osynligt, ohörbart, ofattbart, men av genomträngande styrka. Jag stannade, gjorde inte något motstånd, öppnade mig tvärtom för ett litet oresonligt dyrbart ögonblick av lycka, tillförsikt och fred. Och det som mötte mig var ingenting annat än detta lilla hems ande. Den mötte mig med alla de femton åren sammanträngda i en enda sekund. Ofullständigt, ofullkomligt, oreparerat,

bräckligt, dödsdömt och vad som — men tala till mig, det kunde mitt hem: "Jag må snart vara förändrat eller förstört i grunden, så är jag ändå ett av de oändliga små försöken att ge form och hamn åt en odödlig idé."

Så måste morgonmötet mellan kvinnorna och deras hem kunna vara alla dessa världskrigsmorgnar. Smärtsamt, ångestfullt och ändå förtröstansfullt. Ur detta möte måste beslutsamheten födas. Först att göra det bästa av den dag och de möjligheter som är. Sen att söka vidga denna dagliga pliktuppfyllelse, så att hemmens framtid säkras och kvinnornas möjligheter att fullfölja sina givna uppgifter tryggas.

Idéns skal brister. Men idén kommer att söka sig nya former.

Detta är slutet, detta är också begynnelsen.

AVIGA OCH RÄTA

Kvinnans inflytande har drivits neråt mot bottenläge och våldets linje stupat mot det totala krigets bottenläge.

Det är inte längre fråga om att man slåss tills man finner det fördelaktigast att träffas och göra upp om fredsvillkor. Motståndaren skall förintas och segraren skicka sin civilförvaltning ända fram till den tillfälliga gräns som dragits av en segrande armé under framryckning och etablera sig som herrar på främmande jord för att planmässigt exploatera den.

Den order som ljuder över världen är: yttersta krigsansträngning för att möjliggöra denna nyordning, yttersta krigsansträngning för att hindra denna nyordning.

Nyordningen står emot återställelse, men nyordningen har många gamla utlevade tankar i sig vilka verkar nya endast för dem som på grund av omständigheterna inte haft tillfälle att riktigt pröva ut våldets och exploaterings linje i sin politik. Och återställelsen i sin tur är inte tänkbar utan förnyelse. Det talas mycket om denna förnyelse. "Vi genomlever en av historiens revolutionära faser, under vilken ett

dömt men alltså aktivt system kämpar mot makter som är bestämda att framföra en ny världsordning", skriver Julian Huxley i *Democracy marches*. Och han anser sig själv vilt utopisk med sina planer på hur efterblivna kontinenter och missgynnade klasser skall höjas till sann demokratisk jämlikhet med de mest gynnade nationerna och klasserna. Men någon ändring av riktningens huvudlinje som strävar mot herraväldet över jorden, förekommer varken hos honom eller den falang där han tillhör förtrupperna.

Men den huvudlinjen är det som måste brytas, så visst som det är den som fört till kvinnornas maktlöshet och våldets maktställning.

Livets rytm är stigning, fall och stigning på nytt. Men när människan med egna medel åstadkommit fallet, kan inte livets rytm verka med mindre människan sätter till ytterligare medel i den stigande riktningens tjänst. Om kvinnorna genom sin frånvaro varit med och format världens öden sådana de nu ter sig, måste de med sin närvaro, med sitt återinträde, omforma världens öden. De två linjerna måste följas uppåt, liksom de följdes neråt. Kvinnornas stigande inflytande måste bestämma våldets avtagande inflytande.

Detta låter fantastiskt emedan kvinnorna så länge varit borta ur idéhistoria och kulturutveckling att man endast ser de drag hos dem, som visar sig under andligt och ekonomiskt beroende. Irrationella moment förvirrar bilden, men man behöver ju bara med handen stryka bort den skenbara maktställning som vilar

på personlig tjuskraft, elakt lynne, hjälplöshet och hysteri, så står det enkla faktum där i all sin nakenhet.

Kvinnorna komma ganska långt för sin personliga del genom att använda dessa maktmedel under vad man kallar normala förhållanden. L'esclave triomphante är inte bara en boktitel utan en verklighet.

Slavinnan vet mycket väl att i det ögonblick hon skulle gå rakt på sak, så skulle det vara slut med triumfen. Genom kritik av systemet hon lever i och begäran att få ta del i ledningen, riskerar hon att förlora allt.

Men när hon ändå inte längre har något att förlora, då är sådana karriärsynpunkter inte ens försvarliga ur privat- eller familjeegoistisk synpunkt.

Har vi längre något att förlora genom att vara hederliga?

Låt oss tänka efter!

En utvecklingslinje har löpt ut i det absurda. Maskinålderns stolta dröm har blivit en mardröm. Lysande förhoppningar har förbleknat och förintats. Mänskligheten har brutit den ena efter den andra av de taburegler den efter fattig förmåga strävat att hålla i helgd under sin historia. I förskräckelsen fortsätter den att bryta ännu flera. Skräcken växer för varje sådant brott, men skräcken driver samtidigt vidare på samma bana.

En historia som såvitt jag vet kommer från Neills problembarnskola ger en bra illustration till läget.

Barnen där fick göra vad de ville, skära sönder skolbänkarna eller lämna dem åt sitt öde, tvätta sig eller låta bli att tvätta sig och gå smutsiga intill det outhärdliga. En dag beslöt några pojkar att försöka hugga ner fruktträden för att få slut på föreståndarens tålmod, som naturligtvis pinade dem gränslöst liksom Guds pinar oss. De högg ner ett träd, ingenting hördes av. De började på det andra och det tredje, fortfarande ingenting. Tänk hur kuslig denna tystnad, denna gränslöshet måste ha förefallit dem! Jag vet inte hur historien slutade. Kanske fortskred förstörelsen plangemäss och according to plan. Men kunde något ha varit mera välkomnare för dessa pojkar än om föreståndaren uppenbarat sig och satt stopp för tilltaget på ett sätt som inte kunde missförstås? Jag tror snarast de längtade efter att bli tagna i örat.

Bakom det som nu sker, torde också finnas en längtan efter befrielse ur den onaturliga pressen att behöva begå gemena handlingar. Bakom heroismen — vars samband med jagutvidgning och extas ingalunda skall överskattas — finns längtan att få rikta in den på annat än förstörelse, längtan också att slippa vara så heroisk jämt. Under offerviljan finns längtan att slippa offra livet och avstå från allt som kunnat ge det oskyldig glädje. För alla är det frågan om att offra livet, inte bara för dem som dör eller blir invalider. Det vet vi ju av de avslöjanden som kom fram efter förra världskriget, framför allt genom litteraturen. Själv har jag fått tillräckligt

många förstahandsförtroenden av krigsdeltagare som gått ur kriget utan en synlig skråma, för att i någon mån veta vad jag talar om.

Det har sagts att tiden kommer för ett folk att stiga fram på historiens arena då dess konstanta egenskaper motsvarar tidens krav. Om kvinnorna nere i sitt väsens botten har konstanta egenskaper, dolda under den yttre anpassningshållningen, så har tiden i högsta grad behov av dem nu. Den första och största mänskliga auktoritet bland alla var ju moderns. Den är förlorad. Dagens auktoriteter driver människorna hit och dit, till fiendskap med forna vänner, till vänskap med forna fiender, tidens gudar sviker människornas tillit, emedan de sviker sina egna mål och löften. "Japans politik är oföränderlig men skall rätta sig efter omständigheterna". Därför att kejsarens högste förtroendeman får stå och säga sådana och likadana saker, börjar japaner att begå harakiri. Med lösenordet: "Min fredskärlek är oföränderlig men får rätta sig efter omständigheterna", upprättat kvinnan aldrig sin auktoritet igen.

*

Under de beklämmande dygnen strax före Münchenkonferensen, befann jag mig en dag bland andra patienter i väntrummet till ett kliniskt laboratorium. Vi satt där och teg, fast vi väl allesamman tänkte på samma sak: "ska dom nu ställa till världskrig igen?" Dörren till laboratoriet öppnades och vi kände

igen den kvinnliga chefens distinkta stämma. "Om det också blir världskrig", sade doktor Andreen till assistenten, "så måste bestämningen av fru Anderssons saltsyrevärde vara korrekt." Fru Andersson som nu inkallades, måste ha känt sig mycket uppbyggd av att höra detta, här var hennes engångsvärde räddat inför den mest överväldigande katastrof.

Under de efterföljande åren, då jag prövat på att pressa in osagda, lösgjorda erfarenheter i ord och sammanhang, har jag haft anledning erinra mig den där episoden och därmed också orimligheterna i vårt läge. Var befinner vi oss när världens öde avgöres? I ett väntrum. Vad gör vi där? Tiger och samtycker. Vad är i en sådan stund deras uppgift som fått en ansvarsfull post? Att korrekt bestämma fru Anderssons saltsyrevärde. Det är oemotsägligt. Pliktrutinen får inte försummas om än världen står i lågor.

Och ändå är det absolut nödvändigt, och därav orimligheten, att med pliktrutinen förena ett arbete för framtiden. *Varenda dagens problem om det möter oss i det kliniska laboratoriet, vid köksspiseln eller skrivbordet måste kunna lösas framåt.* Livsplaner rasar och med dem anstalterna för säkring av ålderdomen, av barnens framtid. De framtidsmål varmed vi tidigare nöjde oss, löser upp sig och sjunker in i mörkret. Medan allt detta händer, måste vi på en gång gå mot nya mål och under vägen skapa dem åt oss.

Och hurudana är vi som ska göra allt detta? Devitaminiserade av civilisationen liksom det polera-

de riset och det finsiktade syreblekta mjölet. Nervöst kritiska mot varandra inbördes. Villiga att anpassa oss efter förhållandena, villiga att som vi är tillsagda stanna i väntrummet så länge det betalar sig och långt utöver denna gräns.

Att vi, sådana vi är, skulle opponera mot det system vi lever i och av, att vi skulle kunna veta vad vi opponerar mot och vad vi vill sätta i stället är i och för sig en orimlighet. Men om den jämviktslöshet som präglar världshändelserna ska kunna ersättas av en ny balans måste vi igenom denna orimlighet.

Vårt lösenord är inte och får inte vara: vi måste gå tillbaka. Inte heller: vi måste stoppa utvecklingen där den är nu, vilket vore det värsta av allt. Vår lösen måste vara: igenom.

Ja vi har råkat leva i en farlig och fordrande tid. Det är inte nog med att under svåra förhållanden sköta sitt dagliga arbete. Det måste ställas samman med uppgiften att ur själva de vansinniga förhållandena under en sönderfallets tid skapa en ny livsform.

"Jaså, det var målet vi kvinnor skulle sätta upp för oss! Om det var något mera, så säg det med en gång."

Visst är tanken skrämmande. Men är mer skrämmande är den möjligheten att när historiens rytmik för kvinnorna fram till ett nytt kulturskapande skede, de inte skulle vara på sin plats. Det kan inte tänkas något farligare för en kvinnogeneration än att vara insatt i en världshistorisk skarv med order att vara

den bro på vilken historiens tåg väller fram. Det är den tanken som gör det så outhärdligt att veta att förberedelsearbetet bland kvinnorna borde varit gjort för längesen, — till dess man kommer ihåg att vad vet man om tidsmått och vad förstår man om vad som är för tidigt, i rätta minuten eller för sent.

Det enda man vet är att människor har fått sina möjligheter för att använda dem. Och har de förlorat kunskapen om dem, måste de upptäcka dem på nytt. I möjligheterna ligger också en uppfordran. Kvinnorna har att ta på sig sin del av ansvaret för världens öden, att återupprätta den auktoritet de behöver för att skydda sina barn, att erövra kunskap och arbetsmaterial så att de inte är hjälplösa då det gäller att sörja för deras behov.

Ni tycker att allt detta tal låter dåraktigt? Ni varken kan eller vill ge er ut på så vittutsvävande företag? Ni anar här en brist på lojalitet och verklig-hetssinne som ni finner högst misstänkt.

För resten så har ni klart för er a) att planeringen för framtidens värld redan är i full gång och b) att man inga planer kan göra upp, förr än man ser vartåt segern slutar, ty det blir ena eller andra sidans seger som kommer att bestämma framtiden.

Nå, lyder ni propagandan och tror på framtiden? Verkligen? Alltid? Innerst inne? Nej, kanske inte alltid och innerst inne, men det är ens plikt att visa upp den tillitsfulla fasaden och så hindra missmodet att sprida sig. Dock är missmod bakom en tillitsfull fasad en farlig sak. De som tar ordet: "jag tror på

framtiden" i sin mun, måste ha något begrepp om hur de önskar sig framtiden, och veta vilket pris de är villiga att betala för att forma den sådan den skall vara. Motsatsen är i själva verket tecken på fullständig frånvaro av verklighetssinne.

Ingen har rätt att tro på framtiden för sina barn utan att ha gått vägen över det ärliga erkännandet av sin vanmakt att skydda, nära och fostra dem. Ingen hustru som känner moderligt för sin man, och den känslan får väl de allra flesta så småningom, har rätt att blunda för hur betungad han är, hur road för framtiden. Därav kommer plikt att ge honom ett handtag, inte bara så där i största allmänhet. De måste kunna förlösande ingripa i situationen, och för att kunna det måste de klart och precist veta vad de vill.

Innan vi går till det våghalsiga försöket att lämna ut ett förslag till framtidsplaner för andra att kritisera, knåda om och fylla ut, låt oss först ta en överblick av likheterna och olikheterna i de båda parternas krigsmål.

Det är inte mycket vi vet. Men något kan vi sluta oss till av de officiella diktaten, av de utfyllande och förklarande halvofficiella utredningarna, och här och där kan vi råka få tag i planer som är så privata, att de inte kan erbjudas propagandan som material, hur trängande den än vore i behov av sådant för att hålla människornas humör uppe.

*

En dag sommaren 1941 radierades från England ett invigningstal från en utställning med planritningar av framtidens London. På denna dyrbara mark som givit tomtägarna så enorma inkomster, skulle nu naturen rycka in i stora breda stråk. Ljus, luft, grönska skulle beredas londonborna. "Vi skäms så mycket över det London vi byggde under 1800-talet att vi skulle rivit ner det, även om det inte blivit bombat", sade talaren.

Vi vet inte hur det skulle gått med den saken under ett 1940-tal utan krig. Vad vi vet är att utvecklingen mynnade ut i en förstörelseprocess av enorma mått. Den generation som skulle lagt sitt arbete till världsbygget, bombar sönder det. Vi vet att det är inte bara det skrymmande, livsodugliga och tokiga som vi blir av med, utan att förstörelsen också går ut över framtidens arv. De mest hjärtskärande historier från forna nödtider är alltid de som berättar om hur människor under vintern måste äta upp utsädet och slakta den sista kon. Lika hjärtskärande hotar läget att bli nu.

Kvinnorna, sedan urminnes tider vana att akta, vårda, samla, lagra, borde kanske i tid ha insett att detta sätt att möblera om i världen inte duger. Men det föll dem inte in att de kunde ha någon talan. De gör varken från eller till.

Detta låter orättvist och hårt i betänkande av alla deras ansträngningar. Men deras insatser för kriget på båda sidor av frontlinjen tar ut varandra. Tio-

tusen arbeterskor i en tysk ammunitionsfabrik upp-
vägs av lika många i en engelsk.

Vad är det för ett hopp de har att trygga sig till
dessa som strävar att trygga segern och friheten för
sitt land? Vad är det för planer som skall förverk-
ligas efter segern?

Vi lyssnar till den finska regeringens planer för
det förlorade och återfunna Karelen: åter-
uppbyggnadsarbetet beräknas kosta 6 milliarder
mark. Administrativt kommer Karelen att uppdelas
i... och så vidare.

Litteraturen har lärt oss att älska Karelen. Där
bodde Edith Södergran och hon gjorde det för oss till
evighetens strand, där man kunde höra döden spela
i buskarna sin samma entoniga melodi. Vi vet ock-
så att när den karelska befolkningen efter marsfreden
flyttade bort från sin jord och kom dragande in i det
fria Finland, visade det sig riktigt hur egenartad den
var. Den hade till och med svårt att förstå sina egna
landsmän och bli förstådd av dem. När man hörde
karelare och andra finnar berätta om detta möte
under tragiska omständigheter, gick det plötsligt upp
för en, att detta gränsland haft, och även på vad
det självt ankom, fyllt den gudagivna uppgiften att
genom sin särart vara en brygga mellan två världar.
Här låg något av den tjusning, den hemlighetsfulla
dragningskraft det utövade även på dem som blott
kände det i andra hand. Milliarder mark för ett nytt
Karelen... men det gamla Karelen kan lika litet

återvinnas som de förödda provinserna i Frankrike. Det är inte möjligt att det Karelen kan återuppstå som äger den by Hagar Olsson i "Träsnidaren och döden" karakteriserar så här: "Möter man någon av folket, en gammal knipslug gubbe eller en hord nyfikna ungar eller en brunögd kvinna med uppskörtade kjolar och ett barn på armen, får man kanske för första gången i sitt liv erfara tjusningen av att behaga sina medmänniskor och genom sin blotta existens bereda dem ett nöje."

När den sista gråterskan gråtit ut över Karelen, kommer vi att ha kvar en svag återklang av dödens melodi och intet mer. Men gränslandet, där främlingen behagade genom sin blotta existens, bryggan mellan finskt och ryskt, hur har det gått med den? Vad händer med främlingen? Han blir misstänkt för att vara fallskärmshoppare.

Vi lyssnar till president Roosevelt.

Han säger: "Vi får tänka oss att detta krig kommer att fortsätta med ökad våldsamhet ännu ett par år, men sen skall det sluta med en seger som gör det möjligt för oss, segrarna, att befria mänskligheten från fruktan och nöd."

Men är fyra års krig och befrielse från fruktan och nöd två framtidsutsikter som går att förena? Vi har den största vördnad för presidenten och det största medlidande med hans belägenhet. Vi vet att han befinner sig på världens främsta observationsplats och liksom Odin har två korpar vilka han sänder ut

och kallar in för att rapportera allt som sker. Men om än Sumner Welles och Harry Hopkins är aldrig så lyhörda, något måtte fattas i deras rapporter och följaktligen också något i presidentens överblick av läget. Vi vet också att president Roosevelt själv varit den som genomdrivit väldiga och dock ingalunda tillräckliga motåtgärder mot den jordförstöring varav Amerika lider på grund av den rovdrift dess jord blivit utsatt för under expansionskedet. Vi förutsätter därför att han inte har några illusioner om jordens och mänsklighetens resurser att stå emot den nuvarande rovdriften. Likväl lovar han att när resurserna ytterligare ansträngts under två års krig, skall mänsklighetens befrielse komma från fruktan och nöd.

Vi kanske minns hans tonfall då han i ett radiotal anslöt sig till dem som ligger vakna om nätterna, och förstår att han upplever det som sker väl så djupt som någon. Han måste veta vad det är som händer och ändå vet han det inte, ty då skulle han inte ha utlovat befrielse från fruktan och nöd om två år.

Han förstår och han förstår inte, han förstår riskerna och vågar inte sjunga ut om dem, han ligger vaken över världens situation och han är ändå inte vaken för alla dess faror. Han talar ut från en nödvändighet som han inte kan bemästra.

Vi sticker emellan med Mussolini som säger: "Vi ska bomba Malta tills det blir vårt." I åtta ord är här fulländat uttryckt just det som gör den sortens handlingslinje hopplös.

Låt oss höra Churchill!

Lyft upp huvudena, ni för tillfället kuvade folk, du tappra Norge, du verkliga Frankrike, du ärorika Grekland, uthärda under den långa och blodiga tid som ännu återstår innan Angriparen är krossad, sen skall ni återfå er frihet. Hungra än en liten tid, sedan skall de lagrade livsmedlen skyndsamt föras över de befriade haven till era hamnar.

Medan man lyssnade till Churchill både när rösten bar honom och svek honom, kände man sig ungefär som då man står inför en stor medicinsk auktoritet och så gärna vill tro att hans blotta pondus kan göra underverk. Tills det ögonblick kommer då man plötsligt bakom de fulländat valda orden upptäcker hans osäkerhet inför det fall man anförtrott honom.

Churchill vet naturligtvis att de människor han lovar befrielse aldrig kan undkomma en utomordentligt stark statskontroll av det ekonomiska livet, att den privata konsumtionen kommer att kontrolleras under oöverskådlig tid, att de alla måste träla och försaka för att betala av de enorma förskottsuttagningarna på de råvaror och den produktion, vilken framtiden skulle haft att röra sig med. Redan före kriget var det engelska proletariatet undernärt, enligt vad noggranna undersökningar visade.

Slutmålet som de segrande demokratierna försöker hålla i sikte är individens lycka och välstånd. De fascistiska staterna fruktar lycka och välstånd, som inte kan förenas med statens makt och härlighet.

Denna skillnad i ideal kommer att ge utslag i en skillnad i behandling av den enskilde. Men även om vi finge uppleva seger för den sida vi anser vara mest värd den, så kommer det stunder då vi förbannar det krig som förde till denna seger.

Insikten om verkligheten bakom de stora auktoriteternas ord kan leda till skilda resultat.

En närpå dödligt bitter erfarenhet av de mäktigas vanmakt kan ge den bundna tanken en stöt till befrielse ur beroendet av de auktoriteter man litat på. Till och med förtvivlan för deras räkning man älskar kan vara ett värde. Om man i förtvivlan över att inte finna ledare där man väntade att finna dem, tar ledningen själv, kan man råka ut för riskabla äventyr. Men det finns åtminstone en möjlighet att man klarar den man älskar på det viset. Men råkar man i det tillstånd som ligger nedanför förtvivlan, då är allt försent. De stora livsmedelssändningarna kommer försent, när barnen i alltför stort antal dött av hunger eller blivit märkta in i själva själen och benstommen av vad de genomgått. Då jorden är förhärjad, utsugen, bortblåst, utplundrad, uppriven och sjuk, då är det så dags att börja sköta om den. Innan den bortslarvade myllan återbildats på jordens yta kan vi vara borta därifrån allesamman.

Tala om verklighetsfrämmande! Det finns inte något mera verklighetsfrämmande än att fortfarande trygga sig till den uppfattning som tagit sig uttryck i de berömda raderna:

De väldiga herrar med skri och dån
slå riken och borgar omkull,
tyst bygga dem bonden och hans son
som så uti blodbestänkt mull.

Den sortens förtroende för livet som uttrycker sig i att man tror det går an att skända, skövla och skjuta hur mycket som helst utan att livet tar skada, är ett hån mot livet och ett hån mot begreppet förtroende. Den hemliga ångesten inför de enorma förlusterna av värden brukar man döva med att hänvisa på att tekniken ställer ännu enormare möjligheter till förfogande för återuppbyggarna. Vad skall man tänka, då man läser att en sådan klok och lärd och sansad herre som professor Heckscher förutsäger att brisstens problem efter krigets slut kan komma att avlösas av överflödets? Man förstummas inför en sådan förtröstan till tekniken. Men ut från denna förtröstan är hans slutord i artikeln "Vår tids svenska näringsliv" fullkomligt följdriktiga. De lyder översatta från danskan så: "Som helhet kan denna tanke (att svenskt näringsliv skulle kunna vända tillbaka till förhållandena före 1 september 1939) säkerligen icke kunna bli verklighet ty det som en gång försvunnit kommer aldrig oförändrat tillbaka. Det är också givet att man kunde önska mycket annorlunda än det var, men så som världen nu ser ut, har man likväl mera grund till att betrakta avvikelser därifrån som faror än som fördelar. Vi har kommit så långt från förra århundradet med dess framtidsro, att det inte

återstår mycket annat än att söka bevara vad vi fått i arv därifrån.”

Detta citat har jag inte valt av någon lust att polemisera mot professor Heckscher, men därför att det uttrycker just den inställning som från min utgångspunkt innebär vår allra största fara: nämligen att vi ska försöka fortsätta på andra sidan kriget där vi slutade 1939.

Varje sida i denna bok är skriven ut från förut-sättningen att vi lever i en epok där gammalt och nytt griper över i vartannat som fingrarna i två knäppta händer. Av det som släpps ut om planerna för världen på andra sidan, förstår man att vem som än segrar kommer försök att göras att stimulera och reparera det gamla systemet, så att det skall kunna fortsätta utöver sin givna livslängd, precis som man på det mest geniala sätt pinar gamla plågade, döds-sjuka människor att leva långt efter det kroppen sagt ifrån att nu vill den inte mer. *Men vill vi verkligen att männen ska använda sin stora begåvning och sina bästa begåvningar på att göra farbar väg in över framtiden åt oss, om den skall gå i samma riktning som förut?*

Vill vi det inte, måste vi i kraft av vår förtvivlan göra ett försök att kasta in vår vision i diskussionen om framtiden. Vi är inte ombedda! Nej det är klart. Ingen av de framstående män som likt Cordell Hull skickar ut frågeformulär om framtiden, kommer ihåg kvinnorna med ett sådant. Påven förklarar att världen skall räddas av "vapenlösa män fulla av för-

tröstan", men talar ej om var man skall finna dessa fenomenala figurer, och de har heller ej uppträtt än. Om de gjort det hade ju saken varit klar. Nu är den inte det.

Om slöseriet med liv och värden och förtroendet till sin egen förmåga att få jorden och kvinnorna att ersätta det förlorade, är en biologiskt betingad föreställning hos männen som utrustats med så svindlande mängder av spermer och idéer, så måste kvinnorna rycka upp sig till att mot eller bredvid denna föreställning sätta in sin biologiskt betingade känsla för nödvändigheten att skydda och akta livet. För oss betyder tron på livet tron att om man värder livet och följer dess lagar i stället för att söka göra sig oberoende av dem, så skall livet belöna oss, visa oss barmhärtighet och avslöja för oss sin skönhet och rikedom.

*

De neutrala som befinner sig på en gång innanför och utanför krigshändelserna har en inställning till framtiden som svarar mot deras egendomliga situation. För somliga räcker uppgiften att klara oss något så när levande genom krigsperioden fullkomligt till, så som till exempel för utrikesministern eller lantbrukarhustrun som står för gården då mannen är inkallad. Andra har tillfälle att känna ansvar för hur Sverige använder sitt uppskov. Kromosomför dubb-lare, protesupppfinnare, nationalekonomer, sociologer liksom politiker, filosofer och religiösa ledare, alla

ville säkert en dag ha något att komma med som kunde lända inte bara Sverige utan hela den arma mänskligheten till nytta. Somliga drömmer om att Sverige redan nu, i dag, borde fylla samma uppgift som de medeltida klostren i oroliga tider: att vara en tillflykt där andliga övningar bedreves och fortfarande antages vara det väsentliga.

För närvarande skadas och försenas allt sådant arbete av ömsesidiga misstankar, därför att den ena gruppen menar att den andras planer och förhoppningar knyter sig till seger för orätt sida. *Åtminstone för kvinnorna finns det ett område för planer, drömmar och ansträngningar utanför båda parternas strider och önskemål.*

Man kan ha en mer eller mindre klar mening om hur övervikt för den ena eller andra sidan, om den kommer till stånd, kan komma att påverka världens framtid. Ens hjärta kan säga mycket till förmån för dem som i varje fall försöker föra krig med bevarande av åtminstone några taburegler och som behövt ett mål, större än den egna statens seger, för att eldas till de yttersta ansträngningar. Och likväl kan man se att hur åtskilda de båda dödsfienderna än må vara, så befinner de sig vid yttersta polerna av samma system, med samma härskartanke som ledstjärna, en stjärna som kanske i själva verket är slocknad, ehuru meddelandet därom ännu inte nått ögat ur rymden.

Vi återupprepar: på *en* punkt visar sig tvärs över den väldiga klyftan en gemenskap i de stridandes

planer och förhoppningar. Båda parterna ser framåt mot en utveckling av tekniken som skall göra människan till jordens herre och förslava resten av skapelsen. Båda parterna underlåter att diskutera den saken med kvinnorna och fråga dem om deras mening. Ju mer planmässigt jordens resurser utnyttjas, ju mer och billigare socker, bananer och elektrisk kraft blir det till fruarna, det är nog för dem.

Kvinnorna är emellertid eget nog inte ensamma om denna belägenhet att bli ignorerade, när framtidsplanerna läggs upp. Detsamma gäller också om dem man skulle vilja kalla framtidens män, emedan även de söker ett alternativ till den värld som nu förgås och inte dess räddning eller återuppbyggnad. Bland dem är naturligtvis Gandhi den främste, emedan han först av alla folkledare i världen fick den idéen att den vita civilisationen var förgänglig och kunde och borde i så hög grad blandas upp med andra tillsatser från andra jämbördiga raser att den miste sin exklusivitet, men vann en framtid. Dit hör män sådana som H. D. Lawrence, denna fantastiska personifikation av den tidiga kosmiskt förbundna människan som återuppstår i ett engelskt gruvsamhälle. Vidare Aldous Huxley och Gerald Heard, konvertiter som angriper det moderna samhället och blottar dess grundfel med stark intelligens och stor obarmhärtighet, Lewis Mumford, skarp i kritiken i *The culture of cities* men för sin framtidssyn beroende av tekniken som skapar åt oss en värld av ljus och energi, Rudolf Steiners lärjunge Pfeiffer och andra män kring tid-

skriften Demeter, Wilhelm Grönbech, Kai Dessau, Natanael Beskow, Carl Fries. Dessa som just nu kommer för mig bland många, har uttryckt vad jag skulle vilja kalla ena sidan av problemet på oöverträffat vis.

De stöder sig på den uppfattningen som Carl Fries uttryckt så: "Naturens väsen, dess grundton, är fred och samklang, glans och färg i solen, trygghet och hemkänsla i det skyddande mörkret". De framhåller betydelsen av upptäckten att människan av begynnelsen är en fredlig art som tagit sig fram med kvickhet och lämpor, liksom av upptäckten att det funnits tidigare kulturer som förenat fredlighet med rikedom och hållbarhet. De förmår dock inte sätta detta i något samband med kvinnornas insatser. Tvärtom: Aldous Huxley till exempel lämnar hellre efter mycket grubbel obesvarad frågan vad han ha varit för en "abrupt förändring i det mänskliga medvetandet som förde kriget med sig". Mycket förlåtes honom dock för att han så klart sagt ifrån att individerna inte kan äga frihet och oberoende i ett samhälle, där så väsentliga ting som bröd, dricksvatten, belysning, skjortan på kroppen och taket över huvudet distribueras och ransoneras av makter utanför deras kontroll.

Framtidens män förstår att människan dukar under i sin hopplösa kamp för anpassning till den mekaniserade tillvaron, de kan finna sådana sköna uttryck för den kosmiska förbundenheten som Wilhelm

Grönbech, då han säger att "så verklig är världen och jorden att den ligger där och klagar över att människan har gått bort och lämnar ett tomrum". Men hur tydligt de än ser det förvridna och jämviktslösa i tillvaron — inte en glimt av självrannsakans ljus faller över det faktum att kvinnorna är frånvarande i världens ledning, vid principernas och livsstilens utformning eller vid mänsklighetens målsättning.

Det är inte utan att man känner sig som den Svarta flickan som sökte efter Gud, när man tar och läser och lägger från sig bok efter bok. De som är bevandrade i Bernhards Shaws författarskap, torde minnas att han låter negerflickan gå omkring till alla slags auktoriteter, både kristna och hedniska, ty hon vill göra ett gott arbete och "*det kan hon inte utan att lära känna det förflutna, framtiden och Gud*". Likheten består däri att ingen av dessa auktoriteter fått in vårt fall inom sin synvidd, sen upphör likheten. Vi bör inte följa den svarta flickans exempel och dänga till auktoriteterna. Vi ska vara tacksamma för alla argument, all upplysning och all inspiration framtidens män kan ge oss. Men genom sin ensidighet som är fullkomligt omedveten, tvingar de oss likväl att söka uttrycka även vår sida av saken, ge vårt bidrag till planeringen av framtidens värld. *Även om dessa män vore än fler och än mera begåvade än de är, så kan de inte ensamma rikta om utvecklingen.* Det heter visserligen med en poetisk irländares ord att

one man with a dream at pleasure
shall go forth and conquer a crown
and three with a new song's measure
can trample an empire down,

men det är inte just det vi önskar. Även om det uppstode sångare av så ofantlig förmåga att de kunde skapa en ny värld, så skulle ju ensidigheten från den föregående epoken följa med i den nya och det är just det vi inte vill.

*

De tyska planerna kretsar så långt profanum vulgus blivit invigd i dem, omkring en fast kontinental organisation under ledning av herrefolket. Tysklands läge mitt i Europa har varit dess olycka, nu skall det ge makt och fördelar. Europa, Ryssland inbegripet, skall organiseras ekonomiskt, politiskt och militärt från det tyska centrum. Utökad med Afrika som förrådskammare skall vår kontinent bilda ett imperium, självförsörjande och berett att hävda sin ställning mot andra kontinenter. Försöken till hemlig penetration av Sydamerika och återförsäkringen i Asien hos Japan går inte ihop med denna plan, vilket skulle tyda på att visionen ännu inte klarnat riktigt. Men som mål även för ett världskrig är planen på det Eurafrikanska livsrummet tillräckligt. Hårdare än genom förverkligandet av denna plan kunde inte 1800-talets europeiska arrogans bli straffad.

Om den tyska planen ginge i fullbordan, skulle det system vi lever i ha tagit ett stort steg framåt mot fulländning och död. Rivaliteten de europeiska staterna emellan som kostat oss så mycket lidande, skulle försvinna. De europeiska krigen skulle ersättas med interkontinentala krig. Europa skulle bli om inte ett livsrum så ett skyddsrum. Inkonsekvenser och slarv i systemet skulle inte förekomma längre. De lufthål vi hittills andats genom skulle täppas till.

De anglosachsiska planerna räknar med en världsorganisation av något slag. Kortast kan man väl uttrycka tankegången så att man vill försöka om igen med Nationernas förbund, men denna gången göra allvar av det. Denna gången får inte Amerika dra sig ur spelet redan i början, denna gången får inte segermakterna hemfalla åt föreställningen att de kan utkräva krigets kostnader av de besegrade och sålunda ruinera dem. Det torde bli nödvändigt att inskränka nationalstaternas suveränitet, så att de tvingas till hänsynstagande för varandra. Neutralitet skall förbjudas såsom en lika osolidarisk attityd som angrepp, menar Julian Huxley. Planerna på en internationell luftarmada, bemannad med en internationell polismakt, är framme men har inte kommit värst mycket längre än under mellankrigsåren. Snarare tänker sig båda parterna att monopolisera rustningsindustrien till skydd för sin seger.

Ententens fel under mellankrigsåren var att den övervärderade betydelsen av sin militära seger 1918 och sin diktatfred 1920 så att den segrande koalition-

nen och framför allt Amerika, ansåg sig ha samvete att tjäna på de besegrades upprustning. Axeln övervärderar nu betydelsen av en kommande seger, och det gör de allierade också för andra gången. Inför den våldsamma förstörelsen av världen man sysslar med, sväller naturligtvis planerna och idéerna för en teknisk-ekonomisk expansion som ska hjälpa världen över verkningarna av denna vanvettiga åderlätning.

Var är då det nya i denna värld som man förespeglar oss?

Låt oss se efter vad planerna som här enskilda progressiva gruppers signatur har att komma med.

*

En kommission, utsedd av de stora folkrörelserna i Förenta staterna har sedan hösten 1939 arbetat på förslag till organisation av freden. Den framlade i våras en preliminär rapport ur vilken Världssamling för fred givit några utdrag.

Intressant är att framtidsplanerna utgår från förutsättningen att mänskligheten lagt beslag på den sista hektaren fruktbar jord, varför den tvingas hålla sig inom sina gränser och lösa sina problem där hon befinner sig.

Expansionstiden är såtillvida slut, vilket Amerika i sanning fått erfara. Men samtidigt fortgår den, därigenom att vetenskapens möjligheter är obegränsade. Människans önskemål för framtiden formuleras på följande betecknande vis:

"Hon önskar en värld i vilken mänsklig intelligens skall organisera och distribuera naturens rika tillgångar, så att alla kunna leva i överflöd, en värld, där intelligensen ägnar sig åt det mänskliga framåt-skridandet i stället för åt förstörelsen, en värld där människans arbete får inriktas på hennes egen förbättring. Detta är i främsta rummet ett problem för de kommunala och nationella styrelserna, men de kunna inte lösa det ensamma. Arbetaren vet att hans levnadsstandard påverkas av andra länders levnadsstandard, jordbrukaren måste inse att han kan sälja sin skörd endast på världsmarknaden, industriidkaren kan en vacker dag få se sin fabrik stå stilla, därför att han inte förmår anskaffa nödvändiga material eller marknader i andra länder. Dessa och många andra ting av vilka individens lycka beror, äro problem som endast kunna lösas internationellt."

Även andra grupper av drömmare eller enskilda drömmare inom den anglosachsiska världen räknar med att mänskligheten skall förmå koppla från de tekniska framstegens dödsbringande sida. Planmässig exploatering av vårt jordklot skall bli det mål som samlar människorna till gemensamma ansträngningar. Här förväntas de placera den energi och den hänförelse som förut offrats på nationalstatens makt och blomstring.

I ett Memorandum som The Peace Aims group vid ett av de stora engelska universiteten sprider under hand, sysselsätter den sig en hel del med frågan hur den mänskliga fysiska energien skall finna utlösning, då en gång värnplikt och krig är avskaffade

och maskinen förrättar det tyngsta arbetet. Det heter här:

”Lyckligtvis har vi knappt börjat än att tämja, civilisera och försköna vår planet. Vi har bara skrapat lite på ytan i Västeuropa, Japan och Amerikas atlantkust.” (Händelsevis har detta skrapande på ytan visat sig vara det farligaste av allt). Det finns arbete för mannen som kan uppta honom i 10000 år till. Uppgiften blir att utrota sjukdomar, att bevattna de stora öknarna, torka ut de grunda sjöarna, kontrollera klimatet, besegra polarregionerna och vetenskapligt studera den personliga sammanlevnadens problem.

”Det praktiska och mystiska ideal som vi måste lägga fram för världen är fullständigt och absolut samarbete inom hela den mänskliga rasen, så att mänsklighetens bestämmelse: herraväldet över jorden, må slutgiltigt och absolut uppfyllas”.

Frågan är om ens allt detta skall kunna ge utlopp för den unga mankraften. Att behovet av kroppsarbete skulle kunna tillfredsställas genom kroppsarbete faller inte The Peace Aims Group in.

I dess framtidsdröm förekommer också tanken att bryta sönder Europa och sätta hop det efter nya principer. Världsaggregatet skall sammansättas av geografiskt och kulturellt givna enheter, vart och ett lagom stort att bilda en administrativ enhet. Regionalismen, decentraliseringstanken, går lika bra in i ett demokratiskt som ett diktatoriskt system. Skillnaden är att den ena parten vill använda oemotståndliga påtryckningsmedel för att omdana Europa och införa

ordning och disciplin, medan den andra parten vill fånga människornas fantasi, ta deras längtan i sin tjänst. "Nyordningen måste begäras av millionerna på Kinas risfält och i Gangesdalen, av arbetarna i Magnetogorsk, i Ruhr och Tyneside, av europeiska borgare och bönder narkotiserade av nationalism".

Denna grupp ansér att den anglosachsiska världen förlorat initiativet och lusten till initiativet och betraktar detta som ett av de mest tragiska elementen i världsskeendet. Antagande och slutsats må bestridas hur våldsamt som helst, det skulle ändå inte falla någon människa in att förneka att om det vore riktigt att det anglosachsiska maskineriet gått ner, så vore detta en avgörande faktor i det historiska förloppet. Det är tillåtet att genomföra en anglosachsisk, en germansk, en ekonomisk, filosofisk eller kristen synpunkt på tillvaron. Men att se världen från kvinnlig synpunkt anses vara liktydigt med att hänge sig åt de riskablaste konstruktioner och det vildaste känslotänkande.

Kanske är det också så.

*

Från själva centrum i Mellaneuropas stränga mansvärld nådde mig våren 1939 ett brev från en kvinnogrupp som jag aldrig hört talas om förr. Sekretären skrev att gruppen till hösten planerade en studievecka. Man skulle samlas på en stilla och av-

skild ort till "djup besinning över vårt livs grundinställning".

"Lika viktigt" stod det i brevet, "som det var att varje enskild medlem nygestaltade sitt liv efter vad hon förstått vara Guds vilja med henne, var det att gruppen betraktade kvinnornas livsgestaltning som helhet och försökte förstå deras uppgift i världsplanen". Dess medlemmar var redan i förväg övertygade om att "kvinnorna måste bli medvetna om sitt ansvar för världens tillfrisknande och den ledande roll de måste spela därvid".

Betecknande var att impulsen till denna konferens kom från två håll:

från kvinnor som stått i kontakt med den asiatiska kvinnorörelsen,

från kvinnor som tillhörde den tyska kväkargruppen och i trofasthet mot sina principer gjort den erfarenheten med de tyska myndigheterna att "wenn man etwas tapfer ist, haben sie Respect".

Kriget kom och konferensen ströps. Men dessa människor tänker fortfarande som de gjort förut. De är inte ensamma. Från ännu en annan grupp utan direkt förbindelse med den förra, nådde oss nyligen en muntlig hälsning: "arbeta um Gottes Willen ni svenska kvinnor medan ni ännu kan". Enbart det faktum att vi kan någorlunda fritt överlägga med varann är inte en borgen för att vi vill eller vågar. Vi kan därför inte lova dem där nere att vi kommer att göra det arbete de väntar av oss. Men vårt läge ger oss *ett* slags möjligheter att använda

eller förkasta, alldeles som tillvaron i ett krigförande land skapar möjligheter ur själva den väldiga omdaning.

Den amerikanska sektionen av Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet har i sin iver att den demokratiska sidan måtte få hjälp på vägar som följer fredens linje, skrivit och begärt även av den svenska systersektionen planer och preciserade förslag som kan tas upp i Amerika och göras till utgångspunkt för vidsträckta aktioner.

Männe inte denna uppmaning utifrån att ge besked om våra planer och önskningsar och göra ett arbete för framtiden, möter vår egen insikt att "tiefe Besinnung über die Grundhaltung unseres Lebens" är av nöden?

Utvecklingen har fått pågå ostörd av granskning från kvinnornas synpunkt. Männerna har tagit för givet att kvinnorna skulle följa med i deras framfart. Om kvinnorna blev efter förklarades detta med att naturen behandlat dem styvmoderligt, pålagt dem en börda som hindrade deras fulla mänskliga utveckling. I den skrift om ärftlighetsläran som är professor von Hofstens bidrag till den populära serien "Medicinskt folkbibliotek", meddelar han att alla allvarliga vetenskapsmän anser "att kvinnan är mindre utvecklad och differentierad än mannen, mera står på barnets utvecklingsstadium". Man tror inte det är sant, men ljuger han så ljuger jag.

När översjuklighet uppenbarade sig bland kvinnorna både i förvärvs- och hemarbete, blev detta

ett argument mot behörighetslagen och ett tillfälle att göra om kvinnans biologiska triumf till "Kvinnans biologiska tragedi", i vilken sen många kvinnor frossade själva, om man får tro det företal professor Nemilov tilläts plocka in i den svenska översättningen av hans bok, som är genomblött av krokodiltårar över kvinnornas sorgliga öde.

När dödligheten i havandeskaps- och förlossnings-sjukdomar enligt officiella siffror för Stockholms stad steg med 50 % från sekelskiftet och intill nu, när alltför många kvinnor drabbades av långvarig eller bestående invaliditet i samband med barnsbörd, när siffran på barn som dör före, under eller tiden närmast efter förlossningen sammanräknades till 4600 av våra 80000 födelser per år, när 10 % av havandeskapen avbrytas av ofrivilliga aborter och 16 % av äktenskapen befunnits ofrivilligt sterila, hur har man då reagerat?

Först har man konstaterat den oerhörda betydelsen av moderns fysiska och psykiska hälsa eller brist på hälsa. Är moderns muskelsystem klent, hennes nervsystem dåligt och hennes blod för anemiskt att nära barnet, då har barnet inte bättre utsikter än modern att oskadat genomgå förlossningens prövning.

Även om den mest dyrbara förbehandling av vitaminer och hormoner och den mest förnämliga förlossningskonst på de mest förnämliga barnbördshus kunde helt avlägsna dessa risker, så måste man ju fråga sig vad det är för grundfel med den miljö i vilken släktets mödrar lever, eftersom de endast ofull-

komligt och med svårighet kan fylla sin uppgift. Hur bör livet vara ordnat för att blomstra utan vitamintabletter och hormoninjektioner?

Den som ställer dessa frågor, kan råka komma utanför det självklaras skyddande atmosfär. Därute har jag till min glädje träffat chefen för Medicinalstyrelsen. Han har säkert märkt att det är givande frågor och sådana tycker han om att möta och ställa. Dessa frågor är också aktuella just nu eftersom den nya fyramannakommissionen till nativitetens befrämjande fått som regeringsuppdrag att "utreda orsaken och motiven till barnbegränsningen och de mångtali- ga aborterna".

Det blir en väldig uppgift och de kan inte lösa den ensamma, vilket de också insett, eftersom de tillsatt en kvinnlig expertdelegation att lösa "vissa med hem- och familjevården sammanhängande frågor".

Om sakkunniga och experter, vad det nu är för skillnad på dem, skall kunna komma till de beslutande myndigheterna med förslag som möter det verkliga läget och dess svårigheter, måste de först ha varit i kontakt med det människomaterial de handskas med. Vilka metoder att nå kontakt sakkunskapen än kommer att besluta sig för, ville man önska att kvinno- delegationen finge uppdrag och tid att lyssna ut vad kvinnorna i sina tusental och tiotusental har att säga om sig själva och sina liv. Förutsättningen för att kunna lämpa om utvecklingen så att den passar kvinnorna och deras funktioner i släktets tjänst, är ett verkligt fältarbete för att ta reda på hur kvin-

norna har det. Det kommer att bli både tidsödande och tålmodsprövande. De genom erfarenheten sakkunniga är inte experter på att lämna utlåtanden. Men problemen skulle få en helt ny belysning.

Kanhända det inte längre skulle bli nödvändigt att tillgripa hypotesen att kvinnorna under vissa stadier i grossessen blir amoraliska, för att förstå att de kan råka i en sådan desperation att de önskar avbryta havandeskapet. Den nedstämdhet, olust och de fysiska besvär som kommer många kvinnor att tappa modet, kan ju ha orsaker som är främmande för både kvinnans och havandeskapets egentliga natur.

Mycket som avskräcker, trycker och hotar kvinnorna och förmår dem till beslutet att sätta stopp efter första barnet, kan verka som småsaker för en manlig sakkunnig som står helt utanför detta livsområde, men emedan det i många fall blir avgörande, måste hänsyn tas därtill ändå. "Jordmödrarnas vrede hotar tebanernas släkte med undergång".

Synpunkter som legat i skuggan av ekonomiska, statliga, tekniska och militära angelägenheter måste dras fram. Här uppställer sig problem som är viktigare än dem vilka nu sysselsätter världens bästa hjärnor, nämligen hur man skall förse krigsmaskineriet med människor, material och moral två år, tre år, fyra år.

Om kvinnorna tröttnade på att höra talas om dessa frågor och ville skjuta fram andra problemställningar, vore det inte så underligt. Vi har uthärdat att herrarna i Nationernas förbunds avrustningskommittéer

förnötte åtminstone sex år på att gräla om kanonvidden i millimeter, medan alla folkförbundsmedlemmar betalade och lyssnade till detta, som om här legat både hindren och möjligheterna att lösa världsproblemet. Men det föll ingen in att sätta till en kommission för att granska om vi möjligen levde i en civilisationsform som påtvingade kvinnorna ett levnadssätt, genom vilket de riskerade deformation av sin bäckenring om också med en bråkdelen av en millimeter. Först när läkare sändes till Indien för att lära ut förlossningskonst och upprätta barnbörds-hus, fick de klarhet över att den gamla indiska förlossningskonsten fäste en oerhörd vikt vid form och elasticitet hos den livets heliga port genom vilken mänskligheten passerar. Det var då ett ljus gick upp åtminstone för en av de kvinnliga läkarna, Katherine Vaughan vid namn, och hon skrev sin bok *Safe Childbirth*.

Det farliga med en sådan undersökning är att från lagar och åtgärder som berör kvinnornas biologiska funktioner, från förlossningsvård, mödra- och spädbarnscentraler, abortlagstiftningen, skyddslagstiftningen och alla planerade åtgärder till mödrarnas hjälp och eftersyn, kommer undersökningen att vidga sig över hela vår livsform. Och det inte bara sådan den ter sig då krig stoppar och försvårar våra sociala åtgärder, utan också sådan den ter sig under så kallad högkonjunktur.

Kan kvinnorna få föra ett så naturligt, hälsosamt och rörligt liv från sina tidiga år, att de tryggas

utsikten till normala förlossningar och av förlossningar oskadade barn? Får de använda och utveckla sina möjligheter och anlag, träna sina händer, sina muskler och sin hjärna tillräckligt för att bli så goda hushållare och uppfostrare som ett folk behöver? Har de tillgång till förstklassiga råvaror så att de, givet den bästa utbildning, också kan sörja för att folket får fullvärdig kost?

Om vi låter tysta oss nu som så ofta förr med talet att en ny våning på de sociala välfärdsanordningarna som gör det möjligt att utnyttja alla vetenskapliga upptäckter till kvinnornas fromma, kommer att göra underverk, och att vi bara måste tåla oss tills förhållandena medger denna påbyggnad, då har vi inte kommit en tum framåt. Undersökningen skall just avse de förutsättningar som brukar betraktas som självfallna, och i undersökningen skall kvinnorna själva vara med både när det gäller undersökningar och slutsatser av undersökningar.

Hur skall det gå till?

Vi är nog mycket vana att när vi fått in några bra kvinnor i en kommission eller delegation eller vad facktermen än må vara, så låter vi i kollektiv och till intet förpliktande solidaritet dem sköta sig själva där. På sin höjd "ställer vi oss bakom" när de vill ha stöd för något krav, men marscherar framåt gör vi ej. Men på den punkten måste det bli annorlunda, om det ens ska vara tänkbart att vi ska vända uppåt från bottenläget.

Vi har talat om de två grupperna som skildes åt den gången då utvecklingen drev den ena ut i yrkes- och samhällsarbete, medan den andra sökte följa den gamla hemlinjen. Här är det tillfälle där de kan förenas i en gemensam uppgift.

Här är ett nytt tillfälle för kvinnorörelsen sedan den genomgått förhoppningarnas och besvikelsernas stadium och hart när avstannat av brist på uppgifter och tro på framtiden. Det är inte inom det nuvarande systemet den har sin uppgift som den trodde, dess uppgift är att finna en punkt utanför detsamma från vilken den kan, inte rubba världen, ty den är ju redan rubbad, utan återställa dess jämvikt igen. Här vore ett tillfälle för oss att dra nytta av de kunskaper, den metodik och den överblick som inhämtats av kvinnor, vilka gått studievägen.

Det blir att lösa ut den vilja vi satt i pant hos det härskande systemets ledare. Det blir att betala dröjsmålsränta men så får i stället systemet tillbaka vårt pantkvitto som var stämplat: resignation.

Hittills har vi i fredsföreningar och alla andra föreningar, arbetat plikttroget och hyggligt *utan allvarliga anspråk på att kunna ingripa i händelsernas gång. Vi har varit nöjda med de små resultat vi sett av vårt arbete. Vi har gjort försök för att kunna säga att ett försök har gjorts. Vi har inte själva vetat hur djupt nedslagna vi varit och hur svag vår tro, ty vi har saknat kännedom om ett annat tillstånd.* De glimtar vi kunnat fånga av detta andra tillstånd har snart blivit bortskymda och bortglömda igen i

det vanliga rutinarbetet, under svårigheterna att samarbeta utan en stor, samlande, gemensam uppgift.

"Kvinnorna bara stöter mot en vägg, hur kloka de än är", skrev en av de yngre dugliga och för offentliga uppdrag använda kvinnorna här i landet. "Det finns ingen möjlighet att komma fram på den väg vi hittills använt".

Vad är det för en vägg? Det är en dimvägg vi stannat vid. Kommer vi genom den så skall vi se världen framför oss och vår egen väg där.

Husmodersförbundets ordförande fann för några år sedan det fullkomliga uttrycket för kvinnornas resignation, när hon sade: "Konfektionen är vårt öde men i lagning och stoppning har vi vår uppgift". I själva verket vet hon dock att konfektionsåsikter och konfektionskläder inte behöver vara vårt öde, så snart vi kommer ut ur vår resignation.

När vi ser oss historiskt har vi ingen anledning alls till resignation. Vi kan förstå hur det kunnat gå som det gått. Och eftersom det inte är något ensidigt kvinnovälde vi vill, behöver vi inte skapa oss något övervärdeskomplex genom att nedsätta männen, våra kamrater i hårda öden. Hitler fick fram en sådan övervärdeskänsla hos sitt folk genom att nedsätta och skymfa dess fiender från förra kriget. Vi har inga fiender och kan inte gå den vägen. Vi kan inte heller söka övertrumfa männen på de områden där dessa hittills varit överlägsna, så som tyskarna övertrumpat sina grannar på de områden där dessa hittills varit överlägsna: rustningar och propaganda. Vi måste

sätta in i det historiska skeendet något mycket gammalt eller något mycket nytt. Vi kan inte gå någon genväg. Vi måste ha det tålmod, det mod, den fyndighet som krävs av människor vilka utan vapen måste klara sig i världen. Samtidigt ser vi hur det historiska skeendet, i vilket vi är insatta, rusar åstad mot sin fullbordan. Det må ta tio år eller hundra innan det ebbat ut, så är saken lika brådskande för oss. Det är verkligen inte för mycket sagt att vårt läge är fullt av orimligheter.

Idealet vi vill fram till är

en värld, framsprungen ur samarbete mellan män och kvinnor, en värld där rörelse och jämvikt är riktigt anpassade mot varann, liksom hjärnornas och händernas arbete, en värld som uppvisar den rätta blandningen av samfundsgemenskap och individuell frihet, vördnad för livet och mod att riskera det för en god sak, jordförbundenhet och himmelslängtan.

Lägre än så tjänar det inte till att sätta idealet, vår väg kommer ändå att gå genom besvikelser, svårigheter och kompromisser.

Antag då att vi börjar med att granska samhället ur kvinnornas synpunkt, och börjar granska de kunskapskällor, ur vilka vi hittills fått släcka vår törst, vilket i detta samband är ofrånkomligt.

Det kan vi alla hjälpa till med, även om vi får något olika uppgifter. Alla husmödrar med små eller stora resurser, små eller stora förutsättningar, kan börja pröva hemproduktionens fördelar och nack-

delar. Alla kan inte göra mångsidiga prov, ty varken råvaror, utrymme eller kunskaper finns i tillräcklig mängd. Men något experiment kan var och en göra, ja de flesta har redan gjort det. Har de t. ex. lyckats bara med att få fram ett billigt och gott munvatten eller en billig och god måltidsdryck så har de också på en punkt blivit oberoende av systemet.

Vad som yttermera behövs är att för varje experiment exakt fastslå resultatet, så att det kan ställas till förfogande för dem som har att dra ut konsekvenserna.

Alla yrkeskvinnor både inom fria och bundna yrken kan försöka se sitt arbete och sina arbetsdirektiv i ett större sammanhang i stället för att bara lyda. Inte alla kan så lätt dra sina slutsatser som dövstumläraryrket, som fick order att börja sin undervisning med vävteori. Men eftertanke och nedskrivning av dess resultat kommer att löna sig för alla.

Någon antydning om vad det är frågan om kan man få om man granskar hur Aktiv hushållning, informationsstyrelsens kvinnoavdelning, arbetar. Den försöker dra in husmödrarna i aktiv medverkan och förmå dem att lämna ut sina erfarenheter till allas nytta. Genom den får de äldre husmödrarna tillfälle att lära de yngre och tycker detta är underbart roligt dessutom.

Sen blir det speciellt tränade kvinnor som får skaffa fram och bearbeta det material som de många kan leverera vid sina försök inom hushåll, inom upp-

fostran, inom hälsovård, eller vilket område det må vara. Om det kunde bli så att de enskilda experimenterna finge löpa jämsides med och leverera material till metodiska, vetenskapligt oantastliga försök, då hade vi tagit ett steg mot uppfyllelsen av ett av de stora kraven på framtiden. Det nämligen att vetenskapen avstår från att tjänstgöra som ställföreträdande hjärna för hela mänskligheten och gör sig möda att leda, hjälpa och utnyttja alla människors försökslusta.

Än en gång må det sägas att husmödrarna håller på med väsentliga ting: familjens sammanhållning, dess kläder och föda, barnens fostran och förutsättningarna för att de så väl som deras fäder ska kunna sköta sitt arbete. Därför kan det inte vara något sårinnesse utan ett allmänt intresse att hemmen i större grad än nu blir försöksplatser och verkstäder för en ny ordning.

Det är ju alltid så, att när något noch nie dagewesenes kommer fram i tiden, blir folk kolossalt imponerade och överrumplade och underkastar sig i första häpenheten motståndslöst. Särskilt tror jag att denna karakteristik är tillämplig på svenskarna och svensorna. Men när tiden gått, börjar man fatta mod och våga sig på granskning och omprövning. En sådan tid synes nu närma sig för industrien, åtminstone i vad angår dess erövring av hemarbetet. Den kommer att få finna sig i att hemproduktionen prövas gentemot industriell produktion. Alla fördelar och förluster med industriens behandling, lagring och

distribuering av råvaran, måste jämföras med hemmens behandling av dem.

Redan det att uppgöra en lista på alla de faktorer som måste tas med i beräkningen blir ett väldigt arbete. Den uppgiften fordrar sakkunniga med sinne för födoämnenas närings- och skyddsvärde och bruksföremålens kvalitet men dessutom för betydelsen av hemmens vitalitet. Vid värderingen måste de räkna med betydelsen av att hemmens bas vidgas eller smalnar, att de återfår någon självständighet eller blir ytterligare hjälplösa, betydelsen av att stora kvinnogrupper får bättre tillfällen än nu att utnyttja sin vid hemmen bundna tid. I kostnadsberäkningen för maskinella anordningar och moderna bekvämligheter måste inte bara priset i pengar för denna utstyrsel ingå utan också det pris kvinnorna betalar genom att berövas tillfälle till kroppsrorelse och utomhusvistelse.

Det kan inte längre få vara så att maskinerna ersätter och formar kvinnornas arbete utan hänsyn till om hennes och råvarans kvalitet lider därav. De maskiner som kan gå igenom den skärselden, får följa med i den kommande utvecklingen, de andra får rosta ner vid vägen. En mycket viktig synpunkt vid bedömning av de outhärliga nyheterna är frågan om de binder oss vid ett system som i sin tur för sin försörjning är beroende av att världshandeln roterar på kullager. De moderna vedspisarna som eliminerat den oavbrutna passningen, torde då ta priset framför de spisar som förutsätter kolförsörjning utifrån.

Bedömningen blir inte lättare därför att det är svårt att vara riktigt rättvis mot ett system just i det ögonblick det är ur funktion. Det retar en obeskriverligt så som den nya bilen som inte får röra sig retar bilägaren, det fina värmeledningssystemet som inte får ge värme retar villaägaren. Men vi tänkte oss ju nu att vetenskapen skulle vara med och lägga sin lugnande stämning över våra affekter.

Den tid ligger visserligen bakom oss, då företagen måste hålla sina maskiner, sin personal och sina kupongklippare sysselsatta, och därför på annons- och övertalningsvägen påtvingade hemmen onödig konsumtion. När industri- och hemproduktionen skall vägas mot varandra har vi ändå anledning hålla i minne hur egenmäktigt producenterna uppträdde mot hemmen.

Det måste vara något galet i att hemmens utseende, vanor och matsedel bestämmas av maskinerna. Det är väl då riktigare att hemmen kontrollerar maskinerna, bland annat på den viktiga punkten att de inte får vara dyrare och mera komplicerade än att ägaren kan ha råd att låta dem stå stilla när hemmens rimliga behov av deras produkter är fyllt. För alla de värden den industriella åldern kan ha gett oss, glömmer vi inte vad det ville säga att som konsumenter slava åt Grottekvarken.

En gång då jag besökte Svalöf tog förevisaren fram ett uppsvällt kritvitt bröd och prisade den tillsättning av något främmande ämne genom vilket brö-

dets kvalitet blivit till den grad förbättrat. Jag vågade då den invändningen att här inte var fråga om kvalitet utan om volymökning och fick prompt det svaret: "Jo, sånt kallar husmödrarna för kvalitet." Nu var det visserligen en svalöfsherre som själv använde uttrycket i en förevisning för manliga lantbrukselever, men alldeles orätt hade han inte. Husmoderns minskade förmåga att bedöma kvalitet skall också skrivas upp på industrialismens skuldkonto. Först då hon återerövrat den, får hennes strävan att ge familjen det bästa, ett fast underlag. Vi vill inte längre ha det som nu, det borde vi säga till dem som tvekar om en sådan undersökning är överflödig. Vi vill inte bli så där tjocka som brödleven i Svalöf, vi vill inte förnöta våra liv med alla uppfinningar och lyxmaskiner som industrien suggererar oss att köpa. Thoreau använde under sitt skogsliv vid Walden 19 väsentliga föremål för sin tillvaro. Han ansåg att 8981 av de 9000 som användes av en genomsnittsfamilj i Amerika var onödiga. Det blir också något att utreda: var går gränsen, inte ur industriens synpunkt utan ur familjens?

De ekonomiska synpunkter efter vilka företagen arbetar får inte vara allenarådande mer. Skall hemmens problem verkligen undersökas får man inte glömma bort att pröva ut hur de enskilda hemmen ska finna samarbete med varandra och vilka sysslor som ligger lämpligt till. Även härigenom vidgas hemmens bas och brytes deras isolering. Vi har här i landet en gång haft ett utomordentligt väl utarbetat

system för samarbete som slagits sönder av penninghushållningen och av textil- och livsmedelsindustrien.

Här och där provar man sig ånyo fram med storkushåll, med gemensam bärinsamling, konservering, tvätt, barna- och klädvård. Än så länge är det blott famlande försök att gripa tillbaka till något som man trodde vara för alltid förbi, men här är likväl ett tidens tecken. Denna strävan att återuppliva samarbetet är värd att utvidgas. Det borde ingå i den stora försöksplanen. Här skyntar man möjlighet till lösningen av de problem som plågar stora grupper av husmödrar i stad och på land: isolering och bundenhet.

Vem vet vad en sådan befrielse kan leda till?

En utgångspunkt för experimenten med samarbete ger sig helt naturligt från de platser här i landet, där kvinnorna bevarat rester av det gamla systemet och hjälps åt med de stora och viktiga sysslorna. Söker man sig dit, då träffar man samtidigt kvinnor av stormödratypen som behållit kontakten med gammal tradition och kunskap. Dessa dugliga kvinnor har inte en aning om att deras klokhet och livserfarenhet skulle kunna tjäna det allmänna i nya former när deras bråda livsskede är förbi. Det allmänna förstår det inte heller, ty varför skulle det annars vara så kvinnotomt i alla gamla och nya kommissioner som har med hennens ärenden och människovård att göra.

En inventering av dessa krafter skulle också ha

till uppgift att föreställa dem och samhället för varandra.

När jag talar med dem som har större överblick än jag om vilka resurser enbart Kronobergs län har i stormödrar, blir de hänförda över möjligheten att ta till vara denna mänskliga rikedom. Men från den dag idén fastnat hos en, oroar man sig ständigt över varje dyrbar oersättlig dag som går innan någonting blir gjort.

Elisabeth Bergstrand-Poulsen har avbildat och beskrivit dessa kvinnor med ord och färg i många år utan att någon människa kommit på att ta vara på hennes modeller medan de levde.

Men än är inte alla döda. Än kan man möta den kvinnotyp som en amerikansk lyriker karakteriserat i dessa femton ord:

"I have been
and seen,
I have heard
and cared,
and having shared
I know".

Här läggs ner ett otroligt arbete i Sverige på att åt vetenskapen rädda försvinnande ordspråks- och sägenskatter, minnen av gamla arbetsformer och seder. Det är väldiga samlingar som ligger i arkiven för att vänta på den dag då vetenskapen får tid med bearbetning av uppteckningarna.

Den inventering som borde ingå i planen för en allmän omprövning av hemmens ställning, skulle inte ledas av dessa från alla värderingar lösta etnografiska intressen. Avsikten skulle öppet erkännas vara att tillgodogöra sig dyrbara människor och dyrbar mänsklig kunskap för framtidens räkning. Det bleve en uppgift för den yngre generationen att ge sig ut på sådana forskningsexpeditioner. Var pengarna skulle tas som behövs för att frigöra ungdomar till detta arbete är en svår fråga, men inte den svåraste. Det är också viktigt att de yngre specialutbildade, upprättar verklig kontakt med de äldre hemlärdade och livsutbildade. Den vetenskapliga metodiken för etnografisk forskning finns ju färdigutbildad, men det gäller att handha den på rätt sätt. Det gäller att träffa dessa kvinnor i det rätta ögonblicket. Man kan råka få fatt i dem i en sådan sinnesstämning, att de tycker att allt vad de kan är strunt och påstår att de glömt allt vad de kunnat.

Jag skriver detta under skäktetiden och står under starkt intryck av vad som händer då. Därför frestas jag till påståendet att de som gäve sig ut på inventering finge passa på i september, sätta sig i en loge vid en skäktestol och skäkta på med sitt skäketrä hur vansinnigt än armlad och axelled skulle värka därvid. Den som inte varit med om ett skäktegille vet inte vilken egendomligt stark själslig påverkan kvinnorna utsättes för, medan de ingår i ett arbetslag omkring en viktig uppgift som är dem absolut förbehållen. Inte för ro skull kallas det första skäkte-

gillet i byn för riksdagens öppnande. Det är en riksdag som öppnas, när kvinnorna tågar in på logen med skäktestolar och skäkteträn. Karlarna samlas utanför i bävan och nyfikenhet. De längtar att få beröm för att de brutit linet väl, och beröm får de om de skött sig, men veta vad kvinnorna talar om inne på logen, det får de inte. Logen är lika förbjuden för dem som riksdagshuset för Hans majestäts konungen. Debatten börjar så fort säckarna öppnats och det brutna linet delats ut. Medan linet befrias från skäktefallet, befrias kvinnorna från sina hämningar. Är någon nybörjare med, får hon veta allt om hur man prövar om linet är lagom rötat, hon får veta hur blankt linet skall vara för att anses färdigskäktat, hur mycket som skall häcklas bort, hur skäktefall, blångarn och den fina tågan skall användas, hur man gör tvinnatråd att sy med, ifall trådrullarna i affären skulle ta slut. Men snart kommer man in på gamla historier ur egen och ännu äldre erfarenhet. Och det är väl ingen slump att tankarna och talet lätt glider in på en för kvinnorna så viktig fråga som sambandet mellan mor och barn under havandeskapstiden. Här sitter mödrar till många barn och få barn, de flesta har dem redan vuxna eller halvuxna. Men med enighet och enorm tyngd i orden ger de uttryck för sin övertygelse om moderns moraliska ansvar för barnet under de nio månaderna. Hennes uppgift är större än att bära och nära barnet, hon skall också vara ett skydd mot allt ont, alla störningar som genom henne söker nå det uti-

från. Ger hon vika, släpper hon det onda och farliga i världen inpå sig genom att bli *omrörder*, då, men endast då, går det rakt in till barnet och märker det med lyte. Det gäller alltså att behålla sitt lugn, att inte låta någonting rubba sin förtröstan och säkerhet. De här kvinnorna vet inte att de allvarliga vetenskapsmännen utdömt dem som odifferentierade och halvutvecklade. De tror fullt och fast att de genom moralisk styrka och hållning kan vara ett värn för sina barn som inga stormar i världen rår på.

Och medan skymningen och skäktefallet lägger sig allt tätare över deras huvud och axlar, så att de till slut försvinner in i ett urtidsgrått dunkel, går deras historier allt djupare ner i uråldrigare minnen. Tills med en gång förtrollningen brytes därigenom att skäkterskorna kallas till det sista av de fem målen de ska bjudas på före hemfärden.

Ersättningen för dagens arbete är en lock skäktat lin och en brödkaka, vilket inte är så mycket med nuvarande värdering av arbetstiden. Ändå går alla gärna till nästa skäktegille. Det är inte bara därför, man inte kan neka att själv lämna skäktehjälp om man tagit emot sådan. Man kommer därför att man har roligare nu än någon gång annars under året. Hustrur som har så ont av värk att de annars knappt klarar sig, kan sitta och skäkta en hel dag, det vill säga oavbrutet bearbeta den ena linlocken efter den andra med skäkteträt. Varför ursäktar de sig inte, varför skickar man inte sitt lin till beredningsanstalten i Halmstad? Varför talar man om hur roligt det

skall bli när riksdagen öppnas nästa år, allt medan man är så öm i kroppen att man får vara försiktig med varje rörelse? Förklaringen är att samarbetet skapat en intensiv samkänsla. I denna har alla känt sig befriade, betydande, suveräna, oåtkomliga för tillfället för alla anspråk på passning från karlar och ungar.

Man skall alltid finna just sådana kvinnor mera öppna, mindre skrämda än andra, när förslag kommer om någon gemensam aktion i en kommunal angelägenhet. Men om någon sade dem att de borde stå upp, gå ut och säga sin mening om krig och befolkningsfråga så skulle tanken förefalla dem mindre utförbar under skäktetiden än under någon annan tid av året.

Ville man göra en jämförelse mellan de stora linberedningsanstalternas kapacitet och skäktegillenas, så skulle det naturligtvis resultera i ett dundrande nederlag för skäktegillena. Men om man gör slut på dem för den skull, så gör man också slut på glädjen som föddes ur samarbetet och dödar en levande tradition, så att kommande tider aldrig kan möta den verklig och levande mer.

Spelar det ingen roll?

Dessa mödrars bergfasta tro på betydelsen av mödrarnas moraliska hållning ställer in deras skäktegilleshistorier i stora sammanhang. Ligger det någonting i den tro de fått i arv och fått bekräftad genom erfarenheter från generation till generation, ja då blir verkligen kvinnornas befrielse ur hjälplöshet och

bundenhet just en så stor fråga som denna bok djärvts göra den till.

En dag talade jag om kriget med ledaren för ett arbetsblock här i min hemtrakt. Han sade då att han trodde kvinnorna var de enda som kunde ordna om så att det blev fred, innan världen var rent förstörd. Uppmuntrad av detta, frågade jag honom om han kunde tänka sig att hans block inrättade en gemensam tvättstuga. Men då förklarade han att fruntimmerna aldrig skulle kunna samsas om den. Ja men hur skulle de då kunna ställa om fred på jorden?

Jag vill visst inte ha sagt att endast de som uppför sig fullkomligt i en tvättstuga, får öppna munnen då det gäller krig och fred. Det skulle ge alla dem som håller sig på förnämt avstånd från allt fredsarbete i förnäm väntan på att få träda in i en förening av idel änglar, vatten på sin kvarn.

Men jag menar att här finns ett samband mellan våra små och stora uppgifter. *Träning till samarbete i de små enheterna kommer till nytta i det större samarbete som kvinnorna måste lära sig. Ty i detta samarbete får de förtroende för varandra och insikt om betydelsen av att hålla hop.*

*

Alltså: förslaget går ut på omprövning av hemens ställning gentemot den övermodiga industrin och prövning av det kvinnliga samarbetets förutsättningar gentemot de stora organisationerna.

Var det allt? Är det på den vägen kvinnorna kan driva upp sin egen och fredens linje ur bottenläget?

Ja, ty här är en början från vilken man kan komma så långt som helst om man framhårdar.

När männen ensam tagit hand om de stora frågorna, blir kvinnliga parallellutredningar ett nästan ofrånkomligt motdrag. Det är väl ingen slump att t. ex. Fredrika Bremerförbundet, Svenska kvinnors Vänsterförbund, Husmodersförbundet och Yrkeskvinnors klubb var för sig har kommit på denna idé.

Om de äldre och mogna accepteras som arbetskamrater av de unga och spirande begåvningarna, om de teoretiskt bildade byter erfarenheter och kunskaper med de praktiskt tränade, då kan vi utföra denna idé i större skala. Vi får då allesamman något att göra som stimulerar vår självverksamhet. Granskning av innehållet i kunskapsmåttan som räcker oss kommer inte att förefalla så orimligt och inte heller egna försök till problemlösning. Nästan utan att vi veta hur det gått till, kommer vi i rörelse, och medan vi förnekar att vi hade några vilande krafter, kommer vi att erfara dem inom oss själva.

Om vi på den vägen kan komma fram till något precist och påtagligt, som uttrycker vår egen erfarenhet och får sin slagkraft av vår längtan, så får vi kanske uppleva glädjen av att männen känner igen sin egen längtan efter något annat än den värld de nu lever i. De är ju slavar liksom vi under det system de själva skapat. Möjligheterna öppnar sig då för ett

samarbete med dem på helt andra villkor än förut och med helt annan stimulans för båda parter.

Min förhoppning är att de män som gjort erfarenheter om riskerna att döda jordens och djurens självverksamhet och omvänt fördelarna av att stimulera densamma, ska förmå att ta steget ut från husdjuren till kvinnorna. Det har ju annars aldrig varit så långt för dem.

Den tyska litteratur jag läser består huvudsakligen av jordbrukslära. Risken att på grund av inflytande därifrån bli etiketterad som nazist känner jag. Men inte får man fästa så mycken vikt vid tillfälligheter, att man ryggar tillbaka för urgamla sammanhang endast därför att Blut und Boden annekterats som slagord av en politisk riktning. Därbakom ligger i alla fall viktiga undersökningar och viktiga resultat som framtvingats av nödvändigheten i ett land där man fått svida för följderna av jordbrukets över-rationalisering.

Engelsmännen bekymrar sig i alla fall inte över att deras experter Howard och Mc Carrison därborta på sina försöksstationer i nordöstra Indien kommit till resultat som stämmer med tyskarnas. Sambandet mellan jordens, växternas, djurens och människans hälsa blev klart för de båda biologerna, då de kom i kontakt med avlägsna, av engelsmännens civilisatoriska verksamhet oberörda folk, där växt-, djur- och människosjukdomar var okända, emedan jorden var frisk. I stället för att lära indierna agrikultur som meningen var, blev de båda herrarna

elever hos detta folk, byggde serier av experiment på de impulser de fått och nådde resultat som kastade om alla deras begrepp. Historien med den kvinnliga gynekologen och den urgamla indiska förlossningskonsten upprepade sig här.

Efter denna nödvändiga utvikning, återgår vi till de utsikter för kvinnorna som öppnar sig genom den nya synen på jordens betydelse och riskerna för brutala ingrepp i naturens jämvikt. I Tyskland vet man ännu inte så mycket om följderna att kommentera in kvinnorna på plats i det statliga systemet, att man förstått nödvändigheten att ändra kurs även mot dem. Men om följderna av hårda ingrepp i växt- och djurvärlden vet man desto mer, och likaså om följderna av att på alltför tanklöst och myndigt vis bota dessa följder.

De undersökningar vi ville ha gjorda för kvinnornas räkning har tyskarna hållit på med i årtionden, till exempel för fåglarnas räkning.

Vad gjorde man då det gick upp för vederbörande att den rationella skogsvården skapade ett bostadsproblem för fåglarna som dessa endast kunde lösa genom att utebli från skogarna? Jo, skriver Rudolf von Koschütski i det 'diga verket *Rationelle Landwirtschaft*, "vi slog ihop hela städer och byar åt våra näktergalar och mesar, hackspettar, rödhakesångare, svalor och starar utan att fråga mycket efter följderna för dessa djur, ja utan att fråga efter följderna för oss själva, vilka också blivit de allra sämsta."

Man begriper nu att *vad fåglarna ska ha, det är*

inte konstgjorda bon utan möjligheter att bygga bon, och till dessa möjligheter måste människan försiktigt hjälpa dem, om inte de vill att de fågeltomma skogarna ska kalätas av så kallade skadedjur. Författaren hänvisar till baron von Verlepsch som ägnat hela sitt liv åt fågelfrågan. Denne klämmer ytterligare till med den hotfulla satsen att fågelmatning är inte fågelskydd utan fågelmord. Den som börjar mata fåglar måste komma ihåg att försummas denna vana en enda kall dag eller får snön ligga kvar över fågelbordet bara några timmar, då är de små inackorderingarna dödsvigda, emedan de blivit vanda av med att klara sig själva.

Det jag hoppas männen skall upptäcka är, att vad som här gäller fåglarna både i fråga om bostäder, matning och ombärlighet, det gäller också kvinnorna.

Jag räknar 'då med att deras känsla för rimlighet och deras känsla för det nuvarande lägets risker skall hjälpa dem att övervinna även svåra psykiska hämningar. Men först när kvinnorna visat att denna jämförelse gäller, kan de begära samma intresse och behandling som kommit näktergalar, mesar, hackspettar, rödhakesångare, svalor och starar till del.

Helst bör kvinnornas och männens intressen mötas på ett ganska tidigt stadium, ty så fort vi börjar i hemmen kontrollera hemberedningens lönsamhet kontra industrien, anmäler sig kraven på utrymme, på råvaror, och när vi kommit så långt, även på jord. Det går att experimentera med dagmaskar i blomkrukor och med kompostberedning i ett litet hörn

av villatomten. Det går kanske att få plats för spinnrock och vävstol i villan, men var ska man få garnet ifrån? Tomten lär inte räcka till både linland och fårbeta.

Begäran om större utrymme för hemmen drar upp hela bostadsfrågan och ställer helt och hållet nya krav på en tillfredsställande lösning. Och detta i en tid då alla ansträngningar inriktas på att pressa ner byggnadskostnaderna till det minsta möjliga. Här kan kvinnorna dock räkna åtminstone med förståelse av den funktionalistiska falangen som alltid varit så intresserad av att hemmen skulle få den bostad som passade dem. Det stadium då man slår ihop fågelholkar utan att grundligt ha satt sig in i fågelmammas behov, har den nu bakom sig. Tio år efter Stockholmsutställningen formulerar den genom professor Gregor Paulsson sin reviderade uppfattning om bostadsproblemets kärnpunkt. "I stället för: formen följer funktionen, säger vi nu: formen skall främja de mänskliga värdena". Och då är vi inne på samma linje, eller hur?

Lantbrukarhustrun har andra svårigheter att övervinna än utrymmesbristen. Om inte annat så kommer hon i kollision med husfaderns kalkyler, hans organisationer och hans högre vetande.

Här gäller det inte fåtalet utan de många små enheterna. Allt hänger på att dessa stimuleras, samordnas och inriktas mot gemensamt mål.

Under diskussionen om skälen för och emot övergång till en livsföring och en produktionsordning

som följer naturens föredöme och rytm, brukar det sägas att en sådan omställning, om det överhuvud funnes skäl för den, skulle stöta på oerhörda svårigheter. Det är riktigt. Detta argument är emellertid inte något argument.

Antingen tål jorden och människorna den behandling de utsättes för under mekanismens skede, eller gör de det inte. De som håller på den utvecklingslinje på vars väg vi upplever jordförstöring, växtsjukdomar, befolkningskriser och krig i förut okända mått, har skyldighet att bevisa att jord och människor tål vad de får. Kan de det, så nåja. Men kan de det inte, då är det bättre att lägga om metoderna ju förr ju hellre.

Om detta är genomförbart eller inte, det beror just på de små enheterna.

I sagorna som förmedlar erfarenhet från urminnes tider, är det alltid så att de svåraste uppgifterna, dem som syntes omöjliga för hjältarna eller hjältinnorna vilka fått dem att lösa, de klaras då många små obeaktade bundsförvanter ilar till hjälp. Det är de myrorna prinsen skonat som hjälper honom att på en natt plocka upp alla hirskornen vilka den pretentiösa prinsessan strött ut över hela sin trädgård. En annan gång är det fiskstimmen i havet eller fågelsvärmarna i luften som kommer till hjälp, och allesamman representerar de här kvinnorna i hemmen.

Sagornas visdom är påtaglig och dagens erfarenheter bekräfta dem. Om de många små cellerna för-

håller sig passiva, saknar även den mest perfekta demokrati liv och förnyelsekraft. Vi har nöjet konstatera att de två ultramoderna sociologerna Myrdal på denna punkt bekräftar sagornas urgamla visdom.

Det är därför man törs vänta sig stora ting av kvinnorna då de äntligen går till aktion.

I en värld

där maskinmässig produktion och destruktion synes vara det enda viktiga,

där arbetare och soldater tar ut sina krafter vid produktions- och destruktionsmaskinerna,

där ärelystnaden är inriktad på att förstöra tingens grundegenskaper för att få fram främmande egenskaper,

där framtidsplanerna för efterkrigstiden går ut på höjd produktion av människor och varor,

där jorden alltjämt behandlas med en fräckhet utan like,

i denna världen kan man därför tänka sig en rörelse mot huvudströmmen. Även om förslaget inte går ut på något märkvärdigare än att kvinnorna med vetenskapens hjälp — eller till vetenskapens hjälp, det kommer på ett ut — börjar granska och pröva vad som bjuds dem av andliga och materiella konfektionsvaror och med jorden som hjälpkälla och till jordens skydd i detalj efter detalj gör sig oberoende av systemet de råkat in i.

Man kan tänka sig det emedan man vet att det är

oerhörda outnyttjade eller halvutnyttjade krafter som här vilar men kan komma i rörelse.

För kvinnorna blir upptäckten av deras egna krafter lika häpnadsväckande som upptäckten av vattenkraften och atomenergien varit för den gångna epokens ledande hjärnor.

Redan genom att ställa frågan "hur ska kvinnornas krafter kunna utnyttjas?" kan man bidra till att lösa upp tvångstankar hos båda parterna. I samma mån som frågan löses, väller de nya krafttillskotten fram.

*

Att klaga för klagans egen skull är meningslöst liksom att kritisera för att visa att man törs. Avigsidan i den här boken är klagan och kritik. Men om man tittar efter finns det en rätsida också. Där kommer någonting fram som är menat att vara ett mönster.

Så här:

Den jämviktslöshet som präglar utvecklingen kan återställas om kvinnorna återtar sitt inflytande och ansvar.

Kvinnorna har avskurits från sitt förflutna.

De har börjat komma sitt förflutna på spåren.

De har kringskurits i sina hem.

De har möjligheter att slå ut gränserna och bana en väg ut till samhället.

De har förvirrats i en värld där de inte hör hemma.

De kan återvända till den värld som är inom dem.

De har låtit sig överväldigas av oväsentligheter. Klarhet vinnes i tider av nöd över de väsentliga värdena.

Kvinnorna har andfådda försökt följa med i utvecklingen eller också ointresserade ställt sig vid sidan om den.

Det finns utgångspunkter från vilka de kan börja granska och pröva, söka sin form, sin egen idé och så få mod att närstans mellan hetsjakt och stillasittande finna den livets rytm som passar dem.

De har förlorat sitt självförtroende och känslan av ansvar för helheten. *De har trott att befrielse från bördor och frihet var ett och detsamma.*

Tiden har behov av kvinnornas konstanta egenskaper. *Däriigenom kan de få en stöt till att begära nya bördor.* Inte en arbetsbörda i största allmänhet utan ett liv så fordrande och så riktigt ordnat, att om de inte gör sitt yttersta faller deras värld i ruiner.

Deras arbete för man och barn kan nu omintetgöras genom namnunderskriften på ett ultimatum.

De måste kunna skapa sig en värld, där detta arbete tjänar någonting till.

Deras arbetsvärld har kommit att stå i motsats till deras kärleks- och vårdbehov.

Arbetet kan bli sådant att det utlöser deras kärleks- och vårdbehov och tonar samman med instinkten djupa krav.

Riktningen: kvinnans avkoppling från jorden kan brytas. Insikten om hennes outhärlighet vid jorden

klarnar jämsides med insikten om vad jorden behöver för att behålla liv och hälsa och ge liv och hälsa tillbaka.

Den mekaniserade världen har drivit ut kvinnan i en överklig värld.

Hon kan återknyta kontakten med livets hjärta.

Kvinnorna har nöjt sig med att som något oundvikligt betrakta det slöseri med liv och värden som finner sin höjdpunkt i kriget. De har låtit krigshushållningen slösa bort vad som kunde kommit till mångfaldigt större nytta om det fått tillvaratas av deras händer, medan de själva hungrar med sina barn.

Just genom sin omåttlighet framtvingar slöseriet klarhet över att resurserna inte är outhärliga, och det börjar dagas bland kvinnorna att de måste ta hand om hushållningen.

De har utlämnat människorna, djuren, växterna och jorden till förödelse mot vackra löften om fred, frihet och överflöd längre fram.

De måste återta i sin vård det de utlämnat, sedan de insett att dessa löften aldrig kan hållas om förstörelsen får hålla på tills alla krafter är uttömda.

Produktionsordningen har vant kvinnorna av med samarbete.

Men produktionsordningen vacklar just nu, och här är en möjlighet för kvinnorna att genom samarbete i små enheter lära sig möjligheten och vikten av en större gemenskap.

Kvinnorna har delats upp i skilda läger och låtit politikens planlösa spel bestämma var deras front skall gå.

De måste inse att de har en gemensam fiende i kriget, och att de inte får göra det möjligt utan omöjligt.

Kvinnorna har låtit påtvinga sig en livsform där livet inte vill blomma och sitter nu passivt och väntar på en livsbefrämjande befolkningspolitik.

De måste hjälpas åt med männen att finna den livsform där livet blommar, men de får aldrig låta sig mutas bort från kravet att moderskapet skall vara frivilligt och kärlekslivet löst från ekonomiskt beroende. Kvinnornas vacklan mellan blind fruktan och blind tilltro till framtiden kan avlösas av beslutssamhet att gestalta framtiden, om de söker klarhet över hurdan värld de vill ha.

Den normlöshet och ostadighet, främlingsskap och besvikelse i kärlekslivet som män och kvinnor klagat över, kan kvinnorna bekämpa genom att ställa upp normer för sitt eget uppförande med så starkt eftertryck på hänsyn, ansvar och hederlighet, att även de obestämda finner det förenligt med sin fördel att rangera in sig under denna norm.

Taburegler är brutna, taburegler kan uppställas på nytt.

Spänningen och dragningskraften mellan de två polerna har avtagit. Det finns möjlighet att ladda om, ja en omladdning sker av sig själv, om kvinnorna vaknar upp och kastar sig mitt in i de väldiga

rörelser som betecknar slutet på en värld och början på en ny.

Förhållandet mellan män och kvinnor är växelvis spänningsfritt och överspönt.

En fullkomlig arbetsgemenskap skall lysas upp av gnistöverföringen mellan de två polerna som av ett fyrverkeri.

*

En forskningsresande som färdades bland kurder-
na upplevde en dag följande:

”Vi kom till ett ställe där vägen var bortsköljd, så att vi måste ta en omväg. Vid denna passage såg vi en kvinna som ledde en lastad åsna, vilken inte själv kunde ta sig förbi. Kvinnan tog då åsnans last på sin rygg och bar den över samt ledde även åsnan över. Dessutom bar hon på ryggen sin egen börda vilken torde ha vägt 50 kilo. Och en slända hade hon i sin hand. Spinnande och sjungande vandrade hon så sin svåra väg.”

MOLNFÖDELSE

En sommardag satt jag mitt i österrikiska alperna, halvvägs upp mot den berömda glaciären Grossglockner, och väntade på en bil som skulle orka upp då jag inte gjorde det själv. Över det stora ödsliga berglandskapet välvde en fläckfri blå himmel. Var-enda kontur längs hela den väldiga taggiga horison-ten stod klar och knivskarp mot det blå. Det var en värld utan moln. Men under det jag fixerade en bergstopp började den bli svagt dimmig och upplöst i konturerna. Denna dimma, som jag först trodde satt i mina egna ögon hade efter fem minuter blivit en tunn slöja, kretsande över bergstoppen. Under mina ögon tätnade den och ökade i omfång. Här och där längs horisonten uppträdde samma fenomen. Dessa dimslöjor, tunna som tankar, flöt genom ett trolleri ihop till väldiga molnformationer. En dimma, till synes kommen ur ingenting, skulle i sinom tid ge torra flodbäddar och brända marker liv och förnyelse. Jag hade varit med om en molnfödelse.

Det var ingenting märkvärdigt, tvärtom sådant hände ständigt, men jag hade bara aldrig så tydligt sett en molnfödelse förr.

Om jag nu bredvid denna bild sätter en annan som handlar om en slags molnfödelse i tankens värld, så är det inte för att den skedde på så märkvärdigt höga höjder. Tvärtom. Det är endast därför att det rör sig om ett tillfälle då tankar tätade i ord och fick ett slags form.

Det var under vintern 1940. Några strängt arbetande stadsbor hade tagit sig ledigt över lördag och söndag och hälsade på i en liten stuga på landet. Inom en ring av ljus och värme och fred satt vi där och talade om framtiden. Vi vände upp och ner på många ting, sista kvällen gällde det begreppet levnadsstandard. Folk med nedskurna inkomster och ökade utgifter borde här företa en omvärdering i god tid, tyckte vi.

Vad hade hittills reglerat levnadsstandard? Peningen.

Vi ställde nu upp frågan om man skulle kunna nå ökad levnadsstandard med minskade inkomster. Strax var vi så ivriga att ringa in problemet som om vi hittat på en ny spännande sällskapslek.

Vad hade hög levnadsstandard hittills betytt?

Kort arbetstid. En förtjänst eller ränteinkomst som medgav en marginal för rekreation, när de nödvändiga behoven blivit tillgodosedda. För rekreationen, alltså återskapelsen av den genom arbete och levande utmattade människan, togs resor, sport, böcker, radio och biograf till hjälp. Till den höga levnadsstandard som vårt svenska folk begåvats med, räknades möj-

ligheten att någon gång slå sig lös med en onödig utgift, ett matsalsgarnityr av ek medan man levde och en kista av ek, sen man dött.

Idealet hade varit mer eller mindre högt placerat, alltefter bildning och inkomster. Rekreationen kan ha tagit sig mera förfinade eller mera enkla former. Men föreställningen att hög levnadsstandard betydde en aning högre levnadsstandard än umgänget, alltså möjlighet att segra i konsumtionstävlan, den sträckte sig nog ganska högt upp. Meningarna hade varit delade i den viktiga frågan om barn hör de nödvändiga behoven till eller till lyxen i livet.

*

Vid middagen hade värdinnan antytt att nu hade hon serverat sin sista flaska vin rouge ordinaire. Detta gjorde att gott vatten blev nummer ett bland de nödvändiga förutsättningarna för hög levnadsstandard. Gott vatten måste vara filtrerat av naturens eget reningsverk, alltså ha runnit genom en grusås. Gott vatten skulle helst ha legat öppet för luft och sol.

Efter vattnet kom *brödet*. "Färska franska", sade någon, men fick genast veta att dessa betecknade en mycket låg levnadsstandard. Färskt mjöl var viktigt, inte färskt bröd. Mjölet skulle malts av säd som vuxit på frisk jord — frisk betydde här att den varken fick vara sur eller övergödd, att den skulle vara full av liv och så ren, att man kunde smaka på den. Mjölet skulle innehålla kornets alla beståndsdelar,

men däremot inga blekmedel eller tillsatser för att höja bakningsduglighet och förvaringsmöjligheter. Folk med så hög levnadsstandard att de kunde fara till kvarns med en säck råg då och då, de hade ju också en bakugn som klarade även svårgräddat bröd.

Vi började nu bli ganska djärva. Vår mjölk skulle hämtas från närbelägna gårdar och välkända kor, det var krav nummer tre. I denna anda tillfogade vi som krav nummer fyra att själva kunna välja den gård där vi skulle tinga vår skinka, så att vi kunde vara säkra på att grisen fått god vård och kost. Samma krav ställde vi på potatisen, kålen, spenaten och tomaterna. De skulle komma direkt från den friska doftande myllan till köket. Utanför trädgården ville vi ha tillgängliga alla de odlade växternas vilda kusiner att utfylla och smaksätta vår kost med. Kosten skulle höja oss till den fullkomliga hälsans stadium.

Och så sa någon, det är väl inte nog med att kosten tillgodoser hälsans krav, man måste också tänka på samvetets.

Det var, när vi närmare tänkte efter, ett fruktansvärt krav som kom husmödrarna i kretsen att blekna. Men vi enades ändå om att först då man hade lika klara besked om hur människorna som arbetade i livsmedelsbranschen levat som hur djuren och växterna haft det, kunde man tala om hög levnadsstandard. Vi hade alla serverat den härliga, billiga kaliforniska frukten till våra söndagsmiddagar. Nu hade vi fått reda på hur den kunnat bli så billig. Amerikanska farmare som genom en rå och hänsynslös jordpolitik

förvandlats till proletariat, hade strömmat till Kalifornien och arbetat med plockning och konservering av frukten under förhållanden som man inte kunnat bjuda oskäligen djur en gång. Så länge det klibbade nöd och tårar vid aprikoserna, kaffet och apelsinerna som vi serverade, låg vi djupt under en människo-värdig levnadsstandard. Därför krävde vi makt som köpare att framtinga en minimistandard för alla som arbetade inom livsmedelsförsörjningen, från mjölkerskan till frukt-plockaren.

Vi ville inte ha dåligt samvete inför människor och djur, vi ville ha vänskap med dem. Genom talet om vänskap med djur kom sällskapetets expert på djurhistorier in på sitt älsklingsämne. Vi fick en livlig skildring av kon som skulle ledas till herrgården men slet sig vid vägskälet och rusade åstad mot en annan gård, där hon hade en vän hon föredrog. Husbonden fick inte fatt henne, men på trädan betade hennes stallkamrat hästen, en äldre herre som ogillade det individuella kärleksvalet och han genade in henne på rätta vägar igen. Vi fick också höra om kon som la sig ner på åkern, emedan hon inte ville under oket och spännas för plogen. Husbonden tände enris runt omkring henne, men hon låg stilla tills det luktade bränt hår om henne. Då måste han släcka elden och erkänna sig besegrad. I värdinnans protokoll står på denna punkt: ovanligt förnuftiga fruntimmer 'de där korna, som åtminstone *försöker* sätta genom sina begrepp om hög levnadsstandard både i arbete och sitt personliga liv.

Inga flera krav att anteckna? Jo visst. Krav nummer sex blev tystnad och ren luft omkring sömnen om nätterna, fri soluppgång när man vaknade och rätt att lägga sig med solen om man önskade, med andra ord möjlighet att fritt följa dygnens och årstidernas rytm i sitt liv.

Punkt nummer sju formulerades så här: hög levnadsstandard består i att äga få ägodelar. Med tillägget: de måste vara förstklassiga och stå bi genom åren. Man måste ha kläder som verkligen tar upp sig under en semester i garderoben och som förhöjer sin bärares anseende även sedan de blivit lapgade och vända.

En i sällskapet strävade i sin vävstol med att slå samman kostymtyg åt sin man som annars alltid använt högsta engelska kvalitet. Därför begärde hon outslitligt garn, men tvingades längre och längre tillbaka först till ullen och sen till fåret. Men vi blev inte eniga om att sätta upp får som ett oundgängligt krav för hög levnadsstandard...

Vävstolen lockade emellertid fram krav nummer åtta som blev rymlig bostad med rum för gäster och verktyg, (direkt övergång till marken, gräsen och fåglarna.

Värdinnan förklarade att hemtvättade, saltorkade, vindomblåsta och skogsdoftande underkläder var ett oeftergivligt villkor för hög levnadsstandard, men detta krav fick inte något nummer på listan. I stället började man skämta med henne och fråga om hon kunde leva utan att kunna byta sin matta av färskt

granris utanför förstubron om lördagarna. Hon svarade att granrismattan hörde inte till hög levnadsstandard utan till den vräkighet som hon tillåtit sig under goda tider och som hon antagligen finge sota för på ett eller annat sätt, kanske så att hon berövades förmånen att fara i sin kista över granrismjuka vägar till kyrkogården.

Denna hänsyftning på döden framlockade som det stora kravet på hög levnadsstandard: något att leva för.

Jag vill kunna följa mitt arbete från början till slut och betrakta mitt färdiga verk, sade en.

Mitt arbete måste naturligt kunna foga sig in i de större sammanhangen och harmoniera med andra människors strävan och välfärd, sade en annan. Jag vill ha grannar som jag kan byta tjänster, kunskaper och förtroenden med, sade en tredje, som hade det.

Krav som:

Jag vill ha möjlighet att studera hela livet, jag vill ha ro i min själ så att jag förmår njuta kvällarna och vilodagarna utan särskilda förströelser och nöjen, ansågs gå över gränsen till ett annat område och beröra verkningarna av hög levnadsstandard. Medan vi ändå var bortom gränserna för hög levnadsstandard, passade värdinnan på att erinra om sin favoritbeskrivning på en ny värld: där ska knölar tvingas vara hyggliga i stället för att hyggliga människor tvingas vara knöliga nu.

Strax innan den här sällskapsleken började hade

vi strukit gemensamma vilda resplaner till Halikar-nassos och resignerat inför omöjligheten att köpa vissa dyra utländska verk.

Och alldeles som om inte våra anspråk skulle varit många och stora nog förut, så ökade vi på med kravet att den mera begränsade värld man nu hade att röra sig i, skulle vara obegränsad till djup och höjd. Dess rötter skulle sträcka sig ner genom kultur-lagren, livets mångfald skulle vara att finna inom dess snäva gränser, så att man kunde få både este-tiska sensationer och rika lärdomar utan att ge sig av på resor. Detta förde till kravet på bofasthet, efter-som denna var förutsättning för att man skulle lära känna traktens historia så långt den räckte och bli förtrogen med landskapet och människorna i alla deras skiftningar och variationer.

Värdinnan tittade på det protokoll hon fört och sa: egentligen ser ju vår levnadsstandard ganska an-språklös ut: vatten och bröd av kvalitet, glädje av det dagliga arbetet och den dagliga omgivningen. Tar man bort krumelurerna så har vi egentligen gjort upp programmet för en funktionalistisk fattigdom. Och tänk hur underligt det ändå är att vi kommit fram till den. Hur så? Jo, här sitter vi under brin-nande krig och drömmer fram den enda levnadsform som går att förena med fred. Ingen fred utan enkel-het har en engelsk lord sagt, och händelsevis kan jag helt ansluta mig till honom.

Vi enades om att vår lek hade svävat ut från sitt ursprungliga syfte. Vi hade sprängt uttrycket hög

levnadsstandard till att omfatta drömmen om en ny värld. Vår dröm var en dröm för dem som vandrar ut ur de grusade storstäderna och den sönderfallande penninghushållningen, och det var dess samband med verkligheten. Vår dröm var en dröm om fred — så fjärran från verkligheten som den första svaga lilla dimsöljan kring bergstoppen tycktes fjärran från den torra flodfåran.

Men, summerade vi upp, krönet på hög levnadsstandard är ju att kunna få vara med dem man tycker om. Och detta betyder att de får leva sin tid ut, vilket betyder fred. Vi såg på varann. Nästa morgon skulle gästerna fara en dagsresa norrut, och vi visste inte vilken dag ett krig skulle skilja oss för alltid från varandra... Vi tyckte att en levnadsstandard som sammanförde de högsta krav en människa kan ställa på sitt liv med den största enkelhet, var ganska rimlig mitt i sin orimlighet till slut.

Halvtannat år har gått sedan vi definierade vår syn på hög levnadsstandard. Vi skulle säkerligen ta leken mera allvarligt nu. Vi skulle sätta upp punkter på programmet som vi då ännu inte påminde oss: tvålvärme till exempel. Vi skulle ha sagt att det inte är nog med att vara med dem man håller av, man bör också kunna *tala om vad man vill med dem*. Likaså att allt tal om levnadsstandard är meningslöst, när man varje dag påminns om de villkor under vilka kära vänner i öster, väster och söder måste leva och dö.

Likväl gjorde jag detta utdrag ur protokollet, därför att, ja det tyckte mig ha något att göra med molnfödelse.

*

I sommar har jag många gånger lämnat skrivbordet för att gå ut på backen och betrakta molnfödelser som ingenting blivit till. Gång på gång har moln bildats borta vid horisonten, tätat, kommit närmare, vandrat bort från vår torra jord, lösts upp i intet. Jag har tyckt att alla önskningar, alla förhoppningar blåste bort med dem, och kvar blev bara den förfärliga gamle Hoseas ord: som en bitter planta skjuter domen upp ur markens fåror.

Men drömmar *är* inte så tomma och även regnlösa moln har sin uppgift. Hela detta förspel som uppfördes på himlen under försommaren, var ju en kamp för att bryta torkans makt och lyckades till slut.

Önskningar har som de gamla visste en sällsam kraft. Sagor som i sig själv är gamla berättar om ännu äldre tider, då önskningar ännu hjälpte. Varför hjälper de inte längre? Hur går det till då önskekraften lämnar en hel generation? Små oavbrutna anfall mot individernas vitalitet sätter otaliga små slockningsprocesser i gång. Det sker en hel del med människor som undgår spräng- och brandbomber, ja det måste ha utbrett sig ett klenmodets mörker i sjä-larna, långt innan detta spektakel började, annars hade det inte fått hända.

Vi behöver en vision av en värld med mening i

för att önskekraften skall leva upp igen. Den visionen skapas då människa efter människa genomlysas av övertygelsen att det nuvarande sakernas tillstånd är en förvillelse som inte ingår i världsordningen som en nödvändighet. Krigsperioden är som en lång tunnel men inte en oändlig tunnel. En tid lät vi lura oss att tro att världen var ett maskineri som hålles i gång av en motor, men så var det inte alls. Maskineriet vi såg avteckna sig mot himlen var bara den stora skuggan av en liten uppfinning, som inte rådde för att den blev till Gud. Världen är en levande organism som hålls i gång av ett hjärta. Detta hjärta sänder ut oss och tar oss tillbaka. När önskan och bön, två flöden ur samma källa stiger ur vårt väsen, möter de en kraft i universum som inte begär bättre än att tjäna oss och låta sig betjänas av oss. Världens hjärta sänder ut oss och tar oss tillbaka och varje liten blodkropp har sin funktion.

Men är världen inte hjärtlös då kan vi fatta mod. Vår världsbild får åter bestämmas av det dolda växandet i jorden, i moderlivet, av födelse, utveckling, mognande, vissnande och fullbordan. Åter finns där plats för det utforskade, det utforskbara, det hemlighetsfulla och gudomliga.

En dag får människorna åter höra världen andas igen. Det blir när världen återtagit den rytm och det arbetssätt som hör levande väsen till. Mänskligheten har genomlevat en lång period med härskartanken som målsättning. Den skulle nödvändigt skriva sina egna lagar på jorden även om det betydde trots-

inställning mot naturen, mot naturens barn och naturens lag inom oss själva.

Männens kamp för herraväldet på jorden har gått jämsides med deras kamp för herraväldet över kvinnan. Segern måste vara en dubbelseger för att bli fullständig. Den blev så fullständig att hela jämviktsförhållandet på jorden rubbades. Den sortens segrar har det med sig att de tvingar till ny strid igen. Så finner vi nu männen i full fart med att bekämpa de fiender som själva segern har uppväckt. Bekämpandet av skadedjur är lösen för dagen.

Soldaterna besprutar de största fienderna med kulor, lantmannen besprutar de minsta med sina kemiska lösningar. Båda delarna är ett hopplöst företag. Bespruta ett fiendefolks soldater till döds och en outhärlig del av den mänskliga familjen har undergått en behandling vars följder ingen kan beräkna. Bespruta vinstockens parasiter och man dödar livet i jorden under den utan vilket vinstocken inte kan leva.

Det finns inga skadedjur.

Men genom jämviktsstörningarna i naturen har tillfälle givits för arter som skulle haft en gallrande uppgift att breda ut sig över sin givna gräns.

I den mån människan stört jämvikten, uppträder hon själv som ett skadedjur. En felaktig impuls vidgar ut sig i vida ringar och i stället för att mattas av vinner den i styrka. Enda sättet är att överge och förkväva den skadliga impulsen.

Insikten att härskarställningen måste avlösas av tjänandets och kamratskapets livsstil har redan vaknat. Ur själva misstagen stiger på nytt klarheten över att vi är insatta i det stora system av ömsesidighet och beroende på vilket hela tillvaron vilar.

När människan omprövar sin ställning på jorden och drar sig tillbaka inom de gränser hon överskridit, kommer hon konstigt nog mera till sin rätt. Vem som än förbjuder med en vision inom sig och framför sig, ser människorna i färd med denna omprövning. De ser med förvåning att vi är nära att möblera om jorden så att den blir beboelig. Försiktigt närmar de sig en mera kosmiskt medveten hållning. De inser att de krafter som varit bundna under det individualistiska skedet, frigörs just genom att människorna erkänner sin gemenskap. De ser att mångsidighet måste bli lösen i stället för den specialisering som varit mekaniseringsskedets särmärke. Ur den användningen av människans mångsidiga begåvning, växer sen särbegåvningen fram av sig själv som blomman på en frisk planta.

Kvinnorna har, det får vi erkänna, kommit i andra hand när det gäller att inse nödvändigheten av en omriktning. De har inte varit i den ställningen att de kunnat eller vågat göra experiment. Men likväl talar denna nödvändighet särskilt starkt till dem. Liksom herraväldet över naturen och kvinnan gått jämsides, bör avvecklingen av detta herravälde gå jämsides. Kvinnor hjälpte män att störta modersväldet, män hjälper nu kvinnor att störta mansväldet.

Avkopplingen av kvinnorna från jordbruket har gått samtidigt med industrialiseringen av jordbruket. Kvinnornas reaktioner mot den behandling de varit utsatta för påminner om jorden. Båda tackar för god behandling med blom och frukt, båda svarar på hård behandling med torka och oginhet.

Det var främmande för den kvinnliga uppfattningen att jorden, plantan och djuren kan behandlas som maskiner som presterar ökad produktion ju mer man matar dem. Främmande likaså att denna ökade produktion gör slöseriet möjligt och nödvändigt. Däremot stämmer det med urgammal kvinnlig uppfattning och metod att försiktighet, hushållning och vård är det rätta sättet att handskas med naturen. *På den linjen ligger vägen till återupptäckt av vad som egentligen var människans uppgift på jorden bredvid den att sörja för sitt eget släktes framgång och försörjning.*

Eftersom det inte finns några motsatta intressen mellan könen, gäller det inte alls vem som kommer först eller fattar snabbast. Det viktiga är bara att det går upp för kvinnorna vad som måste ske, vad som håller på att ske och vad som inte kan ske utan dem. Om de inser att inte bara människorna utan också hela naturen behöver deras omsorg och händer, så måste detta bli en enorm upptäckt för dem. Skiljelinjen mellan levande individer som behöver kvinnlig vård och döda ting som inte behöver den är godtyckligt uppdragen. Den försöker skära upp en skåra genom kosmos som i verkligheten aldrig funnits där.

Människan har att handskas med en känslig, finstämd levande enhet. Människans hälsa går tillbaka till jordens, hon kan inte göra sig kvitt det sammanhanget hur hon än bär sig åt.

Följderna av att riva upp jorden på ett håll och hetsa den till ökad produktion på ett annat kan vi aldrig undkomma. Detsamma är fallet med kvinnorna. Återupptäckten av jordmånens överväldigande betydelse för plantans hälsa och moderns för barnet kommer på en gång.

Det ser ut som om denna insikt, om än aldrig så riktig, inte kunde hejda krigets gång mot sin nödvändighet. Men från varje punkt där ett artskilt tänkande och handlande skapat en liten artskild värld, nedsänkt i världen, skapas en protest mot kriget. Från dem sprider sig övertygelsen att jorden och människorna inte tål detta krig, och så blir varje dag det fortsätter en förbrytelse som tynger allt hårdare på de ansvarigas nackar.

I naturen skjuter allt levande stilla upp ur ett frö och blir moget och färdigt i sinom tid. Det går inte att påskynda proceduren med hugg och slag, det går inte att elda under karten för att få den att mogna. Frågan: hur skall jag utnyttja alla krafter, hur skall jag lägga beslag på alla energier, den för blott till trädedom under den egna målsättningen och ofred med kosmos.

Vi måste lära oss fråga på helt annat sätt.

Den stora frågan är, säger en modern mystiker, inte längre: "Vad är till min själs bästa, inte ens

vad är till mänsklighetens bästa, utan bortom och över denna begränsade strävan: Vilken uppgift måste detta mitt liv utföra i Guds stora och hemliga hushållning."

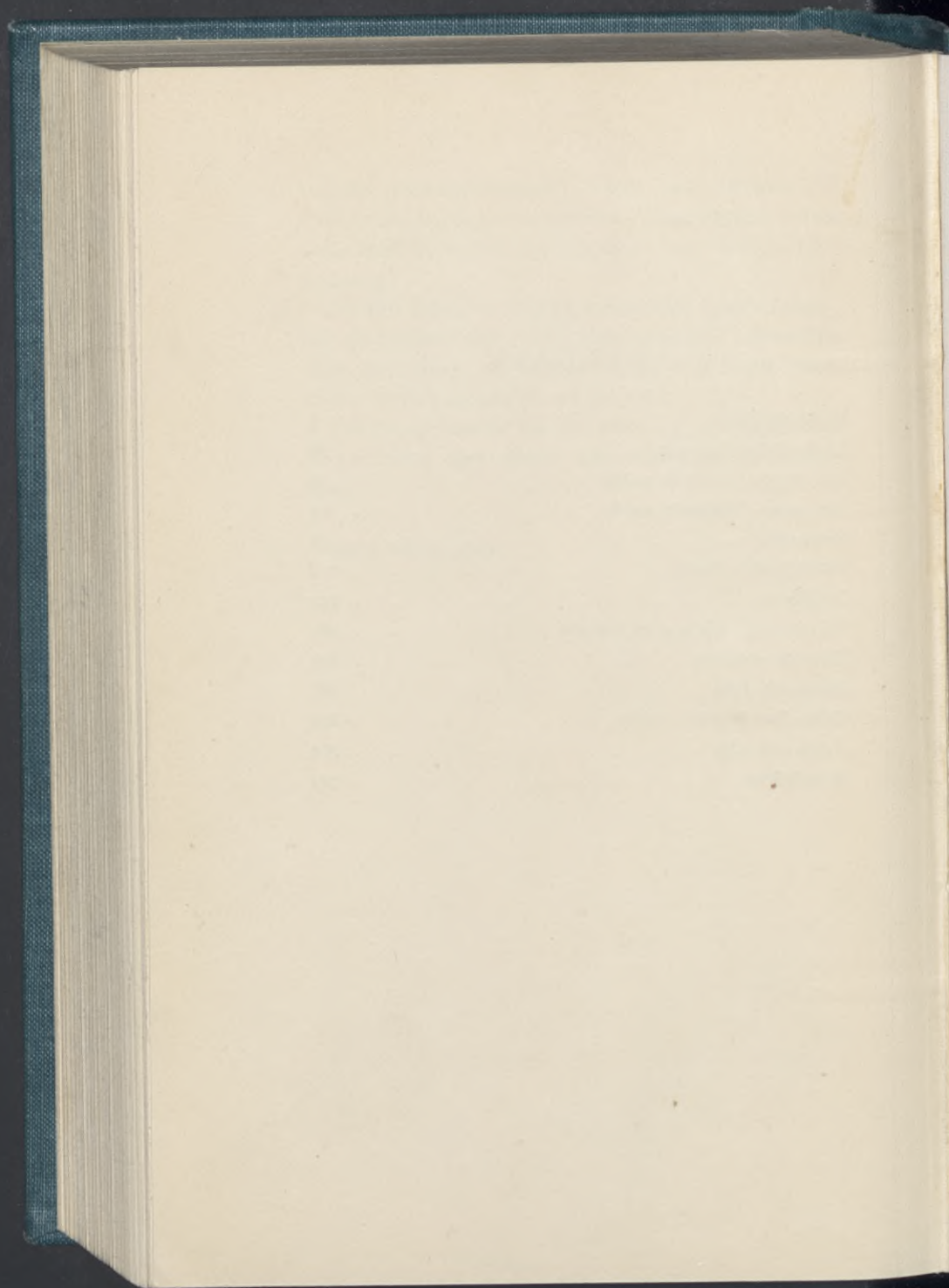
De som frågar så när de bakar eller bryter brödet, när de myllar fröet eller bärgar skörden, i ensamhet eller gemenskap, vid dagens början eller dagens slut, de har oerhörda krafter på sin sida.

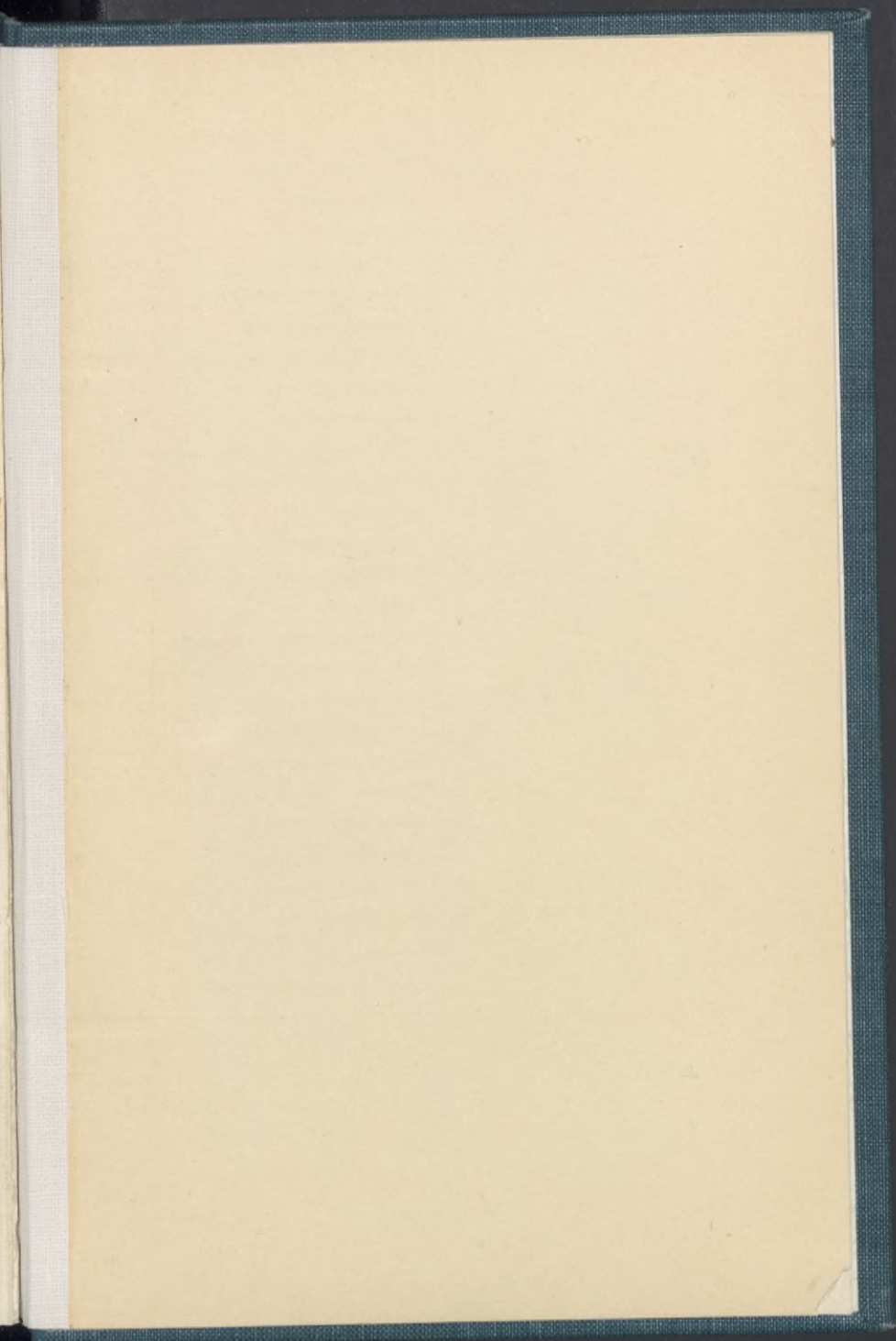
Till synes kan de ha allt emot sig och ändå bärs de av tidens egen djupa oemotståndliga rörelseriktning.

Berg 28/9 1941.

INNEHÅLL

Väckarklocka	5
Utsikt från Partenon	26
Det första fotstegets moder	50
Det andra fotstegets moder	64
Polväxling	78
Patriarkatets triumf	118
Oxbölaren	142
När vi skulle börja göra historia	161
Ett nytt problem	173
Janus och Jana	181
Elden har överlevt natten	216
Aviga och räta	261
Molnfödelse	323

ELIN WÄGNER S

arbeten:

*Från det jordiska museet	2: 50
Norr tullsligan	3: —
Pennskaftet	5: 50
*Helga Wisbeck	4: 5
*Mannen och körsbären	3: 75
Camillas äktenskap	3: 75
*Släkten Jerneploogs framgång	5: 50
Åsa-Hanna	5: 30
Kvarteret Oron	6: 75
Den befriade kärleken	11: —
Den föröddade vingården	6: 75
Nyckelknippan	7: 50
Den namnlösa	3: 75
Från Seine, Rhen och Ruhr	6: 50
Silverforsen	6: 75
Natten till söndag	5: 75
De fem pärlorna	7: 50
Den odödliga gärningen	5: 75
Svalorna flyga högt	7: 50
Korpungen och jag	4: 50
Gammalrödja	5: 25
Dialogen fortsätter	8: 50
Mannen vid min sida	6: 25
Vändkorset	8: 50
Genomskådad	7: 50
Hemlighetsfull	7: 50

* Utgångna ur bokhandeln.

Pris 9: 50, inb. 12: —

V 23/4-74: 172

ELIN WÄGNER:

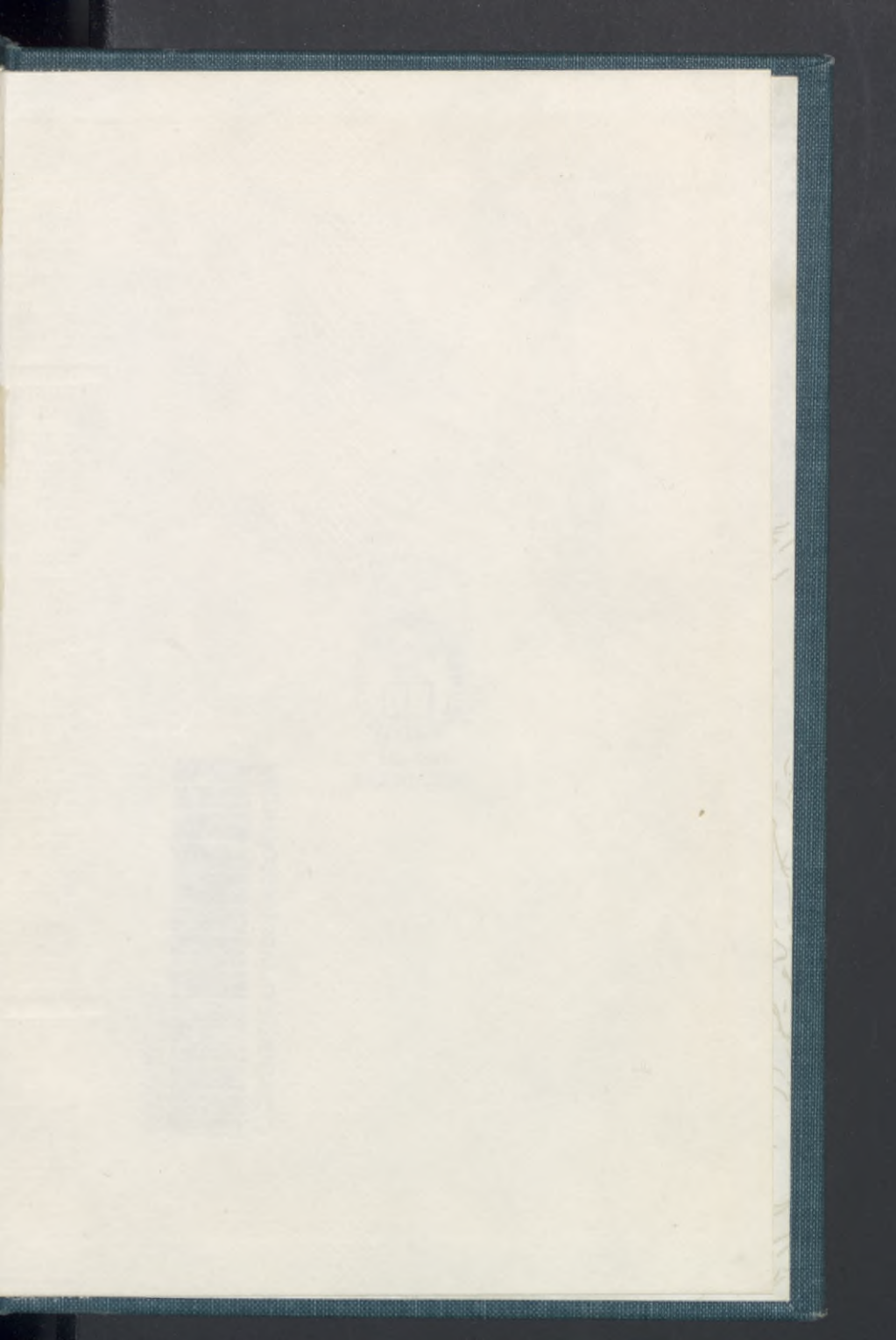
<i>Från det jordiska museet*</i>	2: 50
<i>Norrtullsligan</i>	3: —
<i>Pennskaftet</i>	5: 50
<i>Helga Wisbeck*</i>	4: 50
<i>Mannen och körsbären*</i>	3: 75
<i>Camillas äktenskap</i>	3: 75
<i>Släkten Jerneploogs framgång*</i>	5: 50
<i>Åsa-Hanna</i>	5: 30
<i>Kvarteret Oron</i>	6: 75
<i>Den befriade kärleken</i>	11: —
<i>Den förödda vingården</i>	6: 75
<i>Nyckelknippan</i>	7: 50
<i>Den namnlösa</i>	3: 75
<i>Från Seine, Rhen och Ruhr</i>	6: 50
<i>Silverforsen</i>	6: 75
<i>Natten till söndag</i>	5: 75
<i>De fem pärlorna</i>	7: 50
<i>Den odödliga gärningen</i>	5: 75
<i>Svalorna flyga högt</i>	7: 50
<i>Korpungen och jag</i>	4: 50
<i>Gammalrödja</i>	5: 25
<i>Dialogen fortsätter</i>	8: 50
<i>Mannen vid min sida</i>	6: 25
<i>Vändkorset</i>	8: 50
<i>Genomskådad</i>	7: 50
<i>Hemlighetsfull</i>	7: 50

* Utgångna ur bokhandeln.

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Pris 9: 50, inb. 12: —

CENTRAL
BIBLIOTEKET

6000097204

Göteborgs universitetsbibliotek

